

TÁMOP-5.5.5/08/1 A diszkrimináció elleni küzdelem – a társadalmi szemléletformálás és hatósági munka erősítése

**Az egyenlő bánásmóddal kapcsolatos jogtudatosság növekedésének mértéke
– fókuszban a nők, a romák, a fogyatékos és az LMBT emberek**

Kutatási zárójelentés

Budapest, 2011. április 30.

Magyar Tudományos Akadémia
Szociológiai Kutatóintézet

Nemzeti Fejlesztési Ügynökség
www.ujszechenyiterv.gov.hu

06 40 638 638

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

Az Egyenlő Bánásmód Hatóság a "TÁMOP 5.5.5/08/1 A diszkrimináció elleni küzdelem - a társadalmi szemléletformálás és hatósági munka erősítése" projekt kutatási programját az Európai Unió támogatásával és az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósítja meg 2009 és 2013 között.

A hatóság a jogtudatosság fejlesztését szolgálja a kutatási eredmények közzétételével. Az ezt rögzítő és elemző tanulmányok, az abban szereplő adatok, ábrák és összefüggések, valamint egyéb tartalmak felhasználásának joga az Egyenlő Bánásmód Hatóságot illeti. Minden további felhasználás, beleértve a nyilvánosság bármilyen formáját és területét, a hatóság engedélyéhez kötött.

A tanulmányt a Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Kutatóintézet kutatócsoportja az Egyenlő Bánásmód Hatóság megbízásából a „TÁMOP- 5.5.5/08/1 A diszkrimináció elleni küzdelem- a társadalmi szemléletformálás és hatósági munka erősítése” című projekt keretében készítette.

A tanulmány szerzői: Neményi Mária (kutatásvezető), Laki Ildikó, Ságvári Bence, Takács Judit, Tardos Katalin, Tibori Tímea

Tartalom

<i>Vezetői összefoglaló</i>	5
1. Bevezetés	12
Általános helyzetkép, a kutatás kiinduló hipotézisei	12
A kutatás háttere: a védett tulajdonságokkal rendelkező csoportok diszkriminációjának jellegzetességei	13
A nemek szerinti diszkrimináció	13
Diszkrimináció a romákkal szemben	14
A fogyatékossgal élők hátrányos megkülönböztetése	14
Az LMBT-embereket érintő diszkrimináció Magyarországon	15
A kutatás célja és módszerei	16
2. A reprezentatív minta szociodemográfiai jellemzői	17
Munkaviszony, foglalkoztatás	18
Munkaviszony jellege	21
Munkáltató típusa	22
Munkavállalást segítő kapcsolatok	23
Elhelyezkedési esélyek változása	23
Anyagi helyzet	24
A jövedelmek forrásai	24
Szubjektív jövedelmi helyzet	25
Objektív jövedelmi helyzet	26
Hitel	26
Lakásviszonyok	27
Idegen nyelvek ismerete	27
Vallásosság	27
3. Társadalmi beágyazottság és világnézet	28
A társadalomban való eligazodás forrásai	28
A társadalmi hátrányok feltételezett okai	30
A válaszolók értékrendje	32
A pozitív diszkrimináció megítélése	35
A homoszexualitással kapcsolatos vélekedések	37
4. Személyesen megélt diszkrimináció	39
A diszkrimináció típusai	39
A közelmúltban elszenvedett diszkrimináció területei	41
A többszörös és halmozott diszkrimináció	42
A diszkriminációt elszenvedők jellemzői	44
Szociodemográfiai jellemzők	44
A munkaerőpiaci státusz jellemzői	45
A jövedelmi helyzet jellemzői	47
Sérelmek: erőszak, zaklatás	48
Elszenvedett sérelmek	48
Sérelem elkövetése másokkal szemben	50
5. Diszkrimináció a társadalomban	51
A diszkrimináció személyes észlelése a közvetlen környezetben	51
A diszkrimináció elterjedtségének mértéke	52
A diszkrimináció alakulása az elmúlt öt évben	56

A diszkriminációt elszenvedő csoportokkal kapcsolatos vélemények	57
Vélemények a foglalkozási diszkriminációhoz vezető okokról	58
6. Jogtudatosság	63
Jogtudatosság a diszkriminációval kapcsolatban	63
A diszkriminációra adott reakciók tipológiája	64
7. Egyenlő bánásmód jogelvével kapcsolatos ismeretek	66
Az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításával kapcsolatos törvény ismertsége	66
A jogorvoslati lehetőségek ismertsége az egyes területeken	68
Az Egyenlő Bánásmód Hatóság (EBH) ismertsége és megítélése	70
8. Az almintákra vonatkozó kutatási eredmények	73
A roma alminta elemzése	73
Szociodemográfiai jellemzők	73
A roma válaszadók társadalmi beágyazottsága	74
A romák hátrányos helyzetének feltételezett okai	75
Roma válaszadóink diszkriminációs tapasztalatai	76
A romák hátrányos megkülönböztetése a társadalomban	78
A roma válaszadók hátrányos megkülönböztetése a munkavállalásban	79
A roma válaszadók jogtudatossága	80
A fogyatékos alminta elemzése	81
A fogyatékos alminta jellemzői	81
A fogyatékossgal élő emberek munkaerőpiaci helyzete	83
A fogyatékossgal élő személyek jogtudatossága	85
Az LMBT alminta eredményei	87
Az LMBT alminta általános jellemzői és a közösségi mintavétel következményei	87
A homoszexualitás és az LMBT emberek társadalmi megítélése az LMBT almintán kívül és belül	89
Az LMBT válaszadók magánéleti és háztartási jellemzői	90
Az LMBT almintán belüli diszkriminációs tapasztalatok	93
Az LMBT válaszadók jogtudatossága	96
9. Összefoglalás	98
10. Bibliográfia	106
11. Függelék	108
A kutatás módszertana	108
A minta összetétele	108
Országos reprezentatív minta	108
Az alminták kiválasztásánál alkalmazott mintavételi eljárás	108
Illeszkedés a mintához	109
A főkérdőív válaszhiányainak bemutatása	111
A szövegben hivatkozott táblázatok	117

Vezetői összefoglaló

A kutatás célja az egyenlő bánásmóddal kapcsolatos jogtudatosság, ill. az egyéni és társadalmi diszkriminációval kapcsolatos tapasztalatok mérése és elemzése volt egy 1000 fős országos reprezentatív minta megkérdezésével, valamint 3x200 fős almintán (fogyatékkal élők, romák, LMBT emberek). Jelen tanulmány egy kétfordulósra tervezett követéses vizsgálat első hullámának eredményeit tartalmazza.

Az volt az előfeltevésünk, hogy a magyar társadalomban újratemelődtek és elmélyültek a nemek közötti különbségek, a többségi-kisebbségi feszültségek, a munkaerőpiaci kiszolgáltatottság – különösen az aluliskolázottak, a hátrányos helyzetű települések esetében - és felerősödött az eltérő szexuális orientációjúakkal szembeni kirekesztés, stigmatizálás.

A reprezentatív minta szociodemográfiai jellemzői

Az első hullám adatainak elemzése kiterjedt a reprezentatív minta szociodemográfiai jellemzőinek ismertetésére, melynek középpontjában a foglalkoztatás és annak jellege állt.

A gazdasági aktivitás szerint a mintának nem egészen fele foglalkoztatott, egytizede munkanélküli, kétötöde inaktív. Nemek szerinti bontásban a nők hátrányban vannak a férfi foglalkoztatottakkal szemben, viszont stabilabb munkaviszonyuk jellege (a különbség mértéke 17%). A differenciált elemzés tovább erősítette azt az ismertényt, hogy másfél, kétszer nagyobb viszont a férfiak jövedelme/fizetése, mint a hasonló munkakörben dolgozó nőknél. A diszkrimináció kimutatható a munkáltatók alkalmazási adataiban éppúgy, mint abban, hogy hivatalosan, vagy bejelentés nélkül foglalkoztatják-e dolgozóikat.

Az életminőség szempontjából a lakóhelynek döntő szerepe van, ezt követi az egyén anyagi helyzete. A fő jövedelemforrás a bérekből, fizetésekből származik, második helyen a különböző nyugdíjak állnak, harmadik a vállalkozásokból adódik.

A hátrányos megkülönböztetéssel kapcsolatos értékek és attitűdök

Kerestük a társadalmi hátrányok feltételezett okait. **A minta alanyai legnagyobb mértékben az alkoholizmust, a káros szenvedélyeket említették, illetve a gazdasági rendszert okolták, valamint a település elmaradottságára hivatkoztak.** Igazolódott az a feltételezés, hogy a megkérdezettek egyik csoportja társadalmi, másik csoportja személyes okokra vezeti vissza a hátrányos helyzetet és annak fokozódását.

A válaszolók értékrendjét az állampolgári jogokkal kapcsolatban elemeztük. **A legtöbben az egyenlőség elvét támogatták, ezt a méltányosság-elve követte, végül a konzervatív-meritokratikus elvekre szavaztak.** A vélemények belső struktúrájának feltárását faktorelemzéssel végeztük el. 3 fő nézetípus rajzolódott ki: a konzervatív-meritokratikus, az emberjogi és a redisztribúció párti.

Vizsgáltuk a pozitív diszkrimináció megítélését. **A legnagyobb egyetértés a fogyatékosok számára akadálymentesen hozzáférhető szolgáltatások biztosításában volt, ezt követte a gyerekek integrált oktatása, a női kvóta bevezetése.**

Létrehoztunk a pozitív diszkriminációhoz való viszonyulás alapján egy olyan indikátort (aktívan elfogadók, elfogadók, semlegesek, elutasítók), amely korra, nemre, lakóhelyre és iskolai végzettségre szignifikáns különbségeket mutat.

Személyes tapasztalatok a diszkriminációról

A survey középponti kérdése a személyesen megélt diszkrimináció volt. **A válaszok alapján az első helyre az életkor, a második helyre a társadalmi származás, a harmadik helyre az egészségi állapot szerinti hátrányos megkülönböztetés került.**

A személyes sérelmeket, kirekesztést legtöbbször a **munkahelyen** és a **szociális ellátás** területén tapasztalták, ezt követte a **jövedelem**, majd az **ügyintézés** során bekövetkezett megkülönböztetés. Nehézséget jelent még a **családi állapot** és a **nemi hovatartozás** is. A többszörös és halmozott diszkrimináció, amely a népesség egyötödét érte – azt jelenti, hogy több védett tulajdonság alapján érték az egyént hátrányok.

A kutatás során elkülönítettük a sérelmek leggyakoribb megnyilvánulási formái közül az **erőszakot** és a **zaklatást**, valamint a **megalázást** és az **emberi méltóságon esett sérelmet**. Döntően a nők rovására történt mindez 2/3-1/3 arányban. **Megszégyenítés** viszont inkább a férfiakat érte.

Ennek ellenére **csak elvétve beszéltek az érintettek ezekről az esetekről, panaszt, feljelentést alig néhányan tettek.** Ezt azzal magyarázták, hogy nem tudják, kihez forduljanak, illetve kételkednek abban, bárki is tudna, vagy akarna segíteni rajtuk. A minta 15%-a úgy gondolta, várhatóan szenvedő alanya lesz hamarosan valamilyen megkülönböztetésnek.

A társadalmi diszkrimináció észlelése

Megkérdeztük, hogy milyen arányban észleltek a válaszadók a környezetükben diszkriminációs eseteket. Első helyen a **romák** megkülönböztetése áll, a másodikon az **életkor**, a harmadikon valamilyen **fogyatékoság**.

A diszkriminációt elszenvedő csoportokkal kapcsolatban a legveszélyeztetettebbeknek a **romákat** ítélték, akik a munkaerőpiacon, a szolgáltatások esetében, a **rendőrségnél**, az **iskolában** sokkal inkább kiszolgáltatottak, mint többségi társaik. A válaszokból létrehoztuk a diszkriminációval kapcsolatos **cselekvés-típológiákat**.

Egyenlő bánásmód jogelvével kapcsolatos ismeretek

A 2003-ban az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról elfogadott törvényről kutatásunk alapján az országos minta **58,8 százaléka** gondolta azt, hogy **létezik**.

Az országos mintában a törvényről legnagyobb arányban a felsőfokú végzettségűek 77 százaléka értesült, de középfokú végzettséggel rendelkezők, a vállalkozók és a tanulók, illetve a 40-49 éves korosztály körében is eléri, vagy megközelíti arányuk a 70 százalékot. A törvényről legkevésbé az alacsonyan iskolázott, idős, és a munkaerőpiac periferiáján lévő megkérdezettek hallottak.

Jogorvoslati lehetőségek

Általánosságban elmondható, hogy az országos minta esetében a jogorvoslat lehetőségét leginkább a **foglalkoztatásnál** (71,5%), illetve a **szociális és egészségügyi ellátásban** (70,4%), míg legkevésbé a **lakhatás** (52,5%) esetében ismerik a megkérdezettek. Az oktatás és képzés, illetve az áruk és szolgáltatások igénybevételénél a jogorvoslat lehetőségét ismerők aránya 63,3 százalék.

A diszkrimináció és az egyenlő bánásmód fontosságának megítélése

A roma származásra, szexuális irányultságra, illetve a fogyatékosagra vonatkozó kérdéseknek a népszámlálások során való megkérdezését az országos minta 56,9 százaléka tartaná célravezetőnek annak érdekében, hogy ezzel csökkenteni lehessen a diszkriminációt. Az adatok szerint ennél jóval kisebb arányban lenne kívánatos a szexuális irányultság regisztrálása. A fogyatékosagra vonatkozó kérdést az országos minta 50,7 százaléka támogatná.

Az EBH ismertsége és a tájékozódás forrása

Az Egyenlő Bánásmód Hatóság (EBH) ismertsége az országos reprezentatív minta adatai alapján a magyar társadalomban 30 százalékos, azaz tíz 18 évnél idősebb honfitársunkból hárman hallottak már a hivatal létezéséről.

A Hatóság ismertsége a legmagasabb a **magas(abba)n iskolázott, fővárosban élő, illetve vállalkozó** státuszúak körében. Ezzel párhuzamosan a legalacsonyabb ismertséget az **alacsonyan iskolázottak, kistelepüléseken élők, fiatalok és idősek**, illetve a munkaerőpiacon amúgy is hátrányos helyzetben lévők körében mértük.

Azok körében, akik már korábban hallottak az EBH-ról, az információ elsődleges forrása a **televízió** volt. A teljes lakosság körében az EBH-t ismerők 60 százaléka jelölte meg a televíziót. Ettől az aránytól jelentősen elmaradva találjuk a rádiót (18%), az ismerősök/barátok ajánlását (17,3%), az újságokat (18%).

A civil szervezetek esetében legtöbbször a **Mozgáskorlátozottak Egyesületeinek Országos Szövetségét (MEOSZ)** említették. A televíziós csatornák között az **M1-et** és az **RTL Klubot**, a rádiók közül az **MR1 Kossuth** adót említették többen. A többi esetben az említések száma nagyon alacsony maradt.

Az EBH által választott „Nincs egyedül” szlogent az országos minta 16 százaléka ismerte.

Az EBH által elbírált és sérelmesnek tartott esetek nyilvánosságra hozását az országos minta közel 70 százaléka tartaná hatékony megoldásnak a diszkrimináció elleni küzdelemben. A nemek tekintetében jelentős eltérések nincsenek.

Az egyenlő bánásmód ellen sérelmet elkövető szervezet nevének nyilvánosságra hozatalát a megkérdezettek többsége szintén hatékony megoldásnak tartaná. Az országos minta 70 százaléka ért ezzel egyet. A nemek tekintetében eltérés lényegében nem mutatható ki.

Az EBH-t az országos minta 71 százaléka ajánlotta már, vagy ajánlaná ismerőseinek abban az esetben, ha őket valamilyen hátrányos megkülönböztetés érné. A kérdésre adott válaszok természetesen csak fenntartásokkal értelmezhetők, hiszen egy jövőbeli – nem ismert – eseményről van szó. Ennek ellenére a viszonylag magas arány azt jelzi, hogy a Hatósággal kapcsolatos bizalom szintje magas lehet.

Az almintákra vonatkozó kutatási eredmények

Roma almintá

Arra a kérdésünkre, tapasztaltak-e eddigi életükben előítéletességet, a roma válaszadók nagy része igennel válaszolt: több, mint háromnegyedük (76%) állította ezt. Az előítéletességet legnagyobb arányban (54%) hivatalos személy részéről érzékelték. Ezt követte a sorban a munkatárs részéről tapasztalt előítéletesség (36%), és a tanárok, iskola részéről megnyilvánuló megkülönböztető viselkedés (34%). Közel negyedük (24%) a szomszédok magatartásában vélte felfedezni ennek jeleit, de 17 százalékuk a médiát, 13 százalékuk a politikai pártokat, politikusokat tartotta előítéletesnek. Az egyéb válaszok (11%) között a munkáltató, a vendéglátó személyzete, vagy éppen a barátok, rokonok kerültek említésre.

A roma válaszadók egy sor területen, a reprezentatív mintához képest **sokkal nagyobb mértékben, nagyobb gyakorisággal szembesültek diszkriminációval.** Közel háromnegyedük átélte már faji megkülönböztetést, kétharmaduk a bőrszíne, közel 60 százalékuk etnikai kisebbségi hovatartozása, és közel 50 százalékuk családi háttere, társadalmi származása miatt szenvedett el eddigi élete során hátrányos megkülönböztetést.

A diszkriminációt kiváltó okok is széles skálán szóródtak, így csak egy-két helyen talákoztunk jellemző sűrűsödéssel a roma válaszolók esetében, akik **faji-kisebbségi, illetve nemzetiségi hovatartozásukat, bőrszínüket említették, mint diszkriminációt kiváltó okot.** Diszkriminációs történeteik is híven példázzák a számokban már kifejezésre jutott sérelmes, és az élet minden területén előforduló tapasztalatokat, például: „a romákat az iskolában csak roma gyerekek mellé ültetik”; „a rendőrségen máshogy kezelték, mint a magyarokat”; „az üzletben feltűnően figyelik, mert cigány”; „beteg volt, ezért nem tudott közmunkára menni”; „elbocsátották és azóta ellátatlan”.

A sok sérelem, önbecsülést aláásó személyes és intézményes megkülönböztetés ellenére **a roma válaszolók több, mint negyede (28%) senkinek nem beszélt diszkriminációs tapasztalatairól.** Akik mégis szóvá teszik, inkább csak családjukban, közvetlen ismerőseikkel beszélnek erről, és szinte nem fordul elő, hogy sérelmük esetén a hatóságokhoz fordulnának.

A roma almintához tartozók 15 százaléka nagyon, 45 százaléka ennél kisebb mértékben, de tart attól, hogy a jövőben (is) diszkrimináció áldozatává válhat. Körükben többségben vannak a borúlátók, akik minden bizonnyal az eddigi életükben elszenvedett sérelmek,

erőszakos támadások, zaklatások, hátrányos megkülönböztetés különböző tapasztalataiból kiindulva nem látnak reményt arra, hogy ez a tendencia a jövőben megváltozzon.

Úgy tűnik, nincs olyan terület, ahol a munkavállaló romák úgy éreznék, megvalósult már az egyenlő bánásmód romák és nem romák között.

A különböző területeken szerzett diszkriminációs tapasztalatok, az egyenlő bánásmód hiánya és a romákra háruló nagyfokú előítéletesség ellenére mutatott passzivitás oka elsősorban az információhiány.

Az elmúlt tíz évre visszatekintve inkább a helyzet romlását, mintsem javulását érzékelték válaszadóink. Kétharmaduk szerint nem történt semmi a romák egyenlő esélyeinek megvalósulásáért, sőt, megfogalmazódott, hogy a rosszabb gazdasági helyzet vesztesei a romák, nagyobb lett a romák körében a szegénység és munkanélküliség mértéke, elterjedt a szegénység miatti bűnözés, valamint, hogy nőtt a gyűlölet, az előítéletesség.

Fogyatékos alminta

A megkérdezettek komoly küzdelmet folytatnak a mindennapokban az élet különböző területein. A hét megkérdezett fogyatékos csoport egyöntetűen inkább a munkavégzés, tanulás során érzi magát akadályoztatva, nem utasítva egyértelműen maga mögé a mindennapi tevékenységekben való akadályozottságot. A legnagyobb számarányban a mozgáskorlátozottak érzik hátrányosnak helyzetüket (66-42,5%), őket követi a hallási problémával rendelkezők csoportja (30-17,5%), a látásukban akadályozottak (21-13%), majd a kommunikációs problémával rendelkezők (5,5-10,5%), a krónikus (12,5-19,5%), a pszichés (7-11,5%), a labilis, mentális betegségben szenvedők (8-12,5%) köre. Az akadályozottság/fogyatékoság ez utóbbi négy csoport esetében látens formában nyilvánul meg, ez gyakran azt a látszatot kelti, hogy a társadalomban a többséghez hasonló módon élnek.

A társadalmi akadálymentesítés mellett továbbra is komoly gondot okoz a **fizikai akadálymentesítés**, amely még további hátrányokat okoz az integrációban, az egyenlő hozzáférés esélyeinek megteremtésében.

A válaszadók 4 százaléka (8 fő) gondolja úgy, hogy a szervezetek, egyének felkészültek a fogyatékosok fogadására, 21 százaléka (42 fő) többnyire felkészültnek, 38,5 százaléka (77 fő) részben felkészültnek találja őket.

Arra a nyitott kérdésre, hogy kinek-minek lehetne meghatározó szerepe abban, hogy a fogyatékos személyeket érintő hátrányos megkülönböztetés csökkenjen, a fogyatékos válaszadók 10,5 százaléka (21 fő) értékelte úgy, hogy ebben a társadalom elfogadó készségének, attitűdjének van leginkább szerepe, 5 százalék (10 fő) a politika és munkahelyek korrekt hozzáállásában látják az egyéni utak kialakítására vonatkozó lehetőséget, az egyenlő bánásmód megvalósítását. Hasonlóan értékelték a média (4% - 8 fő), a kormány (4,5% - 9 fő), valamint az állam (5,5% - 11 fő) feladatvállalását a fogyatékos területen. Az érdekvédelem (1% - 2 fő), és az állami támogatás (1% - 2 fő) részvételét nem nyilvánították számottevőnek.

LMBT alminta

Az intézményekbe vetett bizalom tekintetében (az országos reprezentatív mintához hasonlóan) **az oktatási intézmények iránti bizalom volt a legerősebb**, bár az LMBT mintában tapasztalt – az országos mintához képest valamivel – alacsonyabb arány arra is utalhat, hogy a „másnak” tekintett emberek számára korántsem annyira elfogadó intézmény

az iskola, mint ahogyan ez elvárható volna. A többi intézmény közül az LMBT válaszadók az egyházak és a rendőrség felé az átlagosnak tekinthetőnél jóval alacsonyabb, míg a civil érdekvédő szervezetek felé – eddigi eredményeinkkel is összhangban – magasabb szintű bizalmat tápláltak.

Az LMBT almintán belül a legnagyobb egyetértés az *azonos nemű partner választása alapvető jog* megközelítést övezte (átlag: 4,7; medián: 5), ezt követte a *homoszexualitás magánügyként* való fölfogása (átlag: 4,0; medián: 5). Közepes mértékben elfogadottnak, illetve elutasítottnak tűnt *homoszexualitást a társadalmi normáktól, szabályoktól eltérő viselkedésként* meghatározó nézet (átlag: 2,8; medián: 3), míg a *homoszexualitás betegség-* (átlag: 1,5) valamint *isten* (átlag: 1,4) és *társadalom* (átlag: 1,3) *elleni bűn definícióit* (egyes mediánértékekkel is) kifejezett egyet nem értés övezte.

Az országos és az LMBT almintá eredményei közötti különbségek rávilágítanak az érintettek és a külvilág definíciós készleteinek különbségeire: különös tekintettel az emberi jogi megközelítés hangsúlyozására az LMBT almintán belül valamint a – WHO és más szakmai szervezetek évtizedes ellenérvei dacára is kitartó – betegségdefiníció makacs jelenlétére az országos mintában.

Az LMBT válaszadók elsősorban verbális inzultusokról számoltak be: *„a meleg felvonuláson trágár szavakat kiabáltak rájuk és megfélemlítették őket”*; *„a szomszédok homofób baráti körével tettelegességgig fajult a vita”*; *„beszóltak, mert kézen fogva mentek”*, de előfordult megkülönböztetés ügyintézéskor (*„az önkormányzatnál ügyintézés során buziztak”*), vagy családi körben is *„(a családi javak elosztásában hátrányt szenved a szexuális irányultsága miatt”*).

LMBT válaszadóink (különösen a megkérdezett férfiak) véleménye szerint **a leggyakrabban az oktatás, a munkavállalás és a szabadidős tevékenységek területén történik** Magyarországon hátrányos megkülönböztetés az LMBT emberekkel szemben. Legritkábban a hivatali ügyintézt említették.

A valamilyen tulajdonság miatt átélt sérelmekre vonatkozó kérdés eredményei alapján az LMBT almintá közel fele számolt be sérelmes tapasztalatairól. A válaszok legnagyobb arányban (72%) a szexuális irányultság alapján elszenvedett sérelmekre vonatkoztak, ugyanakkor a válaszadók negyede egyéb okokat említett, 24 százalékuk nemi hovatartozását 17 százalékuk pedig korát említette a sérelmek kiváltó okaként. A sérelmek leggyakrabban említett megnyilvánulási formája a szóbeli zaklatás volt (63%), ezt követte a megalázás (49%), az erőszakkal fenyegetés (28%) és a nyilvános megszégyenyítés (24%). Az erőszakkal fenyegetés, a sértő felirattal történő zaklatás, a megdobálás, a tetteleges bántalmazás és a megerőszakolás is az országos mintához képest jelentősen nagyobb arányban fordult elő az LMBT válaszadók beszámolóiban.

Az LMBT almintá tudatosabb válaszolói ugyan értelmét látnák a diszkriminációs eset bejelentésének (40%), de ténylegesen csak kevesebb, mint egytizedük élt már ezzel a lehetőséggel. Ugyanakkor 20 százalékuk senkinek nem beszélt diszkriminációs tapasztalatáról.

Az LMBT embereket érő hátrányos megkülönböztetés csökkentése érdekében a legtöbben úgy vélekedtek (50%), hogy a többségi társadalom LMBT emberekkel kapcsolatos gondolkodásmódjának, viselkedésének kellene megváltoznia. A válaszadók több, mint negyede szerint arra lenne szükség, hogy az LMBT emberek és a többségi társadalom kölcsönösen alkalmazkodjanak egymáshoz, míg 9 százalékuknak az az álláspontja, hogy az LMBT embereknek kéne több erőfeszítést tenniük azért, hogy a többség befogadja őket.

Záró gondolatok

Kutatásunk egyszerre próbálta feltárni az állampolgárok hátrányos megkülönböztetésével kapcsolatos véleményeket és nézeteket, valamint a személyesen átélt vagy a társadalomban általában tapasztalt diszkrimináció megnyilvánulási formáit és gyakoriságát a válaszadók különböző csoportjaiban. **Mind a reprezentatív kutatás, mind pedig az egyes alminták alapján történő elemzések azt bizonyították, hogy sem maga a diszkrimináció ténye, sem pedig a diszkrimináció percepciója, illetve a vele kapcsolatos vélekedések nem függetlenek az emberek társadalmi struktúrában elfoglalt helyétől, amelyet iskolázottsági szintjük, gazdasági és munkaerőpiaci helyzetük, életkoruk, nemi hovatartozásuk, vagy éppen etnikai származásuk, testi állapotuk, vagy a többségitől eltérő szexuális irányultságuk jelöl ki számukra.** A hátrányos megkülönböztetés tilalma és az egyenlő bánásmód követelménye egy olyan ideális cél, amelyben - az emberek között létező, akár strukturális okokra, akár egyéni választásra visszavezethető különbözőségek ellenére - legalább az esélyek kiegyenlítésére való törekvés fejeződik ki.

Kutatásunk bizonyította, hogy a diszkrimináció tilalma és az esélyegyenlőség ideálja egyelőre csak a törvényekben létezik. Ha más-más mértékben, de a lakosság különböző csoportjai megszenvedik a társadalmi egyenlőtlenségből fakadó, és az emberi gondolkodásban rejlő intolerancia és előítéletesség alapján megvalósuló megkülönböztetés különböző formáit, miközben csak kevés eszköz áll rendelkezésükre az igazságtalanság elleni fellépésre, az elvileg mindenkinek kijáró méltányos bánásmód kiharcolására. Amennyiben az állampolgárokat szolgáló különböző intézmények iránti bizalom megerősödne, fokozódna az emberek jogtudatossága, és az Egyenlő Bánásmód Hatóság ismertsége és a hozzáfordulás gyakorisága nőni tudna a közeljövőben, csak akkor számíthatnánk arra, hogy az emberi méltóság kérdése központi szerephez jut majd a társadalmi gondolkodásban.

1. Bevezetés

Általános helyzetkép, a kutatás kiinduló hipotézisei

Az Egyenlő Bánásmód Hatóság és az MTA Szociológiai Kutatóintézete a TÁMOP 5.5.5 kutatási programjában a diszkriminációval kapcsolatban osztotta a különböző társadalomtudományi elméletek és empirikus kutatások által megfogalmazottakat, miszerint akár lényegtelen jellemzőjük alapján kategorizált, ezáltal sztereotipikusan szemlélt, gyakran stigmatizált, és ilyen értelemben egységes csoportot alkotó, társadalmilag marginalizált és gazdaságilag hátrányos helyzetbe került kisebbségek – nők, testi-lelki betegségekben szenvedők, a kulturális vagy életvitel szempontjából a többségtől eltérő szokásokkal rendelkezők, idősek, etnikai kisebbségi csoportok tagjai – **kettős elnyomás áldozatai. Hátrányos helyzetükért egyaránt felelősek az adott társadalom politikai-társadalmi struktúrájának adottságai és az ezen csoportok megkülönböztetését a társadalmi tudatban rögzítő, történetileg kialakult kategorizációs sémák.**

Bár nem feladatunk e kutatás keretében feloldani azt a definíciós tisztázatlanságot, amely a depriváció, a diszkrimináció, a kirekesztettség értelmezésében fellelhető a magyar és nemzetközi szakirodalomban, azonban magunk számára egy olyan kontextust alakítottunk ki, ahol a mérvadó társadalmi normáktól való eltérésként használjuk a fenti fogalmakat. Értelmezésünkben támaszkodunk Dahrendorf (Dahrendorf 2004) véleményére, aki a társadalmi kirekesztést alapvetően politikai és érdekképviseleti problémaként tárgyalja. Hasonlóképpen Becker (Becker 2000) is a deviancia oldaláról közelíti a diszkriminációt és az esélyegyenlőséget, és ezeket a jelenségeket a társadalom közállapotaként értelmezi. Ilyen érveléseknek a hatására például Sen (Sen 1999) – aki a társadalmi kirekesztés legátfogóbb programadó koncepcióját dolgozta ki – elemzéseiben azt írja, hogy a kirekesztettség nem más, mint az adott társadalom demokratikus deficitje, vagy másképpen szabadsághiánya.

Többnyire ezekre az elméletekre alapozódnak azok a jelentős nemzetközi survey-k, amelyek a kirekesztettséget, a szegénységet és általában az egyes társadalmi csoportok hátrányait igyekeznek feltérképezni. (Mi magunk is támaszkodtunk az EU/Eurostat SILC eredményeire, a hazai gyakorlatból a KSH által végzett Háztartási Kiadás-Felvételhez kapcsolódó Változó Életkörülmények [VÉKA] jelentéseire, és az ESS hazai eredményeire.) Mivel vizsgálatunk eredményeit arra kellene felhasználni, hogy bővítsük az egyén jogokon túlmutató lehetőségeit, ezért magunk is támogatjuk azokat a nézeteket, amelyek arra ösztönzik a leszakadó csoportokat, a diszkrimináltakat, hogy próbáljanak kitörni a beszorítottság állapotából. Társadalmi kirekesztettségük nem csupán a „magán-káruk”, hanem összefügg képességeik elfojtásával, akadályává válik a gazdasági fejlődésnek és a társadalmi haladásnak, így végső soron a diszkrimináció a közösséget gátló problémaként jelenik meg. Társadalomelméleti és módszertani szempontból az általunk is használt társadalmi kategóriák elméletében van egy kitüntetett kérdés, amely részben a szintézis alapja is, de részben azok átértelmezését is jelenti. Ez a kérdés a „határvonalak kérdése”. Mindaz, ami a mi kutatásunkban a vizsgálat tárgya: a nemek közötti egyenlőtlenség, a megváltozott munkaképességűek, a fogyatékossgal élők, az eltérő nemi identitásúak, vagy a cigányok diszkriminálásának területei, és az egyes megkülönböztetési formák gyakorisága megmutatja, hogy milyen társadalmi térben, mely csoportok személyes és/vagy intézményi interakcióiban, hol húzódnak meg azok a határvonalak, amelyek mentén az egyenlőtlenségek kialakulnak.

Az elmúlt évtized szociológiai irodalma számos ponton mutatott rá arra, hogy a többségi-kisebbségi feszültségek reprodukciója a magyar társadalom dezintegrációjának legfőbb veszélyforrása. Feloldásának lehetséges ellenszerei a különböző anti-diszkriminációs próbálkozások és helyzetjavító politikai, gazdasági, illetve szociális intézkedések. Ezek hatékonysága azonban gyakran megtörik azok miatt a csak lassan, nehezen megváltoztatható szerkezeti adottságok, valamint a mindennapi együttélési viszonyokat átszövő vélemények, attitűdök és gyakorlatok miatt, amelyek a társadalmi együttélés során kialakultak és rögzültek. **Diszkrimináció szempontjából különösen érintett csoportoknak tekinthetjük Magyarországon a nőket, a romákat, a fogyatékkal élőket, illetve az LMBT embereket.**

Az európai és a hazai adatok arról tanúskodnak, hogy Magyarországon két és félszer nagyobb a nőket sújtó megkülönböztetés, mint az a férfiak körében előfordul. Ez az arány viszonylag állandósult.

A roma/cigány diszkrimináció számos vizsgálat tárgya volt az elmúlt évtizedekben. Ezek mindegyike azt igazolja, hogy a rájuk vonatkozó lakossági attitűdök egyre kedvezőtlenebbekké váltak. A cigányellenesség a nem-cigány lakosság széles rétegeit hatja át és ezáltal táptalajául és egyszersmind megerősítésül szolgál annak az intézményes és nem intézményes diszkriminációnak, kirekesztő identitáspolitikának, amely az iskolában, a munkaerőpiacon, a településpolitikában és egyéb területeken, pl. a kultúrában, a médiában, a mindennapi életben megmutatkozik. A mindennapi életben tapasztalható, amit a különböző mérések is igazolnak, hogy jelentős a fogyatékossgal élők kirekesztettsége, amelyet iskolázottsági szintjük, a munkaerőpiacon való csekély jelenlétük és a velük szembeni általános negatív attitűdök csak fokoznak. Diszkriminálásuk különösen a munkaerőpiacon jelentős. Azt is kutatási eredmények tanúsítják, hogy hazánkban az elmúlt 5 év során a szexuális orientáció alapú diszkriminációt az uniós átlagnál lényegesen gyakoribbként érzékelték. Ez a helyzet ma is fennáll, ezért az LMBT emberek többsége rejtőzködő, viszont jogtudatossága nő.

A kutatás háttere: a védett tulajdonságokkal rendelkező csoportok diszkriminációjának jellegzetességei

A nemek szerinti diszkrimináció

Az Eurobarometer 2009 felmérés adatai szerint a nemek szerinti diszkrimináció - az életkorral és az etnikai származással együtt - az egyik legfontosabb fajtája a diszkriminációnak az Európai Unióban. **A 2006 és 2008 között mért javuló tendencia 2009-ben megfordult, és ismét növekvő arányban (+4%) jelezték a megkérdezettek, hogy észlelik a nemek szerinti diszkriminációt. Magyarország nemcsak, hogy azon országok közé tartozik, ahol a fenti tendencia érvényesült, hanem meg kell állapítanunk, hogy 2008-hoz képest (Ciprussal egyetemben) Magyarországon növekedett a legnagyobb mértékben (+14%) a nemek szerinti diszkrimináció észlelése az Európai Unión belül.** A probléma súlyosságát jelzi, hogy nemcsak a romlás mértékének tekintetében vagyunk a legrosszabb helyzetben, hanem abszolút értékben is Magyarországon válaszolták a megkérdezettek legnagyobb mértékben (57%), hogy a nemek szerinti diszkrimináció „nagyon és eléggé elterjedt”. Az Európai Unióban a kérdezést megelőző 12 hónapban összesen a megkérdezettek 3 százaléka tapasztalat saját maga hátrányos megkülönböztetést a nemi hovatartozása alapján, míg Magyarországon a EU-n belüli legmagasabb arányt, 8 százalékot mérték. Az európai adatok

arról tanúskodnak, hogy a nemek szerinti diszkrimináció sokkal nagyobb (2,5-szeres) mértékben a nőket sújtja, de a férfiak körében is előfordulhat.

Diszkrimináció a romákkal szemben

A szociológusok többsége felfogásában az etnikai kisebbségi hovatartozás döntően egy viszony terméke, amely a cigányság fogalmát társadalmi konstrukciónak tekinti, azaz nem származási, vérségi, biológiai vagy akár autentikus kulturális mássága alapján határozza meg a cigány kategória tartalmát. Ez a nézőpont tehát a romákat elsősorban, mint a társadalmi kirekesztés, a megkülönböztetés, a rasszista típusú előítéletek áldozatait látja, olyan társadalmi csoportként, amelynek hátrányos szociális helyzetéért, a társadalmilag érvényes cselekvésének lehetőségeiből való kívülmaradásért a többségi társadalom tehető nagymértékben felelőssé.

A roma kisebbséggel szembeni előítéletek az elmúlt másfél-két évtizedben több szociológiai és szociálpszichológiai kutatás tárgyát képezték Magyarországon. Ezek alapján általánosságban kijelenthető, **hogy a cigányellenesség a nem cigány lakosság széles rétegeit hatja át, és ezáltal táptalajává és egyszersmind megerősítéséül szolgál annak az intézményes és nem intézményes diszkriminációnak, kirekesztő identitáspolitikának, amely az iskolában, a munkaerőpiacon, a településpolitikában és egyéb területeken, például a kultúrában, a médiában, a mindennapi életben megmutatkozik.** A közelmúlt kutatásai azt mutatták, hogy a cigányok pozitív megkülönböztetését a lakosság fokozottan elutasította, valamint növekedett a cigányokkal szembeni diszkriminációt támogatók aránya. Összességében tehát kedvezőtlenebbekké váltak a lakossági attitűdök a romákkal kapcsolatosan.

Nyilvánvalóan sem a törvényhozás, sem bármilyen kormányzati politika önmagában nem képes a rasszizmus, az előítéletes gondolkodás megszüntetésére, viszont kitüntetett feladata kell, hogy legyen azoknak az intézményesült kirekesztő mechanizmusoknak a megszüntetése, amelyekkel a roma kisebbség akkor szembesül, amikor kapcsolatba lép a mindenki számára elérhetőként definiált intézményekkel – óvodával, iskolával, szakértői bizottsággal, önkormányzattal, munkaügyi hivattal, kórházzal, stb. –, és megkülönböztetést tapasztal.

A fogyatékossgal élők hátrányos megkülönböztetése

Európa lakosságának 10–15 százaléka minősül fogyatékosnak vagy nevezi magát fogyatékosnak (European Disability Forum 2002). Ezzel a fogyatékos emberek Európában, az Egyesült Államokhoz hasonlóan az egyik legnagyobb kisebbséget és – az idős emberek után – az állami szolgáltatások egyik legnagyobb fogyasztói csoportját alkotják. Az OECD adatai szerint a fogyatékossgal kapcsolatos kiadások az EU-tagállamok nemzeti szociális költségvetéseinek harmadik legnagyobb tételét képezik – az öregségi és egészségügyi kiadások után, a munkanélküliséggel kapcsolatos kiadásokat megelőzve.

A fogyatékossgal élő embereket a magyar társadalomban is az egyik leghátrányosabb helyzetű csoportnak tekintjük. Az érintettek kedvezőtlen egészségi állapota mellett a társadalmi körülményekben is számos nehézséggel küzdenek, melyek egyfelől jelentősen befolyásolják a mindennapi életüket, másfelől a társadalom által elfogadott normákhoz való igazodást. A diszkrimináció esetükben nagyon bonyolult módon jelenik meg, ezért eddig

átfogó vizsgálat még nem készült a problémáról. Viszont a jelenlegi attitűdméréssel közelebb juthatunk a téma lényegének megértéséhez.

A 2001. évi népszámlálás adatai szerint 577 000 fogyatékos ember él Magyarországon, ez a népesség 5,7 százaléka. Ez a számarány az elmúlt évtizedben tovább emelkedett, s úgy tűnik, 2010-re elérheti a 8-9 százalékot is.

A fogyatékosággal élők életterét jelentősen befolyásolja az iskolázottságuk, a munkaerőpiacon való jelenlétük, a velük szemben fennálló negatív attitűdök, a kirekesztés és a társadalmi integráció esélyei és lehetőségei.

Az LMBT-embereket érintő diszkrimináció Magyarországon

Magyarországon az elmúlt két évtizedben jelentős lépések történtek az LMBT-emberek jogegyenlőségének megteremtése terén, de az érintettek számára továbbra is mindennapos tapasztalat az élet számtalan területén megjelenő diszkrimináció, a többségi társadalom előítéleteivel való szembesülés, a melegek elleni erőszakra buzdító gyűlöletbeszéd és az ennek következtében egyre gyakoribb erőszakos támadások.

A European Social Survey (ESS) 2006-os és 2009-es adatai szerint Magyarország a vizsgált európai országok közül a leginkább homofób társadalmak közé tartozik, mely tényező fontos szerepet játszik az LMBT-emberek által érzékelt társadalmi kirekesztő mechanizmusok működésében. A budapesti Political Capital Institute által az ESS 2003-2009 közötti adatai alapján kidolgozott Jobboldali Extremizmus Index (DEREX – DemandforRight-WingExtremism) – melynek értékei azt jelzik, hogy egy adott társadalomban a választók hány százaléka lehet fogékony a kirekesztő, nacionalista politikai megoldásokra –, szoros kapcsolatot mutatott Magyarországon a szélsőségesen homofób beállítottsággal.

A „Diszkrimináció az Európai Unióban 2008” (SpecialEurobarometer 296) eredményei arra hívták fel a figyelmet, hogy a társadalmi megkülönböztetés érzékelésére nagy hatással van az, hogy a válaszadók személyes ismeretségi körébe tartozik-e olyan érintett, aki maga is szenved a diszkrimináció valamely formájától. A 27 ország válaszadóinak több mint a fele például rendelkezett más vallású, eltérő etnikai hátterű, illetve fogyatékosággal élő ismerőssel, míg homoszexuális és/vagy roma ember ennél jóval ritkábban szerepelt a válaszadók ismerősei között. Magyarországon a homoszexuálisoké volt a második leginkább elutasított csoport a romák után, valamint az EU átlag és a magyar adatok közti eltérés a homoszexualitás megítélésében volt a legjelentősebb. Magyarországon a 27 vizsgált ország közül egyedülálló módon a válaszadók arról számoltak be, hogy az elmúlt öt év során a szexuális orientáció alapú diszkrimináció gyakoribbá vált, míg az összes többi országban a megkérdezettek szerint az ilyen típusú társadalmi megkülönböztetés ritkábbá vált. Ez annál is szembetűnőbb eredmény, mivel Magyarországon a megkérdezetteknek csupán 6 százaléka számolt be arról, hogy rendelkezik homoszexuális ismerőssel vagy barátal – vagyis feltehetően Magyarországon sokan érzékelték a szexuális orientáció alapú diszkrimináció növekedését azok közül is, akiknek a személyes ismeretségi körébe nem tartoztak olyan érintettek, akik maguk is szenvedtek volna a diszkrimináció e formájától.

A „Diszkrimináció az Európai Unióban 2009” (SpecialEurobarometer 317) eredményei szerint a magyar válaszadók 44 százaléka észlelte a szexuális orientáció alapú diszkriminációt elterjedtnek, míg szintén 44 százalék szerint ritka ez a fajta diszkrimináció. Ezek az adatok azonban nem feltétlenül egy adott társadalmi csoport diszkriminációjának valós elterjedtségét tükrözik, hanem például az alacsony említésszám összefüggésbe hozható a diszkrimináció tudatosulásának hiányával. Így válik érthetővé, hogy

az LMBT diszkrimináció elterjedtsége a kutatás szerint a leginkább melegbarát országok közé tartozó Svédországban (57%) és Hollandiában (54%) jóval az EU átlag (47%) feletti, míg a legkevésbé melegbarát Törökországban (37%), Bulgáriában (22%) és Szlovákiában (27%) jóval az alatti. Magyarországon szexuális orientációja alapján személyesen elszenvedett diszkriminációs tapasztalatról a válaszadók 1 százaléka számolt be. A magyar válaszadók 2 százaléka pedig tanúja volt annak, hogy környezetében mások szexuális orientációjuk miatt társadalmi megkülönböztetés áldozataivá váltak (ugyanaz az arány a vizsgált 27 európai országban átlagosan 6%).

Az LMBT-emberek társadalmi helyzetének feltárásában általános problémát jelent **társadalmi „láthatatlanságuk”**: mivel általában nem ismerhetők fel külső jegyek alapján, a legtöbb esetben az érintetteken múlik, felfedik-e LMBT-mivoltukat. A társadalmi elismerés és a jogegyenlőség kivívásához az egyén ez esetben külsőleg láthatatlan jellemzőiből adódó hátrányok társadalmilag észlelhetővé tételére lenne szükség, sokan azonban éppen azért kerülnek LMBT-létük nyílt(abb) felvállalását, mert ez által a heteronormatív társadalom megszokott működési rendjéből való kirekesztést kockáztatnák.

A kutatás célja és módszerei

A kutatás célja az egyenlő bánásmóddal kapcsolatos jogtudatosság, illetve az ennek mértékében bekövetkezett változások mérése és elemzése volt a teljes lakosság, illetve a védett tulajdonságokkal rendelkező csoportok körében.

A fenti cél megvalósítása érdekében 2010-2013 során két, azonos tematikát és módszertani megfontolásokat követő kutatást bonyolítottunk le. Mindkét kutatási hullám során külön vizsgáljuk a lakossági attitűdöket, ismereteket, illetve a három kiválasztott, érintett célcsoport tapasztalatait, véleményeit. Jelen tanulmányunk az első kérdőíves kutatás eredményeit mutatja be.

A kutatás során tervezett adatfelvételt az alábbi paraméterek alapján hajtottuk végre:

- **országos reprezentatív minta** a felnőtt lakosság körében, 1000 fő személyes megkérdezésével
- **kiemelt célcsoportokat vizsgáló, 3x200 fős alminták**; az alminták segítségével fogyatékosokkal élőket, romákat, illetve LMBT embereket vizsgáltuk

Az 1000 fős országos reprezentatív lakossági vizsgálat során kvótás mintavételi eljárást alkalmaztunk, az alapsokaságot az ország településein élő felnőtt lakosság jelentette. A mintavétel során többlépcsős mintavételi módot alkalmaztunk. Az alminták felkutatására részben az 1000 fős vizsgálat során próbáltunk címekhez jutni, valamint szűrőkérdések alkalmazásával, hólabda módszer segítségével kerestük a további válaszadókat. Kiinduló címlista, illetve kontroll adatszolgáltatására felvehettük a kapcsolatot pl. az **Országos Cigány Önkormányzattal** és a különböző **fogyatékos szervezetekkel**, illetve az LMBT almintához kapcsolódóan is **érdek- és jogvédő civil szervezetekkel**. A tőlük kapott segítséggel tudtuk az egyes almintákban elindítani hólabda módszer alapján a megkérdezendők megkeresését. (A mintavétel részletes bemutatása a Függelékben megtalálható.).

2. A reprezentatív minta szociodemográfiai jellemzői

A következőkben röviden összefoglaljuk az országos reprezentatív minta legfontosabb jellegzetességeit az egyes szociodemográfiai változók szerint.

Az életkor szerinti megoszlás alapján a legfiatalabb (18-24, illetve 25-29 éves) korcsoportok aránya 9, illetve 8,2 százalék volt, a legnépesebb csoport a 30-39 éveseké 22 százalékkal, a 40-49 év közöttiek aránya 15,4, az 50-59 évesek aránya pedig 19,2 százalék volt. A 60 évnél idősebbek aránya az országos mintában 26,1 százalék volt, ami azt jelenti, hogy közel minden negyedik megkérdezett tartozott ebbe a csoportba.

1. táblázat
Az országos reprezentatív minta megoszlása életkori csoportok szerint (%)

Életkori csoportok	Arány az országos mintában
18-24 év	9,0
25-29 év	8,2
30-39 év	22,0
40-49 év	15,4
50-59 év	19,2
60 év felett	26,1
Összesen	100

Az iskolai végzettség tekintetében a befejezetlen alapfokú végzettséggel rendelkezők aránya közel 6 százalék, míg az alapfokú végzettségüké 23,6 százalék volt. Szakmunkásképzőt vagy szakiskolát a megkérdezettek 26,6 százaléka végzett, érettségivel pedig 30,9 százalékuk rendelkezett. A felsőfokú végzettségük aránya 13 százalék volt.

2. táblázat
Az országos reprezentatív minta megoszlása iskolai végzettség szerint (%)

Életkori csoportok	Arány az országos mintában
Befejezetlen alapfokú	5,9
Befejezett általános iskola	23,6
Szakmunkásképző, szakiskola	26,6
Középfokú	30,9
Felsőfokú	13,0
Összesen	100

Az országos minta megkérdezettjeinek harmada (32,7%) élt községekben, 37,7 százalék városokban, 12,4 százalék megyeszékhelyeken, illetve további 17,2 százalékuk Budapesten.

3. táblázat
Az országos reprezentatív minta megoszlása lakóhely szerint (%)

Életkori csoportok	Arány az országos mintában
Község	32,7
Város	37,7
Megyeszékhely	12,4
Budapest	17,2
Összesen	100

Munkaviszony, foglalkoztatás

Az országos reprezentatív minta gazdasági aktivitás szerinti megoszlása az országosan mért tendenciákat tükrözi: **megközelítőleg a népesség fele foglalkoztatottnak, egytizede munkanélkülinek és kétötöde inaktívnek minősül.** A foglalkoztatottak csoportján belül a legnagyobb arányban a határozatlan idejű foglalkoztatottak vannak. Ők alkotják a minta egyharmadát. A határozott idejű szerződéssel foglalkoztatottak a megkérdezettek hét százalékát jellemezte, így az országos reprezentatív mintában az alkalmazottak aránya összesen kétötödöt tesz ki. Az országos reprezentatív minta megkérdezettjeinek négy és fél százaléka él saját egyéni vagy társas vállalkozásából. A rendszeres vagy rendszertelen alkalmi munkavállalásból élők aránya 2,1 százalék volt az országos mintában, amelyhez hozzáadódik még mintegy félszázaléknyi közfoglalkoztatásban alkalmazott személy. Megállapíthatjuk, hogy az országos minta mintegy egytizede olyan személyekből áll, akiknek a munkaerőpiaci státusza bizonytalan hosszabb távon, mert a munkaviszony jellege miatt kiszámíthatatlan, hogy a foglalkoztatotti státusz meddig lesz folyamatos vagy azért, mert határozott idejű szerződéssel rendelkezik az illető, vagy azért, mert közfoglalkoztatásban vesz részt, amely szintén határozott idejű szerződést jelent, vagy még bizonytalanabb alkalmi munkákból él¹.

4. táblázat
Az országos reprezentatív minta megoszlása munkaerőpiaci státusz szerint (%)

Életkori csoportok	Arány az országos mintában
Alkalmazott	40,5
Vállalkozó	4,4
Alkalmi munkás, közhasznú munkás	2,4
Nyugdíjas, rokkantnyugdíjas	30,7
Munkanélküli	10,0
Tanuló	4,4
Egyéb inaktív	7,6
Összesen	100

¹ A kutatás során nem az ILO foglalkoztatás definícióját alkalmaztuk, miszerint foglalkoztatottnak minősül minden olyan személy, aki a felmérést megelőző héten legalább 1 órát dolgozott. Csak feltételezni tudjuk, hogy az általunk használt "rendszertelen alkalmi munkát végez" az esetek többségében egybeeshet az ILO definícióban megadottakkal.

A munkanélküliek csoportján belül három alcsoportot különböztettünk meg: azokat, akik a korábbi munkaviszonyuk alapján jelenleg álláskeresői járadékban vagy segélyben részesülnek (ők alkotják a munkanélküliek legjobb helyzetben lévő csoportját, és nagy valószínűséggel ez a csoport a legrövidebb ideje munkanélküli), másodsorban azokat, akik már tartós munkanélküliek és vagy rendelkezésre állási támogatásban vagy rendszeres szociális segélyben részesülnek, végezetül, pedig az ellátás nélküli munkanélkülieket.

Sajnálatos módon a legnépesebb csoport az ellátás nélküli munkanélküliek (3,7%), őket követi a tartós munkanélküliek csoportja, akik rendszeres szociális segélyt vagy rendelkezésre állási támogatást kapnak (3,6%), végezetül a legkisebb arányban (2,7%) a jelenleg álláskeresői járadékban vagy segélyben részesülők találhatók az országos mintában.

Köztudomású, hogy az inaktívok magas aránya jellemzi a magyar munkaerőpiacot, a(z) országos reprezentatív mintában) **megkérdezettek több mint kétötöde volt inaktív.** Az inaktívokon belül a legnagyobb csoport a nyugdíjasok csoportja (22,5%), őket követik a rokkantnyugdíjasok (8,2%). A mintán belül a tanulók aránya 4,4 százalékot tett ki. Az egész népesség 3,7 százalékát adták a GYES-en/GYED-en lévők.²

Nemek szerinti bontásban vizsgálva a munkaerőpiaci státusz jellemzőit, megállapíthatjuk, hogy a fő különbség, hogy egyfelől a női foglalkoztatottak aránya alacsonyabb, másfelől a női inaktívok aránya magasabb, mint a férfiaké. A különbség mértéke 17 százalék. A munkanélküliség viszont egyforma mértékben érinti a nőket és a férfiakat. Az alacsonyabb foglalkoztatási szint mellett **a nők munkaviszonyának jellege azonban nagyobb valószínűséggel a biztonságosabb, határozatlan idejű foglalkoztatási viszony.** Míg a nőknél ez a szerződés típus a munkaviszonyok háromnegyedét, a férfiaknál a kétharmadát képviseli. A férfiak körében kétszer olyan gyakran figyelhetjük meg a korábban említett, bizonytalanabb foglalkoztatási formákat, mint a határozott idejű szerződés, a közfoglalkoztatás, és a rendszeres és rendszertelen alkalmi munka. (Összesen 12,5 százalék a férfiaknál és 6,5 százalék a nőknél.) A vállalkozói lét is kétszer olyan gyakori a férfiaknál, mint a nőknél. (6,3 és 2,9%). A munkanélküliek csoportjainál nem jelentősek a különbségek nők és férfiak között, de nők árnyalatnyival nagyobb arányban vannak a tartós munkanélkülieknek számító csoportjában.

Alapvetően két tényezőre vezethető vissza, hogy az inaktívok körében nagyobb arányban találunk nőket. Egyrészt a korábbi nyugdíjba vonulási lehetőség és a hosszabb várható élettartam miatt magasabb a női inaktívok aránya. Másfelől, szintén növeli a női inaktívok arányát, hogy a GYES és GYED miatt a nők a gyermek születése után **nemzetközi összehasonlításban is hosszú időre kivonulnak a munkaerőpiacról,** illetve amikor szeretnének visszatérni, akkor sem biztos, hogy el tudnak helyezkedni, és nem kényszerből maradnak-e a GYES teljes idejéig távol a munkaerőpiactól.

² A GYES-en/GYED-en lévők besorolása ambivalens, mert ez a népesség az aktívokhoz tartozik, ugyanakkor pedig átmenetileg nem foglalkoztatott. Tekintve, hogy szociológiai értelemben a GYES/GYED választása egy módja a munkaerőpiacról való átmeneti kivonulásnak, jelen kutatás keretében az inaktívok csoportjához soroltuk a GYES-en GYED-en lévőket.

5. táblázat

Gazdasági aktivitás és munkaerőpiaci státusz nemek szerint (%)

	Férfi	Nő	Országos minta	
	56,6	39,1	47,4	
Foglalkoztatott	Ebből:			
	Határozatlan idejű foglalkoztatott	38,0	29,9	33,7
	Határozott idejű foglalkoztatott	8,7	5,0	6,8
	Egyéni vállalkozó	4,7	2,4	3,5
	Társas vállalkozásban dolgozó tulajdonos	1,5	0,5	0,9
	Közfoglalkoztatásban vesz részt (közhasznú, közmunka)	0,8	0,0	0,4
	Rendszeres alkalmi munkás	1,5	0,8	1,1
	Rendszertelen alkalmi munkás	1,5	0,5	1,0
	9,8	10,0	9,9	
Munkanélküli	Ebből:			
	Munkanélküli: álláskeresői járadékban vagy segélyben részesül	3,3	2,2	2,7
	Munkanélküli: rendszeres szociális segélyben vagy rendelkezésre állási támogatásban részesül	3,0	4,0	3,6
	Munkanélküli: ellátás nélkül van	3,5	3,8	3,7
	33,6	50,9	42,7	
Inaktív	Ebből:			
	GYES-GYED-GYET	0,0	6,9	3,7
	Egészségkárosodás miatt járadékban részesül (rokkantsági, rendszeres szociális, átmeneti)	1,6	1,2	1,4
	Rokkantnyugdíjas	9,1	7,4	8,2
	Öregségi nyugdíjas	16,8	27,6	22,5
	Tanuló	4,1	4,7	4,4
	Egyéb inaktív	2,0	3,1	2,5
Összesen	100,0	100,0	100,0	

A megkérdezettek közel kilenctizedének volt már egy évet meghaladó munkaviszonya. A férfiak és a nők tekintetében nincs ebben szignifikáns különbség (89,6% a férfiak, 87,9% a nők esetén). Az országban átlagosan 19 évesek a fiatalok, mire 1 éves, folyamatos munkaviszonnyal rendelkeznek.

A megkérdezettek kétharmadának volt 2005 és 2010 között egy évet meghaladó munkaviszonya. A férfiak és a nők között több mint 10 százalékos különbség található a férfiak javára az elmúlt öt évben folyamatos, egy évnél hosszabb munkaviszonnyal rendelkezők arányában. (69,2%, illetve 58,7%).

6. táblázat

Egy évet meghaladó, folyamatos munkaviszonnal rendelkezők aránya 2005 és 2010 között (%)

	Országos minta	Férfi	Nő
Igen	63,7	69,2	58,7
Nem	36,1	30,6	41,1
Nem tudja	0,2	0,2	0,2
Összesen	100	100	100

Akik jelenleg nem dolgoznak, de volt már korábban munkahelyük, átlagosan több mint 8 éve vannak távol a munkaerőpiactól. A férfiak és a nők között jelentős különbséget, két és fél évet találunk a tekintetben, hogy mióta kerültek ki a munkaerőpiacról: a férfiak átlagosan hat és fél éve, a nők több mint kilenc éve nem dolgoznak már.

Munkaviszony jellege

Azok körében, akik dolgoznak, a határozatlan idejű, bejelentett foglalkoztatás a leginkább elterjedt (77,8%). Ugyanakkor közel 20 százalék (18,9%) azok aránya, akiknek munkaszerződése csak határozott időre szól. Eseti megbízással 1,4, míg kényszervállalkozóként vagy más cég nevében 0,8 százalék ad számlát. Bejelentés nélküli alkalmazásban a megkérdezettek 0,6 százaléka áll.

7. táblázat

Munkaviszony jellege

Milyen típusú szerződése van (volt az utolsó munkája során?) (%)

	Országos minta	Férfi	Nő
Határozatlan idejű, bejelentett	77,8	75,5	79,8
Határozott idejű, bejelentett	18,9	20,8	17,3
Eseti megbízás	1,4	2,1	,8
Alkalmazottként számlát adok egy cég nevében	0,8	0,8	0,7
Bejelentés nélküli alkalmazásban áll	0,6	0,5	0,7
Nem tudja	0,6	0,3	0,8
Összesen	100	100	100

Az emberek több, mint egyötöde zsebbe kapja (vagy kapta) utolsó munkahelyén a fizetésének egy részét vagy az egészét. A férfiak és a nők körében nem találunk szignifikáns különbséget ebben a tekintetben.

8. táblázat

A részben vagy egészben zsebbe kapott fizetés aránya a jelenlegi vagy az utolsó munkahelyen (%)

	Országos minta	Férfi	Nő
Igen, az egészet	14,8	14,3	15,3
Igen, egy részét	7,0	8,2	5,9
Nem, semennyit sem kaptam zsebbe	78,1	77,3	78,7
Nem tudja	0,1	0,2	0,0
Összesen	100	100	100

Az országban a munkavállalók átlagosan egytizede kénytelen szembesülni azzal a ténnyel utólag, hogy **munkáltatója nem jelentette be hivatalosan foglalkoztatását**, tehát nem fizette utána a társadalombiztosítási járulékokat, így nyugdíj jogosultsága és egészségügyi ellátása veszélybe kerülhetett. A férfiak és a nők helyzetét összehasonlítva ebből a szempontból megállapíthatjuk, hogy a férfiak közel kétszer olyan gyakran kerülnek ebbe a helyzetbe, mint a nők. (13,1%, illetve 7,4%).

Munkáltató típusa

A munkáltatók típusát vizsgálva, azt mondhatjuk, hogy országos szinten a **leggyakoribb munkáltatók a magyar tulajdonú vállalkozások** (40%). Utána következnek gyakoriságban az állami intézmények (21%), majd a külföldi tulajdonú vállalkozások (13,6%) és az önkormányzati intézmények (12,6%).

A férfiak és a nők munkáltatói kapcsán elmondhatjuk, hogy mindkét csoport esetében a magyar vállalkozások a leggyakoribb munkáltatók, de a nők gyakrabban dolgoznak állami vagy önkormányzati intézményeknél, míg a férfiak körében gyakoribb, hogy a külföldi tulajdonú vállalkozásoknál helyezkednek el (17,1 és 10,5%).

9. táblázat

A jelenlegi (utolsó) munkahelyek megoszlása a munkáltató típusa szerint (%)

	Országos minta	Férfi	Nő
Állami intézmény	20,9	18,2	23,3
Önkormányzati intézmény	12,6	10,2	14,9
(döntően) külföldi tulajdonú vállalkozás	13,6	17,1	10,5
(döntően) Magyar tulajdonú vállalkozás	40,2	40,8	39,7
(döntően) Állami tulajdonú vállalat		8,3	8,0
Egyéb		5,2	3,1
Nem tudja		0,2	0,5
Összesen		100	100

Munkavállalást segítő kapcsolatok

Munkaügyi kutatások bizonyították, hogy **a személyes kapcsolati háló nagyon fontos tényező a munkanélküliekké váltak újbóli elhelyezkedésénél.** Ezért kérdeztük meg a kutatás során, hogy kitől (kiktől) kapták a legnagyobb segítséget jelenlegi, illetve utolsó munkahelyük megtalálásához. **Szomorú tény, hogy a megkérdezettek több mint egyharmada senkitől sem kapott segítséget.** A férfiak és nők körében nincs jelentős különbség abban, hogy kitől kaptak segítséget az érintettek: az ismerősök, a barátok és a szűkebb családtagok azok, akiktől legjellemzőbb a segítségnyújtás elhelyezkedés esetén.

10. táblázat

Jelenlegi (legutolsó) munkahelyére történő elhelyezkedésnél kitől kapta a legnagyobb segítséget (Említések aránya, %-ban)

	Országos Minta	Férfi	Nő
Senkitől	35,3	34,2	36,4
Ismerősöktől	25,1	24,2	25,9
Barátaiktól	16,6	18,9	14,5
Szüleitől, szűkebb családjától	14,7	16,4	13,1
Rokonoktól	10,6	8,9	12,2
Új munkahelyétől	7,0	6,2	7,7
Munkaügyi központtól	6,4	7,1	5,8
Volt kollegáitól	6,3	6,5	6,0
Régi munkahelyétől	4,5	4,4	4,7
Másvalakitől	4,1	3,5	4,6
Tanáraitól	1,8	1,9	1,7
Pályaválasztási tanácsadótól	0,4	0,3	0,5

Elhelyezkedési esélyek változása

Amikor azt kérdeztük a kutatás során, hogy a megkérdezettek véleménye szerint az elmúlt öt évben hogyan alakultak az elhelyezkedési esélyeik, **a válaszadók több mint kétötöde azon a véleményen volt, hogy romlottak az elhelyezkedési esélyei, szintén több mint kétötöde változatlanul minősítette az elhelyezkedési esélyeit, egytizede nem tudta megítélni ezt a kérdést és csupán 4 százalékuk jelezte, hogy véleménye szerint javult a munkaerőpiaci pozíciója.** Nyilvánvalóan a magas romlási mutató megítélésében jelentős szerepet játszott az elmúlt két év gazdasági válsága és a következtében megemelkedett munkanélküliségi ráta is.

Az elhelyezkedési esélyek javulását döntő mértékben (44,9%) **új képzettség megszerzésének** tudták be a pozitív irányú változásokról beszámolókat. A második leggyakrabban említett ok a **családi helyzetben beállt változás** szerepelt (20,7%), végezetül a harmadik leggyakrabban felsorolt okok között szerepelt a **lakóhely megváltoztatása** (10,9%). A férfiak és nők más tényezőknek tudják be munkaerőpiaci pozíciójuk javulását. A férfiaknál közel kétharmad arányban az új szakképzettség megszerzése szerepelt (64,3%), míg a nőknél jellegzetesen a családi helyzetben bekövetkezett változásnak tudták be a pozitív folyamatot (36,7%).

A munkaerőpiaci pozíció szubjektív romlásával kapcsolatban megadott szempontok csak részben fedték le a lehetséges indokokat, ezért a szokásosnál magasabb volt az egyéb válaszok aránya (47,3%). A válaszadók által megadott egyéb okok között hangsúlyosan szerepelt a gazdasági helyzet, illetve, hogy nincs elegendő munkahely, valamint az életkor. A

kérdőívben felsorolt szempontok közül a leggyakrabban említették a megkérdezettek a politikai klíma megváltozását (22,0%), az egészségi állapot változását (13,3%), valamint az előítéletek növekedését (5,7%). A nők és a férfiak között nincs különbség a két leggyakrabban említett indokokban (politikai klíma és az egészségi állapot megváltozása), de míg a férfiak harmadik legfontosabb indokként az előítéletek növekedését nevesítik, addig a nők egytizede gyermekének születésével hozza összefüggésbe elhelyezkedési esélyeinek romlását.

A kutatás során külön is megkérdeztük, hogy mennyire befolyásolja a kért életminőségét, mozgásterét, munkavállalását jelenlegi lakóhelye. **Az országos mintában a válaszadók mintegy negyede jelezte, hogy lakóhelye nagymértékben befolyásolja életminőségét,** egyötöde úgy ítélte meg, hogy kismértékben korlátozza lehetőségeit jelenlegi lakóhelye, és a lakosság fele annak a véleményének adott hangot, hogy lakóhelye nem befolyásolja életminőségét. A nők és a férfiak között ebben semmi különbség nem található.

11. táblázat

Mennyire befolyásolja az életminőséget, mozgásteret, munkavállalást a lakóhely (%)

	Országos Minta	Férfi	Nő
Nagymértékben befolyásolja	23,4	23,7	23,1
Kis mértékben befolyásolja	20,6	21,1	20,2
Nem befolyásolja	50,1	49,0	51,1
Nem tudja	5,9	6,1	5,6
Összesen	100	100	100

Anyagi helyzet

A jövedelmek forrásai

Az országosan a fő jövedelemforrás a bérekből és fizetésekből származik. Az országos reprezentatív mintában megkérdezettek több mint felénél (55%) ez a jövedelemforrás a meghatározó. A második legjelentősebb jövedelemforrást a különböző nyugdíjak jelentik. Ez közel a népesség egyharmadának (30,4%) nyújtja az alapvető megélhetést. A vállalkozásból, a munkanélküli segélyekből, illetve a társadalombiztosítási juttatások a népesség 3-5 százalékának nyújt fő jövedelemforrást a háztartásokban. A nőknél némileg alacsonyabb a bér és fizetés szerepe, és nagyobb hangsúllyal szerepelnek a nyugdíjak a férfiak jövedelemforrásaihoz képest.

12. táblázat
A háztartások megoszlása fő jövedelemforrás szerint (%)

	Országos minta	Férfi	Nő
Bérek vagy fizetések	55,0	58,3	52,1
Vállalkozásból (kivéve mezőgazdaság) szerzett jövedelem	4,6	6,2	3,3
Mezőgazdasági vállalkozásból szerzett jövedelem	0,4	0,6	0,1
Nyugdíjak	30,4	27,2	33,1
Munkanélküli / jövedelem pótló segélyek	3,2	3,6	2,9
Társadalombiztosítási juttatás (pl. családi pótlék, GYES)	4,0	2,3	5,6
Befektetésből, megtakarításból, biztosításból vagy ingatlan	0,1	0,0	0,2
Egyéb forrásból származó jövedelem	2,3	1,8	2,7
Nem tudja	0,0	0,0	0,0
Összesen	100	100	100

Szubjektív jövedelmi helyzet

A kutatásban arra kértük a megkérdezetteket, hogy egy négyfokú skálán értékeljék jelenlegi jövedelmi helyzetüket. A kategóriák, amelyek közül a válaszadók választhattak, a következők voltak: *kényelmesen megélünk a jelenlegi jövedelmünkkel, kijövünk a jelenlegi jövedelmünkkel, nehezen élünk meg a jelenlegi jövedelmünkkel, végül nagyon nehezen élünk meg a jelenlegi jövedelmünkkel.* Az országos mintában a két középső kategóriát választották leggyakrabban a megkérdezettek: *kijövünk a jelenlegi jövedelmünkkel* (36,2%), valamint *nehezen élünk meg a jelenlegi jövedelmünkkel* (39,1%). **A megélhetés felső és alsó kategóriáiban nem egyenlően oszlik meg a népesség, hanem a válaszok a legnehezebb megélhetési kategória felé tolódnak el. Országos átlagban csak a népességnek egy töredéke, 3,4 százaléka nyilatkozott úgy, hogy kényelmesen megél jelenlegi jövedelméből. A lakosság egyötöde ezzel szemben nagyon nehezen él meg saját megítélése szerint.**

A női válaszadók némileg rosszabbnak ítélték meg jelenlegi jövedelmi helyzetüket, mint a férfiak. A két felső kategóriában alacsonyabb, a két alsó kategóriában magasabb a nők aránya.

13. táblázat
Háztartások megoszlása szubjektív jövedelmi helyzetük szerint (%)

	Országos minta	Férfi	Nő
Kényelmesen megélünk a jelenlegi jövedelmünkkel	3,4	4,5	2,5
Kijövünk a jelenlegi jövedelmünkkel	36,2	40,2	32,8
Nehezen élünk meg a jelenlegi jövedelmünkkel	39,1	35,8	42,1
Nagyon nehezen élünk meg a jelenlegi jövedelmünkkel	21,2	19,5	22,7
Nem tudja	0,0	0,0	0,0
Összesen	100	100	100

Objektív jövedelmi helyzet

Az országos átlagos nettó havi jövedelem 146 ezer forintot tett ki.

Az egy főre jutó átlagos jövedelem szerint vizsgálva az országos reprezentatív mintában **63,484 forint volt az egy főre jutó átlagos jövedelem.**

A férfiak esetében néhány ezerrel magasabb volt az egy főre jutó átlagos jövedelem, mint a nőknél, mégpedig 65,573 forint, a női megkérdezettek háztartásaival szemben, ahol 61,647 forint volt az átlag.

Hitel

Országos szinten a háztartások kétötöde rendelkezik hitellel, 60 százalékuk nem. A férfiak és nők körében nem találtunk különbséget ebben a tekintetben az országos reprezentatív mintában.

A leggyakoribb fajta hiteltípusok közé tartozik a jelzálog alapú lakáshitel (52,8%), a gépkocsi vásárlási hitel (27,9%), valamint a szabad felhasználású hitel (22%). A hitelesek kicsit több mint fele (53,6%) megbirkózik a hitelek törlesztésével, de közel egyharmadukkal (31,9%) azért előfordul, hogy nehézsége akad a fizetéssel. Másfelől, a hitelesek közel kétötödének hónapról hónapra nehézségei vannak a törlesztő részletek befizetésével. Országos szinten közel nyolc százaléka a hiteleseknek már most sem tudja törleszteni hiteleit.

14. táblázat

A háztartások megoszlása aszerint, hogy a hiteltörlesztés mekkora nehézséget jelent (%)

	Országos Minta	Férfi	Nő
Nem okoz problémát	21,7	22,9	20,7
Néha előfordul, hogy nehézségeink vannak a fizetéssel	31,9	30,1	33,6
Hónapról hónapra nehézségeink vannak a fizetéssel	38,6	41,2	36,2
Már most sem tudjuk fizetni	7,8	5,8	9,5
Nem tudja	0,0	0,0	0,0
Összesen	100	100	100

Lakásviszonyok

Az országos reprezentatív mintában megkérdezettek **túlnyomó többsége (85,5%) rendelkezik lakástulajdonnal**. A férfiak és nők között nincs számottevő különbség ebben a kérdésben. Az átlagos lakásméret az országos reprezentatív mintában 76m².

Idegen nyelvek ismerete

Az országos minta alig több, mint negyede beszél valamilyen idegen nyelvet. A minta válaszolóinak 10 százaléka jelezte, hogy a nyelvtudás hiánya nehézséget okozott a munkavállalásnál.

Vallásosság

Az országos mintán belül – összhangban más kutatásokkal – a nők körében magasabb a vallási felekezethez tartozók aránya.

15. táblázat
Tartozik-e valamilyen vallási felekezethez? (%)

	Országos minta	Férfi	Nő
Igen	54,3	52,6	61,1
Nem	45,6	47,9	38,9
Nem tudja	1	0,3	0
Összesen	100	100	100

Felekezet szempontjából egyértelműen a katolikus vallás „vezet” (az országos minta vallásos válaszadóinak 68,5 százaléka katolikus). A másik jelentős egyház válaszolóink esetében a református volt: a teljes minta ötöde, de a romáknak csak 10 százaléka vallja magát a református egyházhoz tartozónak. A kisebb egyházak közül a Jehova tanúi és a Hit gyülekezete híveinek aránya 1 százalék körül mozog.

3. Társadalmi beágyazottság és világkép

Ebben a részben azt mutatjuk be, hogyan viszonyulnak válaszadóink azokhoz az intézményekhez, amelyek a társadalom működését szabályozzák, honnan szerzik ismereteiket a közéleti-politikai kérdésekkel kapcsolatban, milyen kapcsolatot tartanak fenn a sajátjuktól eltérő társadalmi csoportokkal és ezek hogyan befolyásolják a róluk alkotott véleményüket, illetve általában milyen okokra vezetik vissza embertársaik boldogulását, sikereit, kudarcait.

A társadalomban való eligazodás forrásai

Két kérdésünk irányult a válaszadók közéleti-politikai tájékozottságára. Egyrészt egy ötfokú skálán osztályozhatták, mennyire tartják magukat tájékozottnak azokban a kérdésekben, amelyek mindennapi életüknek keretet adnak. Úgy láttuk, hogy a válaszadók magukat valahova középre pozícionálták, ahogy ezt 2,93-as átlagos válaszarányuk is illusztrálja. **A férfiak valamivel tájékozottabbnak érzik magukat, mint a nők (3,21 vs. 2,96-os átlag), életkori csoportjuk alapján viszont a középkorúak igazodnak el leginkább a közéleti-politikai kérdésekben (30-39 év közöttiek: 3,15-es, a 40-49 év közöttiek tájékozottsága 3,22-es átlagot mutat). Iskolai végzettségük szerint egyértelműen kitűnik, hogy minél magasabb iskolai végzettséggel rendelkezik valaki, annál tájékozottabb (a befejezetlen alapfokú végzettségűek 2,34-es átlagával szemben a felsőfokúak 3,64-es átlagos értéket mutatnak.) A válaszoló lakóhelyének típusa szerint a városokban élők jeleznek az átlagtól jelentősen eltérő tájékozottsági arányszámot. Munkaerőpiaci státusza szerint a vállalkozók és az alkalmazottak érzik tájékozottabbnak magukat, mint a többi kategória tagjai.** (Függelék - 87. táblázat)

Másrészt pedig arra voltunk kíváncsiak, honnan tájékozódnak válaszadóink ezeket a kérdéseket illetően.

Az alábbi táblázat azt mutatja, hogy a megkérdezettek számára a politikát-közéletet érintő információk elsődleges forrása a televízió, ezt az újságolvasás és a rádióhasználat követi. A válaszolók neme szerint két forrás tekintetében találtunk különbséget: a férfiak és nők között 10 százalékpontnyi különbség tapasztalható az internet-használatban, valamint a férfiak érzékelhetően a baráti kört is inkább tekintik információforrásnak politikai kérdések tekintetében, mint a nők.

16. táblázat
A politikát-közéletet érintő információk forrása (%)

	Országos minta	Férfi	Nő
Újság	44	49	40
Rádió	40	44	36
Tv	88	86	89
Internet	29	34	24
Barát	20	23	17
Család	9	8	9
Civil szervezet	1	1	1
Nem érdeklő	6	6	6

A társadalomba való beágyazottságnak fokmérője lehet az, mennyire bíznak meg válaszolóink azokban az intézményekben, amelyek mindennapi életüket körülveszik – szabályozzák, befolyásolják, eligazítják, támogatják őket. Összességében azt látjuk, hogy a tízfokú skálán mért bizalom egyedül az oktatási intézmények esetében billen át viszonylag jelentősen a pozitív tartományba, az összes többi válasz az 5-ös átlag körül mozog. Férfiak és nők között legnagyobb különbséget az egyház iránti bizalom terén találtunk a nők javára (összhangban a férfiak és nők eltérő vallásossági arányszámával). Emellett a rendőrségben is inkább bíznak a nők, mint a férfiak.

17. táblázat
A különböző intézményekbe vetett bizalom (1-10 skála átlagértékei)

	Országos minta	Férfi	Nő
Országgyűlés	4,9	4,8	5
Rendőrség	5,5	5,1	5,6
Önkormányzat	5,5	5,3	5,7
Civil szervezet	5	4,8	5
Oktatási int.	6,4	6,2	6,5
Egyház	5,2	4,8	5,6

Válaszadóink társadalmi helyzetét, a társadalomba való beágyazottságát jól tükrözi az is, milyen kapcsolatrendszerrel, milyen közvetlen találkozásból, ismeretségből eredő tapasztalatokkal rendelkeznek a különböző kisebbségi csoportokkal kapcsolatban. Az előítélet-kutatásokból tudjuk, hogy a “másnak” tekintett csoportokkal kapcsolatos előítéletek nagymértékben függenek attól, hogy ismereteik személyes találkozásból, vagy csupán a többség által konstruált sztereotíp megítélésből származnak-e. Kutatásunk nem vállalkozott a csoportközi előítéletek feltárására, így a “más” csoportok tagjaival való érintkezés csupán háttér-információként szolgál bizonyos további kérdések elemzéséhez.

A válaszadók kétharmada számolt be arról, hogy ismer, illetve kapcsolatot tart a sajátjától eltérő vallású emberekkel is. Nagyjából a minta fele állította, hogy roma, illetve fogyatékos emberek is előfordulnak ismeretségi körében. Ugyanakkor csak 16 százalékuk említette, hogy közvetlen társaságában LMBT emberek is vannak, ami összefügghet az LMBT emberek társadalmi rejtőzködésével.

18. táblázat
Barátkozik-e, van-e kapcsolata a különböző csoportokhoz tartozó emberekkel (az „igen” válaszok s%-os aránya)

	Országos minta	Férfi	Nő
Eltérő vallású	68,2	67,0	69,2
Fogyatékos	50,0	46,8	52,8
Roma	51,1	50,7	51,4
LMBT	16,0	14,5	17,3

A válaszolók nemi hovatartozása alapján némi különbséget tapasztaltunk: a nők rendre több kapcsolattal rendelkeznek a sajátjuktól eltérő vallásúakkal, fogyatékos vagy LMBT emberekkel, illetve a roma kisebbség tagjaival, mint a férfiak.

A „más csoportokkal” kapcsolatos vélemények, attitűdök, előítéletek szempontjából nem mellékes, hogy azok mindegyikétől elzárkózik-e az egyén, vagy több ilyen csoport, esetleg mindegyik kisebbségi csoport tagjaival van lehetősége találkozásra, barátkozásra. (További elemzésünkben a „más” csoportok körét azokra szűkítettük, amelyek a kutatásunk fókuszában állnak, így kihagytuk az eltérő vallásúak csoportját.)

19. táblázat

Kapcsolat „más” csoportokkal

Van-e közeli kapcsolata romákkal, fogyatékosokkal, a többségitől eltérő szexuális irányultságú személyekkel?

	Férfi	Nő	Összesen
Egyikkel sem barátkozik	35,7	32,2	33,8
Egyet említ	28,0	27,5	27,7
Kettőt említ	24,9	26,9	26,0
Mindhárommal barátkozik	11,4	13,4	12,4
Összesen	100	100	100

A kérdezettek 34 százaléka, azaz a mintánkban reprezentált lakosság egyharmada nem barátkozik, illetve nincs semmilyen kapcsolatban fogyatékos emberekkel, romákkal vagy a többségtől eltérő szexuális irányultságú személlyel, valamivel több, mint egytizedük viszont közvetlen ismeretségben azonban mindhárom felsorolt társadalmi csoporthoz tartozó személyek is előfordulnak. Ezen a téren nem találtunk jelentős különbségeket férfiak és nők között. Ugyanakkor életkor szerint a 60 év felettiak csaknem fele (48%) egyik kisebbségi csoporthoz tartozó személlyel sem tart fenn kapcsolatot. Iskolai végzettség szerint úgy láttuk, minél iskolázottabb valaki, annál nagyobb eséllyel van kapcsolata az általunk vizsgált csoport tagjaival. Településtípus szerint a községben lakók a legkevésbé, míg a budapestiek a leginkább nyitottak a másfajta csoportokkal való kapcsolat létesítésére. Munkaerőpiaci státusz szerint a leginkább elzárkózónak a vállalkozók (47%) és a nyugdíjasok/rokkantnyugdíjasok (46%) tűnnek (Függelék - 88. táblázat).

A társadalmi hátrányok feltételezett okai

Saját helyzetünk megértésében, önértékelésünk, önbizalmunk fenntartásában fontos szerepet játszik, hogy a minket körülvevő társas világ strukturális jellemzőit – a különböző társadalmi csoportok és az ezekhez tartozó személyek zökkenőmentes beilleszkedését vagy ellenkezőleg, hátrányos helyzetét, kirekesztődését – milyen feltételekre, milyen okokra vezetjük vissza. Az erre vonatkozó kérdésünk részben társadalmi jellegű, részben pedig személyes magyarázatokat kínált fel válaszlehetőségként. Válaszadóink egy ötfokú gyakorisági skálán fejezhették ki, hogy milyen mértékben (gyakran, néha vagy soha sem) tartják felelősnek a kérdőív által felkínált szempontokat a hátrányos helyzet kialakulásáért.

20. táblázat
A hátrányos helyzet feltételezett okai (1-5 közötti skála átlagértékei)

	Országos minta	Férfi	Nő
Tehetség hiánya	3,6	3,5	3,6
Szerencse hiánya	3	3,1	3,1
Családi háttér	3,6	3,6	3,8
Erkölcsei értékek hiánya	3,6	3,5	3,6
Káros szenvedély	4,4	4,3	4,4
Kisebbségi (roma) származás	4,0	4,0	4,1
Egyéni erőfeszítés hiánya	3,9	3,9	3,9
Társadalmi előítéletesség	3,5	3,6	3,7
Esélyegyenlőtlenség	3,4	3,5	3,6
Gazdasági rendszer hibái	3,9	3,9	3,9

A válaszlehetőségek mindegyikét jellemző oknak tekintették válaszadóink, azaz álláspontjuk szerint a felsorolt okok mindegyike gyakran, vagy nagyon gyakran szerepet játszhat a hátrány kialakulásában. **Egyedül a szerencse nem tűnt meghatározó jelentőségűnek.** A minta alanyai legnagyobb arányban az alkoholizmust, a káros szenvedélyeket említették, mint hátrányt kiváltó okot, de hasonlóan nagy jelentőséget tulajdonítottak a gazdasági rendszer hibáinak, illetve a kisebbségi (roma) származásnak is.

A nemi hovatartozás nem osztotta meg a válaszadókat, egyedül a „nem jók a képességei” magyarázat esetében találtunk szignifikáns különbséget férfiak és nők között (Függelék - 4. ábra). Településtípus szerint a kisebbségi származást nagyobb arányban gondolják a hátrányos megkülönböztetés okának Budapesten, ill. a megyeszékhelyeken élők, míg minél alacsonyabb valakinek az iskolai végzettsége, annál inkább gondolja úgy, hogy a hátrányos helyzet oka a szerencse hiánya.

Előzetes hipotézisünkben azt feltételeztük, hogy a hátrányos helyzet kialakulásának okai mögött létezik egy látens struktúra, vagyis azt valószínűsítettük, hogy vannak emberek, akik inkább társadalmi és vannak, akik inkább személyes okokra vezetnek vissza a hátrányos helyzet létrejöttét. Ennek tesztelésére faktorelemzést végeztünk, melynek eredményét a következő táblázat mutatja be.

21. táblázat
A hátrányos helyzetbe kerülés lehetséges okai
Faktorelemzés, n=928

Mítől kerülhet valaki hátrányos helyzetben?	Faktorok:	
	Társadalmi okokat megnevezők	Személyes okokat megnevezők
Nem jók a képességei	0,23	0,446
Hátrányos családi helyzete	0,44	0,308
Erkölcsei értékek hiánya	0,221	0,549
Alkoholizmus, káros szenvedélyek	0,152	0,655
Kisebbségi származása	0,526	0,372
Egyéni erőfeszítések hiánya	0,235	0,657
Társadalom előítéletessége	0,762	0,226
Esélyegyenlőség hiánya	0,86	0,166
Gazdasági rendszer hibái	0,546	0,259

Rotált komponens mátrix

KMO=0,838, Bartlett Sig=0,00

A faktorelemzés igazolta, hogy alapvetően két minta létezik: válaszolóink egy része inkább társadalmi okokra vezeti vissza a hátrányos helyzet kialakulását, más részük viszont a belső, személyes okokat tartja felelősnek a hátrányokért. (A társadalmi okok közé a következő változók kerültek: hátrányos családi helyzet, kisebbségi származás, társadalmi előítéletesség, az esélyegyenlőség hiánya és a gazdasági rendszer hibái. A személyes okokat feltáró faktorunk a következő állításokat foglalja magába: nem jó képességek, erkölcsi értékek hiánya, alkoholizmus, káros szenvedélyek, egyéni erőfeszítések hiánya.) A két faktor együttesen az elemzésben bevont 9 változó varianciájának mintegy 45 százalékát magyarázza.

Ennek alapján megvizsgáltuk, hogy a minta válaszadóinak mely csoportjai hajlamosabbak társadalmi okokat, illetve személyes okokat tulajdonítani a hátrányos helyzet létrejöttében. Míg sem a válaszoló neme, sem életkora nem gyakorolt szignifikánsan eltérő hatást arra, hogy társadalmi vagy személyes okoknak tulajdonítják-e a hátrányos helyzet létrejöttét, a válaszadók iskolai végzettsége szerint azonban már mutatkozott különbség abban, hogy kik feltételeznek inkább társadalmi okokat a hátrányos helyzet kialakulásának hátterében. (Függelék - 89. táblázat, 90. táblázat, 91. táblázat)

Eredményeinkből az derült ki, hogy **a legalacsonyabb és a legmagasabb iskolai végzettséggel rendelkezők azok, akik inkább társadalmi okokat neveznek meg a hátrányos helyzet kialakulásában, a szakmunkás-végzettséggel rendelkezők viszont kevésbé gondolják azt, hogy maga a társadalom lenne felelős a hátrányokért. A válaszadók lakóhelye szerint egyedül a budapestiek azok, akik inkább társadalmi okokat feltételeznek a jelenség mögött. Azok, akik kényelmesen kijönnek a jövedelmükből, hajlamosabbak magát a személyt felelőssé tenni hátrányos helyzete kialakulásáért, miközben azok, akik nagyon nehezen élnek meg a jövedelmükből, inkább strukturális okokat neveznek meg. A munkaerőpiaci státusz tekintetében nem találtunk szignifikánsan különbséget a válaszadók különböző csoportjai között.**

A válaszolók értékrendje

A kutatás során azt is vizsgáltuk, hogy válaszolóink az állampolgári jogokkal kapcsolatban melyik felfogással azonosulnak leginkább: vajon szerintük a mindenkire egyaránt vonatkozó egyenlőséget, a kisebbségek fokozott védelmét, vagy a többség érdekét kell-e az államnak elsősorban szem előtt tartania? Ezek a lehetséges válaszok a társadalmi javak igazságos elosztásával kapcsolatos **egyenlőség-, méltányosság-,** illetve a **konzervatív-meritokratikus** elvű felfogását hivatottak tükrözni.

Válaszadóink az egyenlőség-elvet támogatták a legnagyobb mértékben (az ötfokú skálán, ahol az 5-ös jelentette a legteljesebb egyetértést, 4,5-ös átlagot érték el). Ezt követte a többség érdekeit szem előtt tartó konzervatív-meritokratikus értékrend elfogadása 4,3-as átlaggal. A kisebbségek pozitív megkülönböztetését kifejező méltányosság-elvet viszont csak 3,7-es átlaggal támogatták a mintában résztvevők.

Kíváncsiak voltunk arra, hogy a különböző értékrendet valló emberek hogyan vélekednek a hátrányos helyzet kialakulásának okairól. Ezért Spearman-féle korrelációs számítás végeztünk az igazságosság-felfogás különböző típusai és az oktulajdonítás közötti összefüggések feltárása érdekében. (Függelék - 92. táblázat)

A korrelációs számítás megmutatta, hogy a legerősebb összefüggés a hátrányos helyzet kialakulását személyes okokra visszavezető magyarázat és **a konzervatív-meritokratikus értékrend között áll fenn, amennyiben a konzervatív értékrenddel egyetértő válaszadók általában inkább személyes okokat látnak a hátrányos helyzet kialakulása mögött.** A második legerősebb együttjárás a hátrányos helyzet társadalmi okoknak való tulajdonítása és a társadalmi méltányosságot preferáló értékrend között található. A társadalmi méltányosság szociálisan érzékeny hívei (akik szerint az államnak különös gondot kell fordítania a kisebbségek védelmére) inkább hajlamosak a kedvezőtlen társadalmi feltételeket felelőssé tenni a hátrányos helyzet létrejöttéért.

A társadalmi igazságosság kérdésének további vizsgálata céljából a kérdőívben különböző állításokat fogalmaztunk meg, amelyekkel kapcsolatban egy ötfokú skála segítségével a válaszolók kifejezésre juttathatták, milyen mértékben azonosulnak azokkal a különböző elképzelésekkel, elvekkel vagy gyakorlatokkal, amelyek a helyes társadalmi viselkedést hivatottak szabályozni.

22. táblázat

Az egyetértés mértéke az igazságosságot érintő kérdések kapcsán (átlagértékek)

	Országos minta	Férfi	Nő
Az emberek jövedelmében mutatkozó nagy különbségek elfogadhatók, ha azok a tehetség- és szorgalombeli különbségeket tükrözik	3,7	3,6	3,7
A nőknek késznek kell lenniük arra, hogy a családjuk kedvéért kevesebb fizetett munkát végezzenek.	3,0	3,1	3,0
A törvénysértőket a mainál sokkal szigorúbban kellene büntetni	4,5	4,5	4,5
Elsősorban a fiataloknak, nem pedig az idősebbeknek kell munkalehetőséget biztosítani	3,8	3,7	3,8
A különböző okokból hátrányos helyzetűeket a munkavállalásnál előnyben kell részesíteni	3,1	3,1	3,1
A kormánynak lépéseket kell tennie a jövedelemkülönbségek csökkentése érdekében	4,3	4,2	4,4
Az alkalmazottaknak szükségük van erős szakszervezetekre	4,4	4,3	4,4
Hagyni kell, hogy a melegek és leszbikusok szabadon éljék az életüket	3,6	3,5	3,7
A demokráciát fenyegető politikai pártokat be kell tiltani	4,1	4,0	4,3
A nők esélyegyenlősége megvalósult Magyarországon, felesleges ezért ma már harcolni	3,2	3,4	3,1

Válaszadóink összességében nem pártolják azt, hogy egyesek kirívóan magas jövedelemre tegyenek szert, még akkor sem, ha az egyéni erőfeszítésen, tehetségen alapszik. Inkább azt várnák el az államtól, hogy törekedjen a jövedelemkülönbségek csökkentésére. A szakszervezetek munkavállalót támogató jelenlétét is nagymértékben szükségesnek tartják.

A női esélyegyenlőség megvalósulását a válaszadók többnyire nem tekintik még befejezettnek, közülük a nők még kevésbé értettek egyet a kérdőívben felkínált állítással, mint a férfiak. A liberális jogállam egyéb, kisebbségeket érintő alapvetései sem kaptak osztatlan támogatást. Sem a hátrányos helyzetűek pozitív diszkriminációját, sem a szexuális

orientációjuk alapján a többségitől eltérőek szabad önkifejezését nem tartják válaszolóink társadalmilag támogatható célnak. A legnagyobb fokú egyetértést a törvénysértők szigorú büntetésére vonatkozó állítás váltotta ki: a minta válaszolói szinte egyöntetűen kiálltak a büntetés szigora mellett. Szintén erős támogatást kapott az az állítás, ami a demokráciát fenyegető pártok betiltására vonatkozott. Úgy tűnik tehát, hogy a közrendet és a biztonságot veszélyeztető jelenségekre a tekintélyelvű válasz volt a leginkább elfogadható a lakosságot reprezentáló minta számára.

Azt is feltételeztük, hogy a társadalmilag igazságosnak tartott elvekre és gyakorlatokra vonatkozó vélemények mögött feltárható egy látens struktúra, mely alapján elkülöníthetők a társadalmi igazságosságra vonatkozó különféle nézettípusok. Feltételezésünk tesztelésére faktorelemzést végeztünk.

23. táblázat
A válaszolók értékrendje (az igazságosságot érintő kérdések faktoranalízise)

	Faktor		
	Konzervatív- meritokratikus	Emberjogi megközelítésű	Redisztri búció- párti
Az emberek jövedelmében mutatkozó nagy különbségek elfogadhatók, ha azok a tehetség- és szorgalombeli különbségeket tükrözik.	,262	,201	-,080
A nőknek késznek kell lenniük arra, hogy a családjuk kedvéért kevesebb fizetett munkát végezzenek.	,661	-,038	,049
Elsősorban a fiataloknak, nem pedig az idősebbeknek kell munkalehetőséget biztosítani	,289	,051	,185
A kormánynak lépéseket kell tennie a jövedelmkülönbségek csökkentése érdekében	,001	-,037	,466
Az alkalmazottaknak szükségük van erős szakszervezetekre bér- és munkakörülményeik védelmének biztosítására.	,069	,138	,519
Hagyni kell, hogy a melegek és leszbikusok szabadon éljék az életüket, úgy, ahogy akarják	,058	,642	,001
A demokráciát fenyegető politikai pártokat be kell tiltani.	,130	,364	,217
A nők esélyegyenlősége megvalósult Magyarországon, felesleges ezért ma már harcolni	,384	,208	,022

KMO=0,613; Sig=0,00

Elemzésünk azt mutatta, hogy a három faktor az általunk vizsgált nyolc változó varianciájának 25 százalékát magyarázza. A három faktor alapján három fő nézettípus vált elkülöníthetővé, melyeket a következőképpen nevezünk el: konzervatív-meritokratikus, emberjogi megközelítésű és redisztribúció-párti.

Ezek után megnézhattuk, hogy a minta különböző metszeteiben (szociodemográfiai jellemzőik alapján) értékrendjük szerint vannak-e különbségek a válaszadók egyes csoportjai között

Úgy találtuk, hogy **a nőkre inkább jellemző a redisztribúció-párti, egyenlőségelvű felfogás, mint a férfiakra. Lakóhelyük alapján vizsgálva a mintát kiderült, hogy a községekben élők inkább a konzervatív-meritokratikus elvet követik, miközben a fővárosban élők nagyobb része az emberjogi megközelítést vallja magáénak. Továbbá az is jellemző a budapestiekre, hogy kevésbé jellemezhetők redisztribúció-pártisággal**

(Függelék - 93. táblázat). Iskolai végzettség szerint a redisztribúció-pártiság esetében található szignifikáns különbség: mégpedig a legalacsonyabb iskolai végzettségűek inkább mondhatók redisztribúció-pártinak, miközben a legmagasabb iskolai végzettségűekre ez kevésbé jellemző (Függelék - 94. táblázat). Akik nagyon nehezen élnek meg a jövedelmükből, azokat erősebben jellemzi a redisztribúció-pártiság, miközben ez a legkevésbé a legjobb módúakról mondható el (Függelék - 95. táblázat).

Megvizsgáltuk, hogy a különböző értékrendeket képviselők és a hátrányos helyzet kialakulásával kapcsolatos oktulajdonítás típusai között milyen a kapcsolat. Azt találtuk, hogy az emberjogi megközelítéssel jellemezhető válaszadók látják leggyakrabban a hátrányos helyzet kialakulását társadalmi okokkal magyarázhatónak, míg ez legkevésbé a konzervatív-meritokratikus értékrendűeket jellemezte. A redisztribúció-pártiak nézetei ebben a tekintetben sokkal inkább az emberjogi megközelítésű, mint a konzervatív-meritokratikus nézetekhez hasonlítanak.

Ugyanakkor a redisztribúció párti válaszolóink esetében mindkét oktulajdonítás jelen van (egyaránt látnak a hátrány kialakulásáért felelős társadalmi és személyes okokat). Ez következhet abból, hogy ezt a felfogást nagyrészt ugyan a rosszabb anyagi helyzetben élő, alacsonyabb iskolázottságú válaszolók képviselik, ugyanakkor a „baloldali”, a szociális szempontokat szem előtt tartó vélekedés a magasabb státuszúak egy részét is jellemzi.

A pozitív diszkrimináció* megítélése

A következő kérdéssorunk azt vizsgálta, hogyan viszonyulnak válaszolóink azokhoz a megerősítő intézkedésekhez, amelyekkel az állam a kutatás fókuszában álló csoportok esélyegyenlőségét kívánja szolgálni.

A legnagyobb mértékű támogatást a fogyatékosok számára akadálymentesen hozzáférhető szolgáltatások biztosításának követelése kapta. A pozitív diszkrimináció egyéb fajtái már jobban megosztották a válaszadókat, általában a minta fele vagy azt kevéssel meghaladó aránya vélte szükségesnek az ilyen típusú állami beavatkozások különböző eszközeit. A tanulásban akadályozott gyerekek integrált oktatását valamivel inkább tartották elfogadhatónak, mint amennyire jogosnak érezték a roma tanulók elkülönített oktatása esetén kiszabható büntetést. Az azonos nemű párok örökbefogadását viszont a mintának csak alig negyede támogatta. A nők valamivel inkább tudtak azonosulni a női kvóta bevezetésével és az iskolai integráció kérdéseivel, mint a férfiak.

* **A pozitív diszkrimináció, vagy hátrányt csökkentő megkülönböztetés** valamely csoportra vagy személyre vonatkozó jogi, adminisztratív vagy egyéb segítséget jelent, melyre a csoport vagy személy valamilyen szempontból a többséghez képest hátrányos helyzete ad okot. Szándéka a szolidaritás, az embercsoportok közötti gazdasági vagy társadalmi igazságtalanság enyhítése, vagyis az esélyegyenlőség megteremtésére.

24. táblázat
Egyetértés a támogató intézkedések különböző típusaival (%)

	Országos minta	Férfi	Nő
A munkáltató jelentős összeget fizessen az államnak, ha nem alkalmaz legalább 5% megváltozott munkaképességű személyt?	49,6	52,2	47,3
Azonos nemű párok közösen örökbe fogadhassanak gyermeket?	24,0	22,6	25,2
Büntessék az iskolák fenntartóit, ha a roma tanulókat elkülönítve oktatják?	52,1	49,6	54,3
Az államnak a pénzügyi nehézségek ellenére is kötelessége, hogy a szolgáltatásait minden fogyatékos személy számára akadálymentesen hozzáférhetővé tegye?	85,9	86,7	85,2
Roma diplomásokat meghatározott számban alkalmazzanak a közigazgatásban?	57,9	58,3	57,6
A képviselői helyekben előre meghatározott arányú női kvótát alkalmazzanak?	55,2	52,6	57,4
A tanulásban akadályozott gyerekeket a többiekkel együtt, integráltan oktassák?	55,9	54,3	57,2

Megnéztük, hogyan oszlanak meg válaszolóink aszerint, hogy milyen mértékben tartják indokoltnak a különböző hátránnyal küszködők pozitív megkülönböztetését, azaz a felkínált lehetőségek közül hány ilyesfajta intézkedést tudnak elfogadni. Azt találtuk, hogy a kérdezetteknek mindössze 5,5 százaléka zárkózik el teljesen a pozitív diszkriminációtól, azaz egyetlen esetben sem tartja indokoltnak a megerősítő intézkedés alkalmazását. Valamivel többen, a válaszadók 6,3 százaléka viszont minden említett esetben egyetért az esélyegyenlőséget célzó eszköz intézkedés alkalmazásával. Érdekes azonban megjegyezni, hogy magas volt azok aránya, akik a *nem tudom* kategóriát választották a válaszadáskor. Mindössze a válaszadók 66 százalékáról mondható (682 fő), hogy nem választotta egyik esetben sem a nem tudom kategóriát. A konkrét válaszmegtagadók aránya viszont nagyon alacsonynak mondható, összesen hat esetben fordult elő, hogy a kérdezett valamelyik állítással kapcsolatban a válaszmegtagadást választotta volna

A pozitív diszkriminációhoz való hozzáállás alapján indikátort képeztünk. Azokat, akik legalább öt kérdés esetében helyén valónak tartják a pozitív diszkrimináció alkalmazását, *aktívan elfogadóknak*, azokat, akik legfeljebb két esetben tartják ezt az eszközt elfogadhatónak, *elutasítóknak*, míg azokat, akik 3 vagy 4 esetben tartják indokoltnak a pozitív diszkrimináció alkalmazását, *semlegeseknek* tekintjük. Úgy találtuk, hogy a válaszadók közel 40 százaléka elfogadó a pozitív diszkriminációs eszközök alkalmazásával kapcsolatban, egyharmaduk semleges nézőpontra volt, egynegyedük viszont elutasítónak tekinthető az ilyen intézkedésekkel szemben.

A válaszadók szociodemográfiai csoportjai alapján elemezve a pozitív diszkriminációhoz való hozzáállást úgy találtuk, hogy a legfiatalabb korcsoport, valamint a 40-49 évesek voltak azok, akik a legkevésbé elutasítóak, és az 50-59 közötti korcsoport a leginkább elutasító (Függelék - 98. táblázat) A nem, a lakóhely típusa és az iskolai végzettség szerint nem találtunk szignifikáns különbséget a pozitív diszkrimináció alkalmazását illetően.

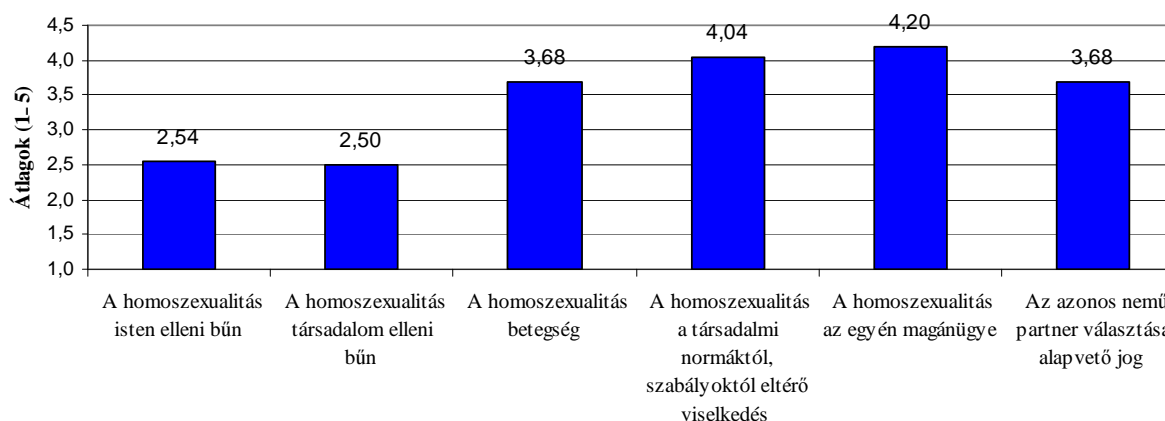
Az is kiderült, hogy akik társadalmi okokat feltételeznek a hátrányos helyzet kialakulása hátterében, azok nagyobb valószínűséggel értenek egyet a pozitív diszkriminációs eszközök alkalmazásával (Függelék - 96. táblázat, 97. táblázat). Ahogy az már több

összefüggésben kiderült, azok a válaszadók, akik maguk is nagyobb valószínűséggel vannak kitéve a különböző hátrányoknak (nők, alacsony iskolai végzettségűek, rosszabb anyagi viszonyok között élők), inkább mutatják a szociális érzékenység jeleit, mint a társadalmi pozíciójuk alapján jobb helyzetű társaik. Ezek azok a válaszolók, akik mindennapi életükben is nagyobb valószínűséggel találkoznak, tartanak fenn kapcsolatot a hátrányos helyzetűek különböző csoportjaival. Így azt az összefüggést is megvizsgáltuk, hogyan befolyásolják ezek a kapcsolatok a válaszolók pozitív diszkriminációról alkotott véleményét. Kiderült, hogy akiknek van kapcsolata hátrányos helyzetű emberekkel, azok elfogadóbbak a pozitív diszkriminációval szemben, sőt, minél többféle hátrányos helyzetű emberrel van valakinek kapcsolata, annál inkább támogatja a pozitív diszkrimináció különféle eszközeit (Függelék - 98. táblázat, 99. táblázat, 100 táblázat)

A homoszexualitással kapcsolatos vélekedések

Egyik kérdésünk (K45) a kutatás fókuszában álló kisebbségi csoportok közül a különféle reprezentatív előítélet- és attitűd-kutatásokban viszonylag kevésbé kutatott csoportra, az LMBT emberekre vonatkozott. A homoszexualitás különféle társadalmi-történeti kategorizációjával kapcsolatban a válaszadók számára hat választási lehetőséget kínáltunk fel, melyek közül néhány erős összefüggést mutatott egymással. A Spearman-féle korreláció alapján látható, hogy *A homoszexualitás társadalom elleni bűn* és *A homoszexualitás isten elleni bűn* állítással való egyetértés jár együtt a legszorosabban, miközben negatív a kapcsolat ezen állítások és *A homoszexualitás az egyén magánügye*, valamint *Az azonos nemű partner választása alapvető emberi jog* állítások között. Azok, akik a homoszexualitást betegségként értelmezik, szintén egyetértenek azzal, hogy *a homoszexualitás társadalom elleni bűn* és *A homoszexualitás isten elleni bűn*, illetve *A homoszexualitás a társadalmi normáktól, szabályoktól eltérő viselkedés*.

1. ábra
A homoszexualitás megítélése (átlagértékek)

Látható, hogy a kérdezettek leginkább azzal az állítással értettek egyet, hogy a homoszexualitás az egyén magánügye, majd ezt követte az a nézet, hogy a homoszexualitás a társadalmi normáktól, szabályoktól eltérő viselkedés. A válaszok ilyen megoszlása mögött leginkább a kérdésfeltevésnek, így a homoszexualitás problematikájának egyfajta távolítása figyelhető meg. A homoszexualitás betegségként való kezelése és az azonos nemű partner választása alapvető jog egyforma egyetértési szintet mutatott.

A vizsgált minta 21 százaléka – akik teljes mértékben egyetértettek azon állítások egyikével, hogy a homoszexualitás isten elleni, vagy a társadalom elleni bűn – erősen elutasítónak tekinthető a homoszexuálisokkal szemben. Azok viszont, akik teljes mértékben egyetértettek azzal a kijelentéssel, hogy „Az azonos nemű partner választása alapvető jog”, a homoszexualitást elfogadónak tekinthetőek. Ez a válasz a minta 35,5 százalékára volt jellemző.

Nem találtunk lényeges összefüggést a homoszexualitáshoz való viszony és a válaszoló neme között. Ezzel szemben a válaszoló lakóhelye, iskolai végzettsége, valamint életkora szignifikánsan befolyásolja a vélekedéseket. A magasabb iskolai végzettségűek és a megyeszékhelyen élők a leginkább elfogadóak, de településtípus szerint a budapestiek is toleránsnak mutatkoztak. A legfiatalabb korcsoporthoz tartozóak voltak a leginkább elfogadóak és a legidősebbek a leginkább elutasítóak a homoszexualitással szemben.

A hátrányos helyzet oktatáson alapuló oktatásának tekintetében a homoszexualitást elfogadóak inkább személyes okokat neveznek meg a hátrányos helyzet kialakulása kapcsán. A válaszadók igazságosság-felfogásának vizsgálatából nyert változók alapján pedig azt találtuk, hogy a konzervatív-meritokratikus és a redisztribúció párti megközelítést képviselők inkább elutasítók, míg az emberi jogi megközelítésűek elfogadóak homoszexuális embertársaik irányában (Függelék - 101. táblázat).

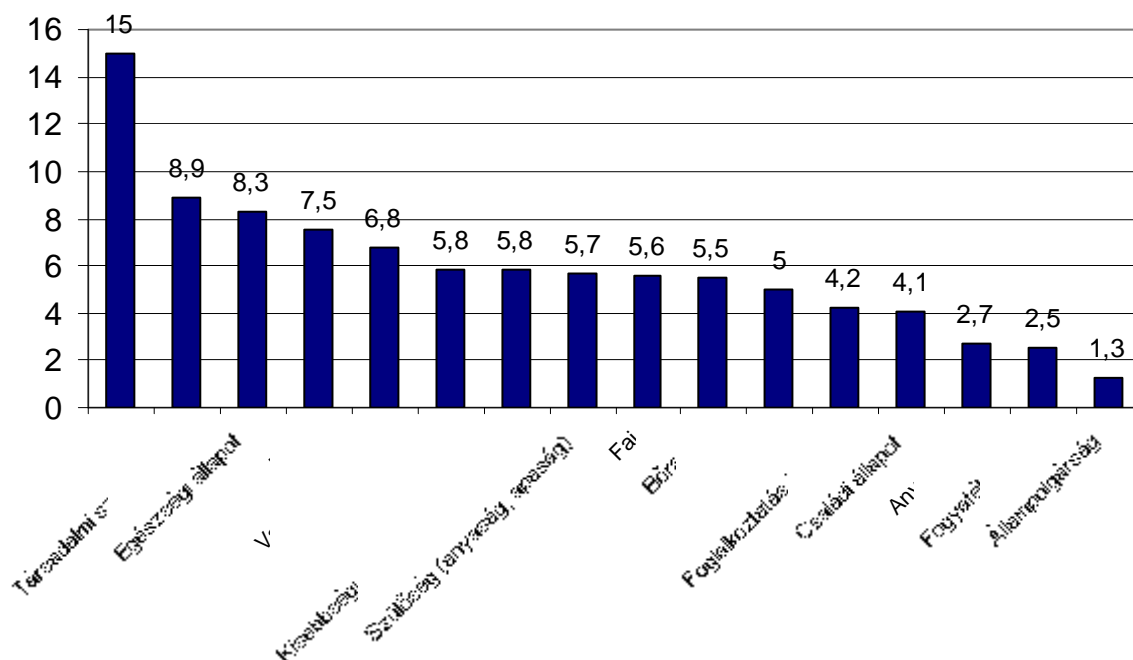
4. Személyesen megélt diszkrimináció

A diszkrimináció típusai

A 2003. évi CXXV. Törvény az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról 19 védett tulajdonságot nevez meg, amelyek megsértését diszkriminációnak nevezi.

Kérdőívünk ezeknek a védett tulajdonságoknak a listáját tartalmazta, és arra kérte a válaszadókat, jelöljék meg, tapasztaltak-e, és ha igen, milyen gyakran szenvedtek el hátrányos megkülönböztetést, diszkriminációt a lista egyes változói szerint.

2. ábra
Érte-e Önt az élete során hátrányos megkülönböztetés a következő okok miatt?

Az ábrán csak azokat az okokat tüntettük fel, amelyeket a kérdezettek legalább 1%-a megemlített.

A válaszok alapján az **első helyre az életkor alapján történő megkülönböztetés került** (a válaszadóknak mintegy 15 százaléka számolt be arról, hogy alkalmanként érezte, hogy életkora miatt hátrányosan megkülönböztetik), **második helyen a társadalmi származás, családi háttér okozta diszkriminációt említették, harmadik helyen pedig az egészségi állapot miatti megkülönböztetés szerepelt a listán** (e két utóbbi diszkriminációs tapasztalat a válaszadók közel egytizedét érintette).

A férfi és női válaszadók között csak két területen: a nemük és a szülői státuszuk alapján tapasztaltunk különbséget, amennyiben a nőket ezen okok miatt gyakrabban érte személyesen hátrányos megkülönböztetés, mint férfi társaikat.

Faktoranalízissel megvizsgáltuk, hogy a felkínált jellemzők milyen módon oszlanak el válaszolóink között aszerint, hogy a hátrányt, diszkriminációt okozó tényezők a személyt

milyen tulajdonságai alapján érintik. Jól látható, hogy külön faktorokba kerültek a másik személy észlelésekor már azonnal szembeszökő olyan tulajdonságok, amelyek az illető etnikai/szociális hovatartozására utalhatnak („etnikai/szociális” okok); azok a jellemzők, amelyek a válaszadó állampolgári és emberi jogaival, pl. a többségitől eltérő nemi identitás miatti sértő bánásmóddal függenek össze („állampolgári/emberi jogi ok”); olyan tulajdonságok, amelyek többsége a személy családi helyzetéhez és életciklusához társíthatóak („családi ok”); végül azok, amelyek az egészségi állapotukkal vagy fogyatékoságukkal függenek össze („egészségi ok”).

25. táblázat
Milyen okok miatt érte Önt az élete során hátrányos megkülönböztetés?
(Faktorelemzés)

A megkülönböztetés oka a személy...	Faktor			
	1 „etnikai/szociális ok”	2 „állampolgári/emberi jogi ok”	3 „életciklus/családi ok”	4 „egészségi ok”
Vallásos meggyőződése	,072	,152	,246	,147
Neme	-,017	,168	,382	,033
Faji hovatartozása	,939	,095	,117	,027
Bőrszíne	,907	,117	,097	,049
Anyanyelve	,249	,298	,130	,020
Társadalmi származása	,559	,038	,337	,218
Életkora	,016	-,007	,645	,072
Anyasága	,063	,144	,482	,010
Politikai nézetei	,086	,141	,274	,151
Etnikai kisebbséghez való tartozása	,857	,095	,109	-,040
Családi állapota	,133	,146	,487	,094
Szexuális irányultsága	,052	,692	,178	,111
Nemi identitása	,111	,881	,189	,146
Foglalkoztatás jellege	,215	,114	,498	-,001
Egészségi állapot	,028	,011	,465	,483
Fogyatékosága	,067	,230	,113	,917
Vagyoni helyzete	,239	,088	,353	,155
Állampolgársága	,074	,502	,150	,018

KMO=0,813, Bartlett Sig=0,00

A négy faktor együttesen az elemzésbe bevont 19 változó varianciájának mintegy 45 százalékát magyarázza.

26. táblázat
Különböző okok miatt diszkriminációt elszenvedők nemek szerint (%)

Okok	Férfi	Nő	Összesen
Etnikai/szociális	12,0	11,6	11,7
Állampolgári/emberi jogi	3,9	2,7	3,3
Életciklus/családi	10,5	16,4	13,7
Egészségi állapot	9,3	6,9	8,1

A táblázatból láthatjuk, hogyan kapcsolódnak össze a különböző diszkriminációs okok. A faktoranalízis alapján kialakult négy nagy csoport közül a minta egészét leginkább az életciklusa illetve családi állapota miatti diszkrimináció elszívődése jellemzi (13,7%). Ezt követi az etnikai/szociális alapú megkülönböztetés különböző formáit magába foglaló faktor (11,7%). Férfiak és nők között egyetlen területen találtunk szignifikáns különbséget, mégpedig – érthető módon a nők sajátos társadalmi szerepeivel összefüggésben – az életciklus/családi faktorhoz kapcsolódó okok területén.

A közelmúltban elszívődött diszkrimináció területei

Arra kértük válaszolóinkat, hogy emlékezzenek vissza, az elmúlt 12 hónapban érte-e őket hátrányos megkülönböztetés, és ha igen, ez milyen területen fordult elő. Az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló törvény öt területen írja elő az egyenlő bánásmód elvének betartását: a foglalkoztatásban, az oktatás és képzés területén, a szociális és egészségügyi ellátás, a lakhatás, valamint az áruk, kereskedelem és szolgáltatások igénybevitelénél.

Az országos reprezentatív minta esetében a diszkriminációs tapasztalatok a munkahelyen és a szociális ellátás területén voltak a leggyakoribbak, de legtöbb esetben nem érték el az 5 százalékos szintet. Ez alól egyedüli kivétel a munkahelyi felvétel, kiválasztás volt, amellyel kapcsolatban a válaszadók közel 7 százalékanak voltak diszkriminatív tapasztalatai. A munkahelyen belül szintén magasabb (3,4%) volt a fizetéssel kapcsolatos diszkriminatív esemény. A szociális és egészségügyi területén főképp a szociális segély ügyintézők (3,8%), valamint a hivatalos ügyintézés során (3,0%) tapasztaltak hátrányos megkülönböztetést a válaszadók (Függelék - 102. táblázat).

Ha összevontan kezeljük az egyenlő bánásmód megvalósításának számon kérhető területeit, akkor láthatjuk, hogy **legnagyobb arányban a munkahelyen érte az elmúlt 12 hónapban diszkrimináció a megkérdezetteket**. Az országos reprezentatív minta mintegy egytizede számolt be ilyen eseményről. A második legproblematisabb területe az egyenlő bánásmód megvalósulásának a szociális és az egészségügyi ellátás. A megkérdezettek 6,9 százaléka tapasztalt hátrányos megkülönböztetést ezen a területen. A harmadik leggyakoribb terület, ahol válaszadóink hátrányos megkülönböztetést tapasztaltak, a kereskedelem és szolgáltatások igénybevitelénél volt. Végül a legritkábban az oktatás és képzés területéről jelezték az emberek a diszkriminációt. Meg kell jegyeznünk, hogy a törvényben szereplő ötödik területről, a lakhatásról, nem gyűjtöttünk adatokat, azért nem szerepel a táblázatban.

27. táblázat

A személyes diszkrimináció előfordulási gyakorisága összevont területenként a kérdést megelőző 12 hónapban (%)

	Országos		
	reprezentatív minta	Férfi	Nő
Érte diszkrimináció a munkahelyen	10,3	10,8	9,9
Érte diszkrimináció oktatás és képzés területén	0,7	0,6	0,7
Érte diszkrimináció a szociális ellátás és egészségügyi területén	6,9	8,9	5,1
Érte diszkrimináció az áruk, kereskedelem és szolgáltatások igénybevitelénél	3,3	3,5	3,1

A diszkriminációs esetek leírása is a fentebb jelzett sokféleséget tükrözte. **A mintánkban résztvevők történetei főleg munkahelyi sérelmekről szóltak**, például: „20 éve nem emelik a munkabéret, mert a fiatalok feleennyiért is dolgoznak”; „három szakmunkás végzettsége van, de csak betanított munkásként foglalkoztatják”; „45 év felettinek sehol nincs munka”; „a közelben nincs munkalehetőség és az utazást nem téríti a munkáltató”.

Másik jellemző ok-csoportba a **családi állapottal, vagy a nemi hovatartozással összefüggő hátrányos megkülönböztetés eseteit sorolhatjuk**. Ilyen volt például: „három gyermeket nevelnek, ezért nem vették fel”; „a gyermek betegségét kifogásolta a munkahely”; „a nők kevesebb fizetést kapnak, mint a férfiak”; „akinek 10 év alatti gyermeke van, az jogosult táppénzre”; „olyat vettek fel helyette akinek nincs gyereke”; „azért nem hosszabbították meg a munkaszerződését, mert nő”; „azért nem vették fel mert fiatal nő, aki majd szülni fog.”

Egy további ok-csoport az **egészségi állapottal**, vagy az egészségi ellátórendszerrel összefüggő esetekből tevődik össze: „az egészségügyben protekció és pénz nélkül nem törődnek vele annyit”; „az egészségügyi ellátásban kiszolgáltatottnak érzi magát”; „beteg gyermek miatt hátrányos helyzetbe került”; „betegsége és életkora miatt nem vették fel.”

A többszörös és halmozott diszkrimináció

A diszkriminációval foglalkozó irodalomban fontos fogalom a halmozott diszkrimináció (multiple discrimination) (European Communities; 2007; ENAR, 2007; Hanett, 2003; Verloo, 2006; Shoben, 1980). Kutatásunkban is fontosnak tartottuk megnézni, hogy Magyarországon mennyire jellemző jelenség az, hogy a személyt nem csupán egy, hanem több védett tulajdonsága miatt ér megkülönböztetés, illetve, hogyan érinti ez a különböző csoportokat. Az adatok azt mutatják, hogy országos szinten a lakosság kétharmadát még nem érintette a diszkrimináció, viszont egyharmada (34,6%) megtapasztalta már élete során a 19 védett tulajdonság legalább egyike szerint a diszkrimináció jelenségét. Országosan, a diszkrimináció által érintettek körében azonban jellemzőbb, hogy nemcsak egy tulajdonság alapján, hanem kettő vagy több védett tulajdonság alapján is észleltek már hátrányos megkülönböztetést életükben.

28. táblázat
A halmozott diszkriminációt elszenvedők aránya (%)

	Országos reprezentatív minta	Férfiak	Nők
Nem érte eddig diszkrimináció	65,4	65,6	65,2
Csak egy védett tulajdonság miatt érte diszkrimináció	12,5	13,9	11,2
Több védett tulajdonság miatt érte már diszkrimináció	22,1	20,5	23,6
Ebből:			
2-5 védett tulajdonság miatt érte már diszkrimináció	17,8	17,0	18,7
6 vagy több védett tulajdonság miatt érte már diszkrimináció	4,3	3,5	4,9
Összesen	100	100	100

Kutatási mintánk válaszadóit átlagosan 0,61 (a férfiakat 0,58, a nőket 0,63) védett tulajdonság miatt érte már hátrányos megkülönböztetés, kétharmaduk viszont nem tapasztalt még diszkriminációt élete során. Országos szinten a halmozott diszkrimináció a népesség egyötödét érintette.

A halmozott és többszörös diszkrimináció nemcsak azáltal jöhet létre, hogy egyszerre több védett tulajdonság miatt diszkriminálnak valakit, hanem úgy is, hogy élete több szférájában, területén történik meg vele a hátrányos megkülönböztetés. A következőkben azt vizsgáljuk meg, hogy a foglalkoztatás területén tapasztalt megkülönböztetés és az egyéb intézményi területeken, a szolgáltatások alkalmával történő diszkrimináció mennyiben kapcsolódik össze.

A kérdézt megelőző 12 hónapban a válaszadók 85 százalékát nem érte diszkrimináció sem a munkahelyén, sem más intézmény részéről. A 15 százalék közül, akiket érintett hátrányos megkülönböztetés, 6,1 százalékban csak a munkahelyen, 4,3 százalékban csak egyéb intézmények részéről, végül 4,5 százalékban mindkét területen elszenvedték a diszkriminációt.

A férfiak és nők körében hasonló a hátrányos megkülönböztetés mértéke, de a nők esetében némileg erőteljesebb a halmozott diszkrimináció előfordulása.

29. táblázat

A megkérdezettek megoszlása aszerint, hogy hány területen érte őket diszkrimináció a kérdézt megelőző 12 hónapban (%)

	Országos reprezentatív minta	Férfi	Nő
Nem érte diszkrimináció	85,1	83,0	86,8
Csak munkahelyi diszkrimináció érte	6,1	6,4	6,0
Csak intézményi diszkrimináció érte (szociális és eü. ellátás, oktatás, szolgáltatások)	4,3	5,4	3,3
Mindkét típusú (munkahely és intézményi) diszkrimináció is érte	4,5	5,2	3,8
Összesen	100	100	100

Összefoglalva a halmozott diszkriminációról elmondottakat megállapíthatjuk, hogy ez Magyarországon meghatározó jelenségnek tekinthető. A kutatásunkba került személyek több, mint egyötöde kettő vagy több védett tulajdonság miatt szenvedett eddigi élete során diszkriminációt, ami a diszkrimináltak kétharmadát jelenti országosan. Bizonyosan állítható, hogy többszörös diszkriminációnak voltak kitéve azok az emberek, akik azt nyilatkozták, hogy az elmúlt 12 hónapban több területen is diszkriminálták őket a foglalkoztatás, a szociális és egészségügyi ellátás, az oktatás, valamint a kereskedelem és szolgáltatások területén. A megkérdezettek 4,5 százaléka jelezte, hogy a foglalkoztatásban és egyéb intézményi ellátás során is érte diszkrimináció.

A diszkriminációt elszenvedők jellemzői

Szociodemográfiai jellemzők

A kutatás adatait felhasználva a megkérdezetteket „diszkrimináltakra” és „nem diszkrimináltakra” csoportosítottuk aszerint, hogy említették-e, hogy bármelyik védett tulajdonság alapján életük során hátrányosan megkülönböztették őket (K46), másrészt, hogy említettek-e bármilyen munkahelyi vagy egyéb intézményi területet, ahol az elmúlt 12 hónapban diszkrimináltak őket (K47), harmadrészt, hogy beszámoltak-e olyan esetről, amelyet diszkriminációnak lehet minősíteni (K49). Így az eddig bemutatott arányoknál némileg nagyobb lett a diszkrimináltak csoportja, vagyis az egész népesség több mint egyharmada (36%-a - ebben a tekintetben a férfiak és nők között nincs különbség) tapasztalta meg élete során a diszkriminációt (Függelék - 103. táblázat).

A kutatás adatai azt mutatják, hogy nincs különbség a diszkrimináltak és nem diszkrimináltak iskolai végzettség szerinti megoszlásában. Ez egy nagyon fontos eredmény, mert megcáfolja azt a közvélekedést, hogy csak az alacsonyabb végzettségűeket, és ezáltal a gyengébb munkaerőpiaci pozícióval rendelkezőket sújtja érdemben a diszkrimináció. Ezzel szemben a felsőfokú végzettség sem „véd” meg a diszkrimináció ellen: közöttük ugyanolyan arányban vannak a diszkrimináltak, mint a minta egészében. Ez rá kell, hogy irányítsa a figyelmet arra, hogy senki sincs védve a diszkriminációtól, vagyis alacsony és magas végzettségűeknek egyaránt érdekük, hogy a foglalkoztatás és egyéb intézményi ellátások területén csökkenjen a diszkrimináció. Azt sem felejtethetjük el azonban, hogy a diszkriminációval kapcsolatos érzékenység és tudatosság foka is meghatározó jelentőségű abban, hogyan állnak hozzá a kérdéshez válaszadóink.

30. táblázat

A diszkrimináltak és nem diszkrimináltak megoszlása az iskolai végzettség szerint (%)

	Diszkrimináltak	Nem diszkrimináltak	Országos reprezentatív minta
Befejezetlen alapfokú	5,1	6,2	5,8
Befejezett alapfokú	24,6	23,1	23,7
Szakmunkásképző, szakiskola	24,3	27,9	26,6
Középfokú	33,2	29,5	30,9
Felsőfokú	12,7	13,2	13,0
Összesen	100	100	100

Ha életkori csoportok szerint vizsgáljuk a mintában a diszkrimináltak és nem diszkrimináltak halmazát, némi különbséget tapasztalhatunk, azaz a 40 és 60 év közötti korcsoportban valamelyest felülreprezentált, míg a 40 év alattiaknál inkább alulreprezentált a diszkrimináció mértéke. Ugyanakkor statisztikailag a különbség nem szignifikáns, tehát nem lehet azt mondani, hogy a diszkrimináció jellemzően csak egy életkori csoport, az idősebb generáció ügye volna (Függelék - 104. táblázat).

A válaszadó lakóhelye viszont szignifikánsan befolyásolja, hogy valakit ért-e diszkrimináció eddigi élete során vagy sem. A diszkrimináltak körében a kisebb városok és Budapest válaszadói a mintán belüli arányszámukhoz képest magasabb arányban szerepelnek, míg a községekben és a megyeszékhelyeken élők alulreprezentáltak.

31. táblázat
A diszkrimináltak és nem diszkrimináltak megoszlása lakóhely szerint (%)

	Diszkrimináltak	Nem diszkrimináltak	Országos reprezentatív minta
Község	28,3	35,0	32,6
Város	42,0	35,4	37,8
Megyeszékhely	9,4	14,1	12,4
Budapest	20,2	15,5	17,2
Összesen	100	100	100

Szig=0,004

A munkaerőpiaci státusz jellemzői

A kutatás fontos kérdése volt, hogy a diszkrimináció, és azon belül a foglalkozási diszkrimináció hogyan hat az emberek munkaerőpiaci státuszára. **Az országos reprezentatív minta adatai szerint szignifikáns összefüggés található a diszkrimináció ténye és a munkaerőpiaci státusz között, kiváltképp külön vizsgálva a foglalkozási diszkrimináció és a munkaerőpiaci státusz összefüggését.** Az első szembetűnő különbség már megmutatkozott abban, hogy a diszkriminációt szenvedettek sokkal negatívabban ítélték meg, miként alakultak az elmúlt öt évben elhelyezkedési esélyeik. Akiket már érintett diszkrimináció, azok 59,1 százaléka úgy ítélte meg, hogy romlottak elhelyezkedési esélyei, ezen belül, akiket a foglalkoztatás területén érintett a diszkrimináció, azok még pesszimistábban látták saját helyzetüket, háromnegyedük (74,3%) szerint romlottak elhelyezkedési kilátásaik. Másfelől, akik még nem tapasztaltak hátrányos megkülönböztetést, azoknak csak a harmada (34%) nyilatkozott hasonlóan negatív előjellel.

A diszkriminációt elszenvedők munkaerőpiaci státuszában a legnagyobb különbség, hogy közöttük kétszeres a munkanélküliek aránya a diszkriminációt nem elszenvedőkhöz képest, és alacsonyabb körükben az alkalmazottak aránya. A többi munkaerőpiaci kategóriában nem találunk lényeges különbséget.

32. táblázat
A diszkrimináltak és nem diszkrimináltak megoszlása a munkaerőpiaci státusz szerint (%)

	Diszkrimináltak	Nem diszkrimináltak	Országos reprezentatív minta
Alkalmazott	35,8	43,2	40,5
Vállalkozó	4,6	4,3	4,4
Alkalmi munkás, közhasznú munkás	3,3	2,0	2,4
Nyugdíjas, rokkantnyugdíjas	30,9	30,7	30,8
Munkanélküli	14,9	7,0	9,9
Tanuló	3,5	4,9	4,4
Egyéb inaktív	7,0	7,9	7,6
Összesen	100	100	100

Szig=0,002

Sokkal erősebb összefüggést találunk a munkaerőpiaci státusz és a diszkrimináció között, ha csak a foglalkozási diszkriminációt elszenvedettek adatait hasonlítjuk össze azokéval, akiket még nem érintett a foglalkoztatásuk során hátrányos megkülönböztetés.

Akiket nem ért a foglalkoztatás során diszkrimináció, majdnem kétszer annyian vannak alkalmazotti státuszban (42,3, illetve 24,5%). Az igazi esélyegyenlőtlenség a határozatlan idejű szerződésekre való hozzájárulásban nyilvánul meg. Ezen a területen több, mint kétszeres különbséget találunk a foglalkozási diszkriminációval érintettek, illetve nem érintettek között. Ezen felül az alkalmi és közhasznú munkások is több mint háromszoros arányban vannak a foglalkozási diszkriminációt elszenvedők körében.

A foglalkozási diszkriminációnak egy másik megnyilvánulása az, hogy az azt elszenvedők sokkal nagyobb arányban munkanélküliek, annak ellenére, hogy az iskolai végzettségben nincs jelentős különbség. (Igaz, hogy a foglalkozási diszkrimináció által érintettek körében már felülreprezentáltak az általános iskolai végzettségűek (34,9% és 22,3%), és alulreprezentáltak a felsőfokú végzettséggel rendelkezők (5,7% és 13,8%), ellentétben az általában diszkrimináltak összevont csoportjával). A foglalkozási diszkriminációt elszenvedők közel harmada munkanélküli, és ez négyszerese a foglalkozási diszkriminációt nem elszenvedettekének. Fontos felhívni a figyelmet arra is, hogy a foglalkozási diszkriminációt tapasztalt csoporton belül a munkanélküliek fele (az egész csoport 14 százaléka) ellátás nélkül van.

33. táblázat

A munkahelyen diszkrimináltak és a munkahelyen nem diszkrimináltak megoszlása a munkaerőpiaci státusz szerint (%)

	Munka- helyen diszkrimi- náltak	Munka- helyen nem diszkrimi- náltak	Országos reprezen- tatív minta
Alkalmazott	24,5	42,3	40,4
Ebből:			
Határozatlan idejű foglalkoztatott	15,2	35,8	33,7
Határozott idejű foglalkoztatott	9,5	6,4	6,7
Vállalkozó	4,7	4,5	4,5
Alkalmi munkás, közhasznú munkás	7,5	2,0	2,5
Nyugdíjas, rokkantnyugdíjas	22,6	31,6	30,7
Munkanélküli	30,2	7,6	9,9
Ebből:			
Munkanélküli: álláskeresői járadékban vagy segélyben részesül	6,7	2,3	2,7
Munkanélküli: rendszeres szociális segélyben vagy rendelkezésre állási támogatásban részesül	8,6	2,9	3,5
Munkanélküli: ellátás nélkül van	14,3	2,4	3,6
Tanuló	0,0	4,9	4,4
Egyéb inaktív	10,4	7,2	7,5
Összesen	100	100	100

Szig=0,001

A jövedelmi helyzet jellemzői

A diszkrimináltak háztartásaiban az átlagos egy főre jutó jövedelem kissé alacsonyabb, mint a nem diszkrimináltaké. A diszkrimináltak esetében az átlagos egy főre jutó jövedelem 61818 Ft, míg a nem diszkrimináltaknál 64487 Ft. Az országos reprezentatív minta egy főre jutó átlagos háztartási jövedelme 63484 Ft. Az igazi különbség a legalacsonyabb jövedelmi kategóriánál található. A diszkrimináltak egyötöde (22,4%) a legalacsonyabb, 0-30000 Ft egy főre eső jövedelemmel rendelkezik, míg a nem diszkrimináltaknál ez az arány egytized körüli (12,5%). A középső jövedelmi kategóriákban (30000-70000 Ft) némileg a nem diszkrimináltak vannak nagyobb arányban reprezentálva, míg a 70000 Ft feletti egy főre eső jövedelemnél nincs különbség a diszkrimináltak és a nem diszkrimináltak csoportja között.

34. táblázat**A diszkrimináltak és nem diszkrimináltak megoszlása az egy főre eső jövedelem szerint (%)**

	Diszkrimináltak	Nem diszkrimináltak	Országos reprezentatív minta
0-30000 Ft	22,4	12,5	16,2
30001-50000 Ft	23,3	27,9	26,2
50001-70000 Ft	22,4	28,1	26,0
70001-100000 Ft	20,7	21,3	21,1
100001-150000 Ft	9,0	8,4	8,7
150000 Ft felett	2,0	1,8	1,9
Összesen	100	100	100

Szig=0,003

A diszkrimináció és jövedelmi helyzet közötti kapcsolat erősségét nagymértékben meghatározza, hogy a diszkrimináció milyen területen következett be, vagyis a munkahelyen, illetve foglalkoztatásban, más intézménynél vagy szolgáltatásnál, vagy mindkettő esetében. Legalacsonyabb átlagos egy főre eső jövedelmet azokban a háztartásokban találunk, ahol a megkérdezettet mind munkahelyi, mind intézményi területen érintette a diszkrimináció, ennél a csoportnál az átlagos egy főre jutó jövedelem 40395 forint. Akiket csak foglalkozási diszkrimináció ért, azoknak a háztartásában az átlagos egy főre jutó jövedelem 48800 forint volt. Akiket csak intézményi diszkrimináció ért, azok átlagos egy főre jutó jövedelme a legmagasabb, 71030 forint. A diszkrimináció és jövedelmi helyzet összefüggésével kapcsolatban megállapíthatjuk, hogy a foglalkozási diszkriminációnak negatívabb hatása van az érintettek jövedelmi viszonyaira, mint az egyéb intézmények által okozott diszkriminációnak.

A diszkrimináció előfordulására ható okokat logisztikus modell segítségével is megvizsgáltuk. A korábbiakban már bemutatott összefüggéseket ez a modell is igazolja, miszerint sem a korcsoportnak, sem az iskolai végzettségnek, sem pedig a nemnek nincs szignifikáns hatása arra, hogy valakit ért-e hátrányos megkülönböztetés. A szignifikáns erővel befolyásoló tényező a település (a megyeszékhelyekhez képest az összes többi településen élőt nagyobb eséllyel diszkriminálnak), a jövedelem szempontjából, jobban érinti a diszkrimináció azokat, akik nem jönnek ki a jövedelmükből, illetve szintén szignifikánsan nagyobb eséllyel éri diszkrimináció azokat, akik roma kapcsolattal rendelkeznek. (Függelék - 105. táblázat)

Összefoglalva elmondhatjuk a diszkriminációt megtapasztaltak csoportjáról, érje őket hátrányos megkülönböztetés a munkahelyükön vagy egyéb intézményi területen, hogy az iskolai végzettségben, a válaszadók neme és életkora szerint nincs szignifikáns különbség a csoport jellemzőiben a diszkrimináció által nem érintettekhez képest. Ezzel szemben a lakóhely, a jövedelmi helyzet és a munkaerőpiaci státusz tekintetében már szignifikáns különbségeket mutattunk ki. A kutatás igazolta azt az ismert folyamatot, hogy a diszkrimináció – és azon belül is a foglalkozási diszkrimináció – rosszabb munkaerőpiaci státuszhoz vezet, amelynek következtében jelentősen romlik az érintettek jövedelmi helyzete is.

Sérelmek: erőszak, zaklatás

Elszenvedett sérelmek

Ha nem is feltétlenül merítik ki a diszkrimináció fogalmát, különféle sérelmek érhetik az egyént. Az ilyen, gyakran megalázó, a személyiséget sértő, az önbizalmat aláásó magatartás más személy részéről különböző formákban nyilvánulhat meg. Arra vonatkozó kérdésünkre, érte-e válaszolónkat valaha súlyos sérelem, erőszakos támadás, zaklatás valamilyen tulajdonsága miatt, a mintának 12 százaléka válaszolt igennel.

A válaszok között legnagyobb arányban az etnikai hovatartozás szerepelt, mint sérelmet kiváltó ok. Ez részben minden bizonnyal a roma válaszolók országos mintán belüli 6 százalékos arányából (és talán ennél is magasabb tényleges arányából) következik, de elképzelhető, hogy valaki úgy érezhette, éppen magyarságában bántották, sértették meg. Ezen kívül az életkor és a fogyatékoság alapján elszenvedett sérelem került viszonylag gyakran említésre.

35. táblázat
Ha érte sérelem, mi volt ennek az oka?

	Országos minta (eset)	Férfi (%)	Nő (%)
Nem	11	3,0	20,0
Etnikai hovatartozás	27	27,6	26,6
Kor	23	21,7	25,5
Vallás	7	3,9	10,8
Vagyoni helyzet	7	12,1	1,8
Szexuális irányultság	0	0,7	0
Nemi identitás	0	0	0
Fogyatékoság	19	23,9	13,9
Egyéb	38	42,1	34,1
N	123		

Szembeszökő, hogy a nők ötöde érezte úgy, hogy neme miatt érte már sérelem, a férfiaknál ez az arány csak alig 3 százalék volt. Az életkor és a vallás alapján okozott sérelemről is jelentősen gyakrabban számoltak be nők, mint férfiak. A vagyoni helyzet (feltehetőleg szegénysége) miatt viszont inkább a férfiak tapasztaltak mások részéről bántó hozzáállást.

A sérelmek leggyakrabban említett megnyilvánulási formája a szóbeli zaklatás volt: erről számolt be a válaszolók több, mint kétharmada. A mintán belül a nők jóval nagyobb

arányban számoltak be ilyen sérelemről, mint a férfiak. A második leggyakoribb említés a **megalázás**, az **emberi méltóságon esett sérelem** volt (25%), itt is jelentős különbség volt férfi és női válaszolóink tapasztalata között, a nők hátrányára. Ezt követte a **nyilvános megszégyenítés** (13%), amit viszont jellemzően inkább a férfiaknak kellett elszenvedniük.

36. táblázat
A sérelem megnyilvánulási formája (a sérelmet elszenvedők %-ában)

	Országos minta	Férfi	Nő
Szóbeli zaklatás	58	51,1	66,0
Nyilvános megszégyenítés	13	16,6	9,3
Megalázás	25	18,2	32,1
Erőszakkal fenyegetés	4	7,3	1,3
Kergetés	3	5,5	1,0
Rongálás	4,5	1,6	7,7
Kirablás	4	3,8	4,4
Sértő felirat	0	0,3	0
Megdobálás	1	0,7	1,3
Tettleges bántalmazás	4	8,4	0
Fegyveres bántalmazás	0	0	0
Megerőszakolás	0	0	0
Egyéb	23	28,1	17,9

Az összes olyan válaszadónak, akit már ért erőszakos támadás, zaklatás, nagyjából háromnegyede erről az eseményről beszámolt valakinek: túlnyomó többségükben a családtagjaiknak, ennél valamivel kisebb arányban barátaiknak. Hivatalos panaszt, feljelentést azonban csak alig néhányan tettek az erőszakos támadást, sérelmet elszenvedők közül. A minta tagjai közül összesen 15-en tettek így, közülük is legtöbben a rendőrséghez fordultak. Ezen kívül az ügyészség, bíróság, egy-egy esetben valamely jogvédő szervezet vagy az Esélyek háza említődött, mint olyan fórum, ahol a sértett panaszt tudott tenni. A sérelem bejelentését kevés esetben követte jóvátétel, vagy az elkövető felelősségre vonása. Többnyire arról számoltak be válaszadóink, hogy ugyan a vizsgálat megindult, de érdemben nem történt semmi – jobb esetben pedig ügyük még folyamatban van.

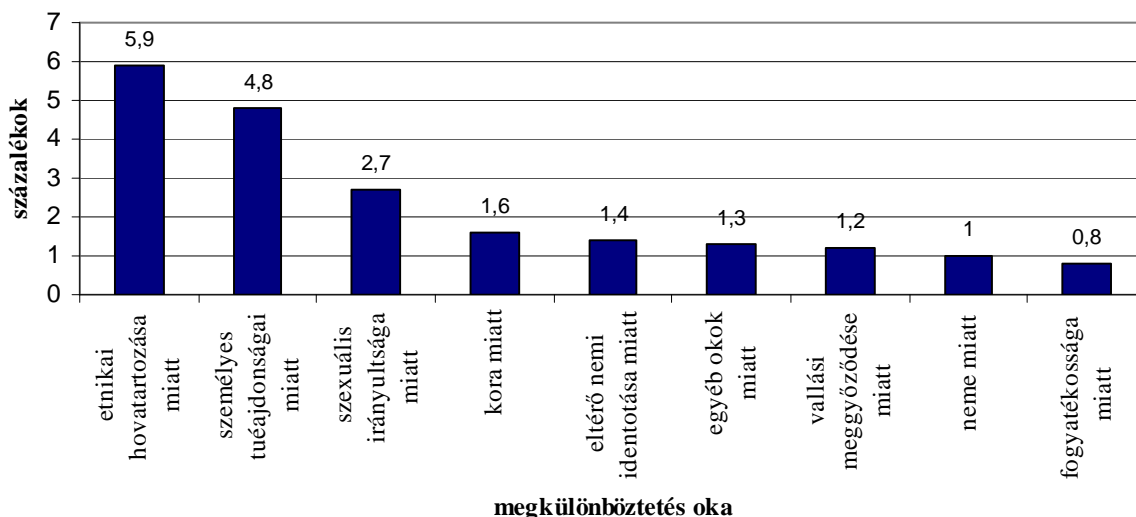
Hasonlóan a diszkriminációra adott reakciókhoz, az erőszakos támadást, zaklatást elszenvedettek nagy része sem tesz feljelentést/bejelentést az esetek után. A panasztétel elmulasztásra adott magyarázatok is hasonlóak: legtöbben úgy gondolják, nem tud rajtuk segíteni senki, illetve nem tudják pontosan, kihez fordulhatnak. További lehetséges megoldás a sérelmes esemény, a történet utólagos bagatellizálása. Ez a hozzáállás nagymértékben jellemzi válaszolóinkat: 37 százalékuk ugyan említett elszenvedett zaklatást, sérelmet, de azt nem tekintette igazán súlyosnak.

Arra a kérdésünkre, tartanak-e válaszolóink attól, hogy a jövőben diszkrimináció, hátrányos megkülönböztetés áldozatává válhatnak, általában nemleges volt a válasz. **Az országos minta 15 százaléka gondolta csak úgy, hogy nagyobb vagy kisebb valószínűséggel előfordulhat vele, hogy valamilyen okból hátrányosan megkülönböztetést fog elszenvedni.**

Sérelem elkövetése másokkal szemben

Arra a pszichológiailag nem könnyen megválaszolható kérdésre, vajon előfordult-e valaha, hogy maga a válaszoló valakit hátrányosan megkülönböztetett, várakozásunknak megfelelően viszonylag kevés pozitív választ kaptunk. Bár, mint láttuk, **nem könnyű az elszenvedett sérelem, hátrányos megkülönböztetés nyilvános bevallása sem, még nehezebb lehet elismerni, hogy magunk is lehetünk adott esetben mások számára hátrány okozói.**

3. ábra
Más személy sérelmére elkövetett hátrányozás típusai (%)

A kérdezettek bevallása szerint leggyakrabban más személyt az etnikai hovatartozása miatt különböztették meg és legritkábban a fogyatékoság miatti diszkrimináció elkövetése fordult elő. A kérdezettek közel 89 százaléka azt állította, hogy nem fordult elő az, hogy ő maga hátrányosan megkülönböztetett volna valakit. A kérdezettek 6,4 százaléka saját bevallása szerint egyszer, 4,8 százaléka több esetben is okozott hátrányt valakinek valamilyen tulajdonsága, jellemzője miatt.

5. Diszkrimináció a társadalomban

A diszkrimináció személyes észlelése a közvetlen környezetben

A diszkrimináció mérésére - a személyes diszkrimináció észlelésén túl - egy másik lehetséges módszer, hogy **azt vizsgáljuk, hogy milyen arányban észleltek a megkérdezettek diszkriminációs eseteket a környezetükben.** Az Eurobarométer vizsgálatokban használt standard kérdés erre a célra, hogy a megkérdezett a kérdezést megelőző 12 hónapban tanúja volt-e annak, hogy valakit diszkrimináció ért, és ha igen, milyen okból. Ugyanezt a kérdést alkalmaztuk mi is a vizsgálatunkban.

Az országos reprezentatív vizsgálat adatai azt mutatják, hogy **Magyarországon a romák elleni diszkriminációt érzékelik legerőteljesebben az emberek. A népesség közel egyötöde jelezte, hogy az elmúlt 12 hónapban tanúja volt a romák elleni diszkriminációnak.** A második leggyakrabban észlelt diszkriminációhoz vezető tényező az életkor. A népesség több mint egytizede tanúja volt az életkorhoz köthető diszkriminációs eseménynek. A harmadik leggyakrabban észlelt diszkriminációs ok az emberek fogyatékosága volt. A fogyatékosággal kapcsolatos hátrányos megkülönböztetést a népesség 7,9 százaléka tapasztalt meg a kérdezést megelőző évben.

A férfiak és a nők között nincsen szignifikáns különbség a diszkriminációs esetek észlelésében.

Ezt alátámasztandó, megvizsgáltuk, hogy a különböző csoportoknál 100 főre hány diszkriminációs eset észlelése jut. **Országos átlagban 100 főre 54 diszkriminációs eset jut, vagyis 100 ember közül 54-en tanúi voltak diszkriminációnak az elmúlt 12 hónapban.** A férfiaknál 100 főre 53, a nőknél 55 eset jut, tehát általában véve nincs különbség nemek szerint a diszkrimináció iránti érzékenységben.

37. táblázat

**Az elmúlt 12 hónapban tanúja volt-e annak, hogy valakit diszkrimináció ért
(Igen válaszok aránya, %-ban)**

	Országos minta	Férfi	Nő
Roma származása miatt?	18,5	17,2	19,6
Életkora miatt?	11,4	13,0	10,0
Fogyatékosága miatt?	7,9	9,1	6,8
Azért, mert nő?	5,8	5,5	6,1
Szexuális irányultsága miatt?	3,0	2,8	3,2
Etnikai hovatartozása miatt?	2,7	2,2	3,0
Vallási meggyőződése miatt?	1,6	0,7	2,5
Egyéb ok miatt?	1,4	0,9	1,8
Nemi identitása miatt?	1,3	1,5	1,2
Azért, mert férfi?	0,5	0,4	0,5

A jelen kutatás adatait összehasonlítottuk a 2009-es Eurobarometer vizsgálatának adataival (European Commission, 2009) is. Az Eurobarometer Magyarországra vonatkozó adatait összevetve a jelen kutatás adataival, azt tapasztaljuk, hogy **majd minden**

diszkriminációs ok esetén nőtt 2010 és 2009 között Magyarországon a diszkrimináció észlelése. Különösen látványos növekedést jeleznek az adatok az etnikai hovatartozás, vagyis a roma származás alapján.

Fontos leszögezni azt is, hogy majd minden dimenzió mentén az EU 27-ekhez viszonyítva magasabb a diszkrimináció észlelése 2010-ben Magyarországon. Igaz ez az etnikai hovatartozás, az életkor, a fogyatékoság és a nemek szerinti diszkriminációra is. Másfelől, a szexuális irányultság és a vallási alapon történő diszkrimináció észlelése elmarad az európai átlagértékektől.

38. táblázat
Az elmúlt 12 hónapban tanúja volt-e annak, hogy valakit diszkrimináció ért,
(Igen válaszok aránya, %-ban)

	EBH országos reprezentatív minta 2010	Eurobarometer 2009 Magyarország	Eurobarometer 2009 EU27
Etnikai hovatartozása miatt?	21,2	11	12
Életkora miatt?	11,4	8	8
Fogyatékosága miatt?	7,9	3	6
Neme miatt?	6,3	7	5
Szexuális irányultsága, nemi identitása miatt?	4,3	2	6
Vallási meggyőződése miatt?	1,6	1	5
Egyéb ok miatt?	1,4	0	3

A diszkrimináció elterjedtségének mértéke

A kutatásban megkérdeztük azt is, hogy milyen mértékűnek tartják az emberek a különböző védett csoportokkal kapcsolatos diszkriminációt. **Nagymértékben elterjednek a roma származás miatti diszkriminációt tekintik leggyakrabban az emberek Magyarországon.** A népesség egyharmada nagymértékűnek találja ezt a problémát. Ha összevonjuk a nagymértékben elterjedt és az eléggé elterjed kategóriákat, akkor a népesség négyötöde elterjedtnek tekinti a roma származás miatti diszkriminációt. Az adatok egyértelműen azt mutatják, hogy a népesség túlnyomó többsége tisztában van ezzel a problémával.

A második legelterjedtebbnek értékelt tényező az életkor, amely diszkriminációhoz vezet Magyarországon. Jelentősége nagy, de elterjedtsége egy nagyságrenddel kisebb, mint a roma származás szerinti diszkriminációé. A lakosság egyötöde nagyon elterjedtnek értékelte, kétötöde eléggé elterjedtnek vélte az életkor szerinti hátrányos megkülönböztetést. **A harmadik legelterjedtebbnek tekintett diszkriminációhoz vezető tényező a fogyatékoság.** A lakosság fele véli, hogy elterjedt a diszkrimináció a fogyatékoság okán, ezen belül egytizedük nagyon elterjedtnek tartja. Végül a **negyedik leggyakoribb ok, amiért a lakosság szerint diszkrimináció történik az országban, az a női nemhez való tartozás.** A megkérdezettek 45 százaléka volt azon a véleményen, hogy elterjedt a nőkkel szembeni diszkrimináció.

A hátrányos megkülönböztetést legkevésbé elterjednek a **szexuális irányultság** (27%), a **nemi identitás** (22%), a **vallási és hitbéli meggyőződés** (10%), valamint a **férfi nemhez tartozás** (9%) alapján vélték a megkérdezettek.

Ha összehasonlítjuk az EBH kutatásunk adatait az Eurobarometer Magyarországra és az EU 27-re vonatkozó adataival, akkor azt látjuk, hogy **leszámítva az etnikai hovatartozás és roma származást, az EBH adatai 2010-re általában alacsonyabb diszkriminációs elterjedtségről tanúskodnak, mint a 2009-es Eurobarometer Magyarországra vonatkozó adatai.** Leszámítva a romákkal szembeni diszkrimináció szignifikánsan magasabb színvonalát, az EBH kutatás az EU 27-ek átlagához közelít jobban. Továbbá fontos megjegyezni, hogy a **szexuális orientáció és a vallás alapján történő diszkrimináció tekintetében az EU átlaghoz képest alacsonyabb szintet mutatnak az adatok.**

39. táblázat

(A diszkrimináció következő típusainál Ön szerint nagymértékben elterjedt/ eléggé elterjedt/ eléggé ritka/ nagyon ritka jelenségről van-e szó Magyarországon? (%))

	nagy- mértékben elterjedt	eléggé elterjedt	eléggé ritka	nagyon ritka	Összesen
Roma származás miatt történő megkülönböztetés	33,0	48,0	12,8	6,3	100
Kor szerinti megkülönböztetés	19,0	40,1	26,3	14,5	100
Fogyatékoság alapján történő megkülönböztetés	9,5	39,5	34,3	16,7	100
Más (nem roma) etnikai, nemzeti kisebbséghez való tartozás alapján történő megkülönböztetés	7,5	25,8	38,3	28,4	100
A nőket érintő megkülönböztetés	7,0	37,5	35,6	19,9	100
Szexuális irányultság alapján történő megkülönböztetés	5,8	21,5	35,8	36,9	100
Nemek szerinti megkülönböztetés	4,5	35,1	34,3	26,1	100
Nemi identitás	3,9	18,5	35,8	41,8	100
A férfiakat érintő megkülönböztetés	2,2	6,7	35,0	56,1	100
Vallási vagy hitbéli meggyőződés alapján történő megkülönböztetés	1,9	8,3	28,2	61,6	100

40. táblázat
A diszkrimináció különböző típusainak elterjedtségéről alkotott vélemények három kutatás tükrében (%)

	EBH országos reprezentatív minta 2010		Eurobarometer 2009 Magyarország		Eurobarometer 2009 EU27	
	Elterjedt	Ritka	Elterjedt	Ritka	Elterjedt	Ritka
Etnikai hovatartozás, Roma származás	81	19	79	18	61	32
Kor	59	41	79	19	58	37
Fogyatékoság	49	51	64	31	53	41
A nőket érintő megkülönböztetés	45	55	-	-	-	-
Nemek szerinti	40	60	57	39	40	53
Más (nem roma) etnikai, nemzeti kisebbséghez való tartozás	33	67	-	-	-	-
Szexuális irányultság	27	73	44	44	47	43
Nemi identitás	22	78	-	-	-	-
Vallási vagy hitbéli meggyőződés	10	90	23	65	39	53
A férfiakat érintő megkülönböztetés	9	91	-	-	-	-

Faktorelemzést végeztünk annak eldöntésére, hogy vajon létezik-e látens változó a diszkrimináció észlelése mögött.

41. táblázat
Milyen mértékben terjedtek el hazánkban a diszkrimináció különböző típusai? (Faktorelemzés)

	Faktor		
	1	2	3
Elterjedtség: nemek szerinti megkülönböztetés	,151	,890	,210
Elterjedtség: nőket érintő megkülönböztetés	,122	,805	,348
Elterjedtség: férfiakat érintő megkülönböztetés	,290	,436	,145
Elterjedtség: roma származás miatti megkülönböztetés	,099	,197	,792
Elterjedtség: más kisebbséghez való tartozás miatti megkülönböztetés	,322	,180	,421
Elterjedtség: életkor szerinti megkülönböztetés	,064	,311	,385
Elterjedtség: vallási meggyőződés miatti megkülönböztetés	,571	,212	,095
Elterjedtség: szexuális irányultság miatti megkülönböztetés	,840	,080	,285
Elterjedtség: nemi identitása miatt	,841	,121	,127
Elterjedtség: fogyatékoság miatti megkülönböztetés	,289	,178	,454

KMO=0,785, Bartlett Sig=0,00

A három faktor a 10 változós tér varianciájának mintegy 55 százalékát magyarázza. Az első faktoron azok találhatók, akik úgy látják, hogy a szexuális irányultsággal kapcsolatos megkülönböztetések terjedtek el hazánkban. A második faktoron azok találhatók, akik szerint a nemek szerinti diszkrimináció a fajsúlyos hazánkban és a harmadik faktoron pedig azok találhatók, akik az etnikai, életkor és fogyatékoság szerinti diszkriminációt vélik elterjedtnak. Nemek szerint nem találtunk különbséget.

42. táblázat
Faktorszóró átlagok – Település típusok szerint

Lakóhely		szexuális irányultság	nemek szerinti diszkrimináció	etnikai, életkor és fogyatékoság
Község	Átlag	-,072	-,0511	,008
	N	191	191	191
	Szórás	,957	,902	,859
Város	Átlag	-,080	-,054	-,092
	N	265	265	265
	Szórás	,864	,961	,742
Megyeszékhely	Átlag	-,074	,072	,0319
	N	75	75	75
	Szórás	,868	,983	,969
Budapest	Átlag	,340	,156	,169
	N	119	119	119
	Szórás	,958	,863	,864

Sig1=0,00; Sig2=0,154; Sig3=0,040

A budapestiek a szexuális irányultság és a etnikai-életkor-fogyatékoság szerinti megkülönböztetést nagyobb mértékben gondolják elterjedtnak, mint a többi településen élő lakosság.

43. táblázat
Faktorszóró átlagok – Iskolai végzettség szerint

iskolai végzettség		szexuális irányultság	nemek szerinti diszkrimináció	etnikai, életkor és fogyatékoság
8 általános	Átlag	-,0565	,0686	-,179
	N	158	158	158
	Szórás	,929	1,036	,892
Szakmunkásképző	Átlag	-,102	-,084	-,0346
	N	195	195	195
	Szórás	,884	,939	,821
Érettségi	Átlag	,0418	-,029	,0869
	N	206	206	206
	Szórás	,893	,867	,761
Diploma	Átlag	,223	,130	,190
	N	91	91	91
	Szórás	1,023	,846	,849

Sig1=0,033; Sig2=0,216; Sig3=0,002

A diplomások elterjedtebbnek vélik mind a szexuális irányultság szerinti diszkriminációt, mind az etnikai-életkor-fogyatékoság szerinti diszkriminációt, mint az alacsonyabb iskolai végzettségű társaik. A szexuális irányultságú diszkrimináció elterjedtségét a szakmunkásképzőt végzettek gondolják a legalacsonyabbnak, miközben az etnikai-életkor-fogyatékoság szerinti diszkrimináció a legalacsonyabb iskolai végzettségűek szerint a legelterjedtebb.

A diszkrimináció alakulása az elmúlt öt évben

Átlagosan minden második ember egyetért azzal, hogy az elmúlt öt évben a roma származás miatti diszkrimináció elterjedtebbé vált Magyarországon. Majdnem hasonló mértékű, de valamivel azért alacsonyabb, kétötödös arányban jelezték az emberek, hogy véleményük szerint az életkor szerinti megkülönböztetés erősödött az elmúlt 5 évben. A legjellemzőbb vélemény azonban az volt, hogy a legtöbb szempontból stagnált az elmúlt öt évben a diszkrimináció mértéke. Ez a vélemény kristályosodott ki a fogyatékosággal, a nőekkel, a szexuális irányultsággal, a vallási meggyőződéssel, valamint a férfiakkal kapcsolatban. Javulást ezzel ellentétben a megkérdezettek átlagosan egytized és egyötöd közötti arányban jelezték. Legmagasabb javulást, vagyis a diszkrimináció csökkenését a vallási, a férfi nemhez tartozás, valamint a szexuális irányultság tényezői alapján találták a megkérdezettek.

44. táblázat

Az 5 évvel ezelőtti helyzethez képest a diszkrimináció következő típusai Ön szerint elterjedtebbé vagy kevésbé elterjedté váltak Magyarországon? (%)

	Elterjedtebbé váltak	Nem történt változás	Kevésbé elterjedté váltak	Összesen
Roma származás miatt	53	39	8	100
Kor szerinti megkülönböztetés	40	53	7	100
Más (nem roma) etnikai kisebbséghez való tartozás alapján	17	72	11	100
Fogyatékoság alapján	17	71	12	100
A nőket érintő megkülönböztetés	15	72	13	100
Szexuális beállítottság alapján	15	67	18	100
Nemzeti kisebbséghez való tartozás alapján	14	72	14	100
Nemek szerinti megkülönböztetés	13	74	13	100
Vallási vagy hitbéli meggyőződés alapján	5	75	20	100
A férfiakat érintő megkülönböztetés	3	81	16	100

A diszkriminációt elszenvedő csoportokkal kapcsolatos vélemények

A kutatás során megkértük a válaszadókat, mondjanak véleményt arról, hogy adott élethelyzetek során a fogyatékkal élők, az LMBT emberek, vagy a romák vannak-e a leghátrányosabb helyzetben a diszkrimináció szempontjából. El kell mondani, hogy a válaszadók jelentős részben, egynegyed és kétötöd közötti arányban nem vállalkoztak arra, hogy erre a kérdésre feleljenek. Ezért ennél a kérdésnél jelöltük a válaszhiányok arányát is a táblázatban. A következőkben összehasonlítjuk, hogy az országos mintában megkérdezettek hogyan látják a fogyatékkal élő, az LMBT és a roma emberek hátrányait a diszkrimináció szempontjából

Először is fontos leszögezni, hogy az országos mintában - **egyetlen kérdést kivéve - mindig a roma csoportot látták az emberek a leginkább veszélyeztetettnek. Ez alól kivételt csak a közlekedés kérdése jelentett, amikor is a fogyatékosok voltak nagyobb arányban megjelölve. A többség véleménye szerint a romákat az elbocsátásnál, a rendőrségnél, a munkahelyi felvételnél, a munkaviszony jellegénél és az iskolában éri legnagyobb valószínűséggel diszkrimináció a többi csoporthoz képest.**

A többség véleménye alapján a fogyatékkal élő személyek leginkább a **közlekedésben, vásárláskor, munkahelyi felvételnél és fizetésnél** kerülnek hátrányba.

A többség csak a legritkább esetben választotta a három csoport közül a leghátrányosabbnak az LMBT csoportot. Minden helyzet esetén egytized alatt volt azon válaszadók aránya, akik az LMBT csoportot választották a legvesélyeztetettebbnek. A kis különbségektől eltekintve, a lista élén szerepel a **szociális segély ügyintézése, az egészségügyi ellátás, a munkaköri előremenetel, a munkanélküli segély ügyintézése, valamint a rendőrség.**

45. táblázat

Véleménye szerint Magyarországon az alábbi helyzetekben a fogyatékosokat, az LMBT embereket vagy a romákat éri-e inkább diszkrimináció? (%)

	Fogyatékos személyek	LMBT emberek	Romák	NT	Összesen
Szociális segély ügyintézésekor	18	8	35	39	100
Egészségügyi ellátás során	15	8	34	43	100
Munkaköri besorolásnál, előremenetelnél	21	6	47	25	100
Munkanélküli segély intézésekor	15	6	37	42	100
Rendőrségen	4	6	56	34	100
Hivatalos ügyintézés során	21	5	35	38	100
A munkaviszony jellegénél (pl. csak határozott idejű szerződés, vagy csak próbaidő)	19	5	49	28	100
Elbocsátásnál	14	5	57	24	100
Vendéglátás területén	14	5	44	38	100
Vásárláskor	26	4	35	36	100
A munkahelyi felvételnél	24	4	53	18	100
Óvodában	16	4	42	38	100
Iskolában	15	4	48	33	100
Közlekedésben	42	3	21	33	100
Fizetésnél	24	2	45	29	100

Vélemények a foglalkozási diszkriminációhoz vezető okokról

A következőkben kifejezetten a **munkahelyeken előforduló diszkriminációs folyamatokra** összpontosítunk. Először azt vizsgáljuk meg, hogy a felvételi eljárás során milyen tényezők vezethetnek hátrányos megkülönböztetéshez, majd arról kérjük ki a válaszadók véleményét, hogy a munkahelyen belül a nőket és a férfiakat általában mely szituációkban érheti diszkrimináció. Ezt követően a jelenlegi, illetve utolsó munkahelyeket értékelik a megkérdezettek a diszkrimináció, az esélyegyenlőség, és a családbarátság szempontjából. A fejezet utolsó részében pedig arról számolnak be a válaszadóink, hogy érzésük szerint megbecsülik-e őket vagy sem munkahelyükön.

Kíváncsiak voltunk a kutatás során, hogy a megkérdezettek milyen tényezőket érzékelnek hátrányosnak a munkáltatók felvételi eljárásai folyamán. A kérdőívben nemcsak a hagyományos védett csoportokat adó szempontokat adtuk meg, hanem más, a tapasztalatok szerint szintén hátrányos megkülönböztetéshez vezető indokokat, mint a megkérdezett külseje, öltözködése; beszédmódja, akcentusa; dohányzó volta; testi adottsága; címe, lakhelye; valamint neve.

Az országos mintában a korábban részletezett tendenciák köszöntenek vissza, miszerint a bőrszín (értsd roma származás), az életkor és a fogyatékoság vezet legtipikusabban hátrányhoz, ha egy munkáltató két egyenlő képességű és végzettségű jelentkező közül választhat. A népesség háromnegyede véli ezeket a tényezőket hátrányt okozónak. Szintén nagy valószínűséggel hátrányhoz vezethet - a válaszadók kétharmada szerint - a jelentkezők külseje, öltözködése, illetve gyermekei száma és életkora.

A közepesen gyakran hátrányt okozó tényezők közé soroltuk azokat, amelyekről a megkérdezettek egyharmada – fele úgy ítélte meg, hogy hátrányos lehet a felvételnél. Ezek közé tartozott a jelentkező **beszédmódja, akcentusa, dohányzó volta, testi adottsága, neme és családi állapota.**

A munkahelyi felvételnél ritkán hátrányt okozó tényezők közé soroltuk azokat, amelyek a megkérdezettek negyede vagy annál kisebb része szerint vezet hátrányhoz a felvételi folyamat során. Ezek közé tartoztak a jelentkező címe, lakhelye, szexuális irányultsága, neve, valamint vallási meggyőződése.

A nők és a férfiak véleménye között a fő különbség, hogy a nők 5-10 százalékkal magasabb arányban gondolják, hogy a gyermekek száma és életkora, a családi állapot és a nem hátrányhoz vezet a munkahelyi felvételnél.

46. táblázat
Munkahelyi felvételnél hátrányként említett adottságok aránya (%)

	Országos minta	Férfi	Nő
Bőrszíne	79	78	80
Életkora	76	75	77
Fogyatékosága	75	71	79
Külseje, öltözködése	69	69	68
Gyermekei száma és életkora	65	60	69
Beszédmódja, akcentusa	49	45	52
Dohányzó volta	40	40	40
Testi adottságai	40	38	41
Neme	39	36	42
Családi állapota	35	32	38
Címe, lakóhelye	28	27	28
Szexuális irányultsága	21	22	20
Neve	19	19	19
Vallási meggyőződésének kifejezése	13	15	11
Egyéb	3	4	3

Összehasonlítottuk az Eurobarometer 2009-es eredményeit az EBH vizsgálat 2010-es eredményeivel. **A tényezők rangsora - kis eltéréseket leszámítva - azonos a két kutatásban, azonban az EBH kutatásban a mért arányok szisztematikusan magasabbak. Ez a jelenség utalhat arra, hogy a népesség tudatosabbá vált a munkahelyi diszkrimináció kérdését tekintve, illetve, hogy valóban romlott ez ügyben a helyzet Magyarországon az elmúlt évben.**

Európai összehasonlításban meg kell állapítanunk, hogy **a négy legjelentősebb hátrányt okozó tényező Magyarországon másfél-kétszer olyan magas arányban szerepel.** Ez azt jelenti, hogy a népesség úgy látja, hogy ezek a mechanizmusok rendszerszerűen, szisztematikusan működnek. Az Európai Unióban az életkor és a külső, megjelenés volt a leggyakrabban hátrányt okozó tényező a munkahelyi felvételnél, Magyarországon a bőrszín (etnikai hovatartozás), az életkor és a fogyatékoság.

47. táblázat
Munkahelyi felvételnél hátrányként említett adottságok aránya különböző kutatások összehasonlításában (%)

	EBH országos reprezentatív minta 2010	Eurobarometer 2009 Magyarország	Eurobarometer 2009 EU27
Bőrszíne	79	65	38
Életkora	76	64	48
Fogyatékosága	75	43	37
Külseje, öltözködése	69	47	48
Gyermekei száma és életkora	65	-	-
Beszédmódja, akcentusa	49	18	30
Dohányzó volta	40	20	16
Testi adottságai	40	29	36
Neme	39	28	19
Családi állapota	35	-	-
Címe, lakóhelye	28	6	9
Szexuális irányultsága	21	16	18
Neve	19	4	13
Vallási meggyőződése	13	7	22
Egyéb	3	3	2

A kutatás meglepő eredményt hozott, amikor arra kértük a válaszadókat, hogy értékeljék saját, illetve utolsó munkahelyüket abból a szempontból, hogy megvalósul-e az egyenlő bánásmód a nőkkel és a férfiakkal kapcsolatban. A válaszadóknak egyenként mérlegelniük kellett, hogy a felvétel, kiválasztás, a képzéshez való hozzájutás, az előmenetel és karrier, a munkaviszony jellege, a munkakörülmények, a munkakör és feladattípusa, a bérezés, a zaklatás, valamint az elbocsátás esetében megvalósul-e a munkahelyükön az egyenlő bánásmód elve a nőknél és a férfiaknál. A megkérdezettek relatíve nagy százaléka, körülbelül negyede a *nem tudom* választ választotta ennél a kérdésnél. Az elemzésben az *igen* válaszok arányát vettük figyelembe, tehát a táblázat adatai azt mutatják, hogy a megkérdezettek hány százaléka vélekedik úgy, hogy megvalósul az egyenlő bánásmód az adott területen.

Meglepőnek azért neveztük az eredményeket, mert a női válaszadók kisebb különbséget véltek felfedezni a nők és férfiak közötti esetleges nem egyenlő bánásmód terén, mint a férfiak. A nők a legnagyobb különbséget a karrierlehetőség és előmenetel, valamint a bérezés és fizetés tekintetében érzékelték. A nők és férfiak közötti különbség 6, illetve 8 százalék volt. Átlagosan azonban a női válaszadók esetén csak 2 százalék különbség volt a munkahelyen található nőket és a férfiakat jellemző egyenlő bánásmódban.

A férfi válaszadók szintén a **karrierlehetőség** és **előmenetel**, valamint a **bérezés** és **fizetés** tekintetében érzékelték a legnagyobb különbségeket az egyenlő bánásmódban munkahelyükön, de a nők és férfiak közötti különbségeket nagyságrendekkel jelentősebbnek vélték, mint a nők. Az említett két helyzetben 26, illetve 23 százalékos különbségnek adtak véleményt. **A férfiak átlagosan 10 százalékponttal alacsonyabb értékben látják megvalósulni a nők esetében az egyenlő bánásmódot a férfiakhoz viszonyítva.**

Érdeemes továbbá arra is felhívni a figyelmet, hogy mind a nők, mind a férfiak esetében a **zaklatás** kérdése volt az egyik olyan szituáció, amelyben az értékelések alapján a legkevésbé valósul meg az egyenlő bánásmód a munkahelyeken.

48. táblázat

Véleménye szerint az Ön jelenlegi (illetve utolsó) munkahelyén megvalósul(t)- e az egyenlő bánásmód a nőknél, illetve férfiaknál a következő területeken? (Igen válaszok aránya, %)

	Női válaszadók		Férfi Válaszadók	
	Nők	Férfiak	Nők	Férfiak
Felvétel, kiválasztás	70	69	63	73
Képzés	67	69	62	72
Előmenetel, karrier	59	67	57	73
Munkaviszony jellege	69	69	61	69
Munkakörülmények	67	67	62	68
Munkakör, feladat típusa	65	67	59	68
Bérezés, fizetés	63	68	58	71
Zaklatás	62	58	54	57
Elbocsátás	64	64	59	66

Országosan a munkavállalók egyharmada dolgozik olyan munkahelyen, ahol a diszkrimináció-mentesség és az esélyegyenlőség megvalósítása fontos szerephez jut. **A munkavállalók kétötöde másfelől biztosan olyan munkahelyen dolgozik, ahol az egyenlő bánásmódnak és az esélyegyenlőségnek nem tulajdonítanak szervezeti szinten jelentőséget.** A férfi és női válaszadókat tekintve ebben a kérdésben a nők árnyalatnyilag kritikusabbnak tűnnek, de a különbség nem szignifikáns.

49. táblázat

Fontos szerepet kap-e a diszkrimináció-mentesség és az esélyegyenlőség megvalósítása jelenlegi (utolsó) munkahelyén (%)

	Országos minta	Férfi	Nő
Igen	34,4	35,3	33,6
Nem	40,0	38,2	41,7
Nem tudja	25,5	26,5	24,7
Összesen	100	100	100

A népesség közel fele úgy gondolja, hogy munkahelye nem meríti ki a családbarát kategóriáját, vagyis nem törekszik arra, hogy a munkavállalóik könnyebben össze tudják egyeztetni a munkát és a magánéletet. A népesség több mint egyharmada azonban olyan munkahelyen dolgozik, ahol a családbarát jelző érdekében már hoztak intézkedéseket.

50. táblázat

Jelenlegi munkahely családbarát-e, segíti-e a munka és magánélet összeegyeztetését? (%)

	Országos minta	Férfi	Nő
Igen	35,7	33,7	37,4
Nem	44,5	44,2	44,9
Nem tudja	19,8	22,2	17,7
Összesen	100	100	100

A népesség négyötöde úgy érezte, hogy megbecsülik munkahelyén. A megkérdezettek egytizede határozottan azon az állásponton volt viszont, hogy nem becsülik meg munkahelyén, míg további egytizedük nem tudta megmondani, hogy megbecsülik-e vagy sem. Az adatok viszonylag kevésbé szóródnak ebben a kérdésben.

51. táblázat
Jelenlegi (utolsó) munkahelyen megbecsülik-e Önt? (%)

	Országos minta	Férfi	Nő
Igen	80,6	81,6	79,8
Nem	10,1	8,0	12,1
Nem tudja	9,2	10,4	8,2
Összesen	100	100	100

6. Jogtudatosság

Jogtudatosság a diszkriminációval kapcsolatban

Úgy tűnik, hogy a diszkriminációs történetek többnyire rejtve maradnak, válaszolóinknak mintegy kétharmada-háromnegyede legfeljebb a családi, szűk ismeretségi körben számolt be arról, milyen hátrányos megkülönböztetés érte. A teljes minta 24 százaléka senkinek sem beszélt diszkriminációs tapasztalatáról. Sérelmük esetén a teljes minta 8 százaléka fordult hatóságokhoz, és szinte senki nem fordult valamelyik illetékes hatósághoz.

Ugyancsak nem mutattak nagy aktivitást válaszadóink azon a téren, hogy utánajárjanak, tájékozódjanak, mit tehetnének akkor, ha diszkrimináció éri őket. **Az országos reprezentatív minta negyede próbált csak tájékozódni lehetőségeiről.** Azok közül, akik megpróbáltak utánajárni, hol lehet segítséget, jogorvoslatot kapni, többnyire ugyancsak a családon és az ismeretségi körön keresztül igyekeztek tájékozódni. Az önkormányzathoz fordulást a teljes minta 15 százaléka említette csak.

Ezek után érthető, hogy viszonylag kevesen voltak olyanok, akik egyáltalán jelentették, vagy értelmét látták jelenteni, ha hátrányos megkülönböztetés érte őket. Válaszóinknak alig tizede fordult valamely személyhez vagy intézményhez diszkriminációs tapasztalatával kapcsolatban, miközben valamivel többen (13,2 százalékban) látnák értelmét a panaszuk bejelentésének.

Az alábbi táblázaton látható, hogy **kevés a hajlandóság válaszolóinkban arra, hogy amennyiben diszkriminációt észlelnek, azt illetékes helyen bejelentsék, illetve jogorvoslatért folyamodjanak.** Mindez azonban csak részben magyarázható információhiánnyal. Igaz ugyan, hogy a minta közel ötöde nem tudná, hogy adott esetben kihez kellene fordulnia, de vezető okként azt a magyarázatot kaptuk, hogy **a diszkrimináció áldozata nem bízik a segítségben.** Azt sem tekinthetjük elhanyagolható jelentőségűnek, hogy több, mint 20 százalék azoknak az aránya az összes válaszoló körében, akik éppen azért nem fordulnak segítségért, mert azt gondolják, hogy ügyük felvállalásával még nagyobb bajba sodornák magukat.

52. táblázat
Miért nem jelentette diszkriminációs tapasztalatát? (%)

	Országos minta	Férfi	Nő
Szégyellte	4,0	6,7	1,5
Nem tudta, hogy büntethető	11,2	13,3	9,3
Nem tud kihez fordulni	18,5	23,0	14,5
Félt, hogy rosszabb helyzetbe kerül	21,8	20,9	22,7
Félt megaláztatástól	6,5	4,6	8,3
Nem tudnak segíteni rajta	57,1	58,4	55,7
Nem súlyos az eset	10,9	6,3	15,0

Mindösszesen 25 olyan válaszolónk volt, akik mégis jelentést tettek az általuk elszenvedett diszkriminációról. A bejelentők legtöbb esetben (szám szerint nyolcan) valamely **érdekvédő szervezethez/szakszervezethez fordultak:** három esetben ügyvéd, négy

esetben a rendőrség segítségét kérték. **Az Egyenlő Bánásmód Hatóságot egyetlen személy említette.** Az egyéb esetek között a munkahelyi vezetőt, polgármestert, az önkormányzatot említette még egy-egy válaszadó. Azok többsége számára, akik túltették magukat a bejelentés kényelmetlenségén, a döntés meghozatala már nem volt nehéz, bár néhányan mégis jelezték, hogy nem egyszerű egy ilyen elhatározást végigvinni.

53. táblázat
Bejelentené-e a jövőben, ha diszkrimináció érné? (%)

	Országos minta	Férfi	Nő
Igen	47,7	50,9	44,8
Nem	29,8	30,4	29,4
Nem tudja	22,5	18,8	25,9

Talán csak a kérdőív által sugallt tematika és megközelítés – miszerint a diszkrimináció elszenvetőjének van lehetősége jogorvoslathoz fordulni – okozta, hogy **egy jövőbeli diszkrimináció esetén válaszolóink sokkal öntudatosabbnak mutatkoztak, mint ahogy az eddigiekben vélekedtek és cselekedtek.** Bár továbbra is magas maradt a bizonytalanok aránya válaszolóink körében, jelentős többségbe kerültek azok, akik diszkrimináció esetén bejelentnék az esetüket.

A diszkriminációra adott reakciók tipológiája

Az alábbiakban az elszenvedett diszkriminációval kapcsolatos reakciókat vizsgáljuk. (Az országos mintában, illetve a három almintában összesen 300 ilyen esetet tudtunk elkülöníteni.) A lehetséges reakciók tipológiájának létrehozásához az alábbi kérdésekre adott válaszokat használtuk fel:

- beszámolt-e valakinek a diszkriminációról?
- tájékozódott-e azzal kapcsolatban, hogy mit tehet ilyen esetben?
- látja-e értelmét annak, hogy jelentse az esetet?
- jelentette-e az esetet?

Tisztán elméleti megfontolások alapján ezekre a kérdésekre adott válaszok „piramisszerűen” egymásra épülnek, azonban az adatok természetesen azt mutatják, hogy a diszkriminációra adott válaszok nem ezen logika alapján épültek fel. Az alábbi táblázatban összefoglaltuk a leginkább jellemző kilenc reakció jellegzetességeit.

54. táblázat
Diszkriminációval kapcsolatos cselekvés-típusok

Rövid elnevezés	Leírás
Passzív magányos	nem mondta el senkinek, nem tájékozódott, nincs értelme jelenteni, nem jelentette
Beletörődő magányos	nem mondta el senkinek, tájékozódott, nincs értelme jelenteni, nem jelentette
Passzív	elmondta valakinek, de nem tájékozódott, nincs értelme jelenteni, nem jelentette
Beletörődő	elmondta valakinek, és tájékozódott, de nincs értelme jelenteni, nem jelentette
"Szélmalomharcos"	elmondta valakinek, de nem tájékozódott, nincs értelme jelenteni, de jelentette
"Meghátráló"	elmondta valakinek, de nem tájékozódott, van értelme jelenteni, de nem jelentette
"Tájékozott szélmalomharcos"	elmondta valakinek és tájékozódott is, nincs értelme jelenteni, de jelentette
"Tájékozott meghátráló"	elmondta valakinek és tájékozódott is, van értelme jelenteni, de nem jelentette
Aktív	elmondta valakinek és tájékozódott is, van értelme jelenteni és jelentette is

Mint azt a következő táblázatok adataiból is látni fogjuk, a leginkább jellemző stratégia (lényegében minden almintában) a *passzív*, a *passzív magányos*, illetve a *beletörődő* voltak. A kivételt ez alól csupán az LMBT almintában megkérdezettek jelentették: itt arányaiban jóval több olyan diszkriminációt átélt személyt találunk, akikre egyfajta „meghátrálás” volt jellemző. Azaz úgy vélték, hogy az elszenvedett hátrányos megkülönböztetést ugyan lenne értelme hivatalosan is jelenteni, azonban végül ezt mégsem tették meg.

55. táblázat
Elszenvedett diszkriminációra adott reakciók az egyes almintákban (%)

	Roma almintá	LMBT almintá	Fogyatékos almintá	Férfi	Nő	Országos minta
Passzív magányos	20,9	16,7	14,6	14,1	22,4	18,3
Beletörődő magányos	2,6	0,0	0,0	2,8	6,0	2,9
Passzív	55,0	31,0	46,3	49,3	52,2	51,0
Beletörődő	9,6	9,5	14,6	12,7	11,9	12,5
"Szélmalomharcos"	1,7	2,4	0,0	8,5		5,8
"Meghátráló"	3,5	14,3	2,4	1,4	1,5	1,0
"Tájékozott szélmalomharcos"	2,6	2,4	7,3	7,0	1,5	3,8
"Tájékozott meghátráló"	2,6	21,4	4,9	1,4		1,0
Aktív	0,9	2,4	9,8	2,8	4,5	3,8
Összesen	100	100	100	100	100	100

Az egyes diszkriminációkra adott reakciókat részletesen a függelékben található két táblázat tartalmazza. Az alacsony esetszám miatt az alacsony százalékos adatok csupán 1-2 esetet jelentenek. Ezt az eredmények interpretálásakor figyelembe kell venni.

7. Egyenlő bánásmód jogelvével kapcsolatos ismeretek

Az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításával kapcsolatos törvény ismertsége

A 2003-ban az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról elfogadott törvényről kutatásunk alapján az országos minta 58,8 százaléka gondolta azt, hogy létezik.

Az országos mintában a törvényről legnagyobb arányban a felsőfokú végzettségűek 77 százaléka értesült, de középfokú végzettséggel rendelkezők, a vállalkozók és a tanulók, illetve a 40-49 éves korosztály körében is eléri vagy megközelíti a 70 százalékos arányukat. A törvényről legkevésbé az alacsonyan iskolázott, idős, és a munkaerőpiac periferiáján lévő megkérdezettek hallottak.

56. táblázat

Egyenlő bánásmódhoz való jogot védő törvény ismertsége különböző demográfiai alapváltozók mentén

(A táblázatban csökkenő sorrendben mutatjuk azok arányát, akik „igen” válaszokat adtak.)

Egyenlő bánásmódhoz való jogot védő törvény ismertsége	Az 'igen' válaszok aránya az egyes szociodemográfiai csoportokban (%)
Felsőfokú	77
Középfokú	70
Vállalkozó	67
Tanuló	67
40-49 év	67
Alkalmazott	64
30-39 év	61
25-29 év	61
Egyéb inaktív	60
Nő	60
50-59 év	58
18-24 év	58
Férfi	58
Szaktanácsadó, szakiskola	54
Nyugdíjas, rokkantnyugdíjas	54
60 év felett	52
Alkalmi munkás, közhasznú munkás	48
Befejezett általános iskola	4
Munkanélküli	45
Befejezetlen alapképzésű	26

Az adatok tanulsága szerint az egyenlő bánásmódhoz való jogot védő törvény ismertsége azok körében volt alacsonyabb, akik korábban már valamilyen diszkrimináció elszenvedői voltak.

57. táblázat

Egyenlő bánásmódhoz való jogot védő törvény ismertsége az elszenvetett diszkrimináció alapján
 „Ön szerint Magyarországon létezik-e olyan törvény, mely védi az embereket a diszkriminációtól, azaz van-e törvény az egyenlő bánásmódról?”

	Érte-e Önt valamilyen diszkrimináció? (%)											
	Roma alminta		LMBT alminta		Fogyatékos alminta		Férfi		Nő		Országos minta	
	Nem	Igen	Nem	Igen	Nem	Igen	Nem	Igen	Nem	Igen	Nem	Igen
Azok aránya, akik szerint <u>létezik</u> olyan törvény, amely tiltja a diszkriminációt.	59,3	44,4	87,2	85,7	67,1	57,1	59,8	49,4	60,0	55,6	59,9	52,0
Azok aránya, akik szerint <u>nem létezik</u> olyan törvény, amely tiltja a diszkriminációt, vagy nem tudott a kérdésre válaszolni.	40,7	55,6	12,8	14,3	32,9	42,9	40,2	50,6	40	44,4	40,1	48
Összesen	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

A diszkriminációval kapcsolatos jogtudatosságot bemutató fejezetben létrehozott különböző csoportok szerint is megvizsgáltuk az egyenlő bánásmódról szóló törvény ismertségét. A törvény ismertsége természetesen azokban a csoportokban volt a legmagasabb, akik valamelyik tájékozott és/vagy aktív csoportba tartoztak. (Fontos azonban, hogy az alábbi táblázatban az elemszámok bizonyos cellákban olyan alacsonyok, hogy az eredményeket csak ennek figyelembevételével lehet értelmezni.)

58. táblázat

Az egyenlő bánásmódról szóló törvény és az EBH ismertsége a diszkriminációt elszenvetettek körében, az egyes válaszreakciók szerint (%)
 (Alapsokaság: országos reprezentatív minta + alminták)

	Magyarországon létezik-e olyan törvény, amely tiltja a diszkriminációt?		
	Igen	Nem	Nem tudja
Passzív magányos	66,1	23,2	10,7
Beletörődő magányos	25,0	50,0	25,0
Passzív	52,0	19,6	28,4
Beletörődő	79,4	8,8	11,8
"Szélmalomharcos"	33,3	44,4	22,2
"Megháráló"	83,3		16,7
"Tájékozott szélmalomharcos"	70,0	20,0	10,0
"Tájékozott megháráló"	92,9	7,1	
Aktív	70,0	10,0	20,0
Összesen	60,8	18,9	20,3

A jogorvoslati lehetőségek ismertsége az egyes területeken

Általánosságban elmondható, hogy az országos minta esetében a jogorvoslat lehetőségét leginkább a foglalkoztatásnál (71,5%), illetve a szociális és egészségügyi ellátásban (70,4%), míg legkevésbé a lakhatás (52,5%) esetében ismerik a megkérdezettek. Az oktatás és képzés, illetve az áruk és szolgáltatások igénybevételénél a jogorvoslat lehetőségét ismerők aránya 63,3%.

59. táblázat
Jogorvoslati lehetőségek ismertsége

Van-e jogorvoslati lehetőség az egyenlő bánásmód megsértése esetén a következő helyzetekben?” (az ’igen’ válaszok aránya %-ban)

	Országos Minta	Férfi	Nő
A foglalkoztatásnál	71,5	69,8	72,9
A szociális és egészségügyi ellátásban	70,4	69,2	71,5
A lakhatásban	52,5	51,4	53,6
Az oktatás és képzés területén	63,3	60,9	65,4
Az áruk és szolgáltatások igénybevételénél	63,2	62,4	63,8

A teljes lakosságban 45,6 százalék azok aránya, akik szerint Magyarországon eleget foglalkoznak a diszkrimináció és az egyenlő bánásmód kérdésével. Fontos azonban megjegyezni, hogy a kérdésre a megkérdezettek 16,1 százaléka nem tudott válaszolni.

60. táblázat
A diszkrimináció és az egyenlő bánásmód kérdésének jelentősége Magyarországon
„Foglalkoznak-e eleget Magyarországon a diszkrimináció és az egyenlő bánásmód kérdésével?”

	Országos Minta	Férfi	Nő
Igen	45,6	47,2	44,2
Nem	38,2	37,6	38,9
Nem tudja	16,1	15,3	16,9
Nincs válasz	0,0	0,0	0,0
Összesen	100	100	100

A nemek szerint vizsgálva, a nők 37 százaléka tartotta ezt nagyon fontosnak, szemben a férfiak esetében mért 30 százalékkal.

61. táblázat

A diszkrimináció és az egyenlő bánásmód fontosságának megítélése

„Ön személyesen mennyire tartja fontosnak a diszkrimináció és az egyenlő bánásmód kérdését?”

	Országos Minta	Férfi	Nő
Nagyon fontos	33,9	30,1	37,2
Fontos	49,2	50,4	48,1
Közömbös	13,7	15,6	12,0
Nem fontos	1,5	2,2	0,8
Egyáltalán nem fontos	0,7	0,9	0,6
Nem tudja	1,1	0,8	1,3
Nincs válasz	0,0	0,0	0,0
Összesen	100	100	100

A roma származásra, szexuális irányultságra, illetve a fogyatékosra vonatkozó kérdéseknek a népszámlálások során való megkérdezését az országos minta 56,9 százaléka tartaná célravezetőnek annak érdekében, hogy ezzel csökkenteni lehessen a diszkriminációt. Az adatok szerint ennél jóval kisebb arányban lenne kívánatos a szexuális irányultság regisztrálása. A fogyatékosra vonatkozó kérdést az országos minta 50,7 százaléka támogatná.

62. táblázat

Szenzitív kérdések a népszámlálás során

„Egyetért-e Ön azzal, hogy a népszámlálás során önkéntes alapon rákérdezzenek az alábbi tulajdonságokra, ha ez segítené a diszkrimináció felszámolásában? (az 'igen' válaszok aránya %-ban)

	Országos Minta	Férfi	Nő
Roma származás	56,9	55,9	57,7
Szexuális irányultság	35,4	35,3	35,4
Fogyatékoság	50,7	50,6	50,8

Az előzőekben vizsgált kérdéseknek nem a népszámlálások során, hanem a kutatásokban való megkérdezését összességében valamivel nagyobb arányban tartanák jónak a megkérdezettek.

63. táblázat

Szenzitív kérdések a kutatások során

„Egyetért-e Ön azzal, hogy különböző kutatások során önkéntes alapon rákérdezzenek az alábbi tulajdonságokra, ha ez segítené a diszkrimináció felszámolásában? (az 'igen' válaszok aránya %-ban)

	Országos Minta	Férfi	Nő
Roma származás	57,0	57,1	56,8
Szexuális irányultság	42,4	42,7	42,1
Fogyatékoság	52,6	52,9	52,2

Az Egyenlő Bánásmód Hatóság (EBH) ismertsége és megítélése

Az Egyenlő Bánásmód Hatóság (EBH) ismertsége az országos reprezentatív minta adatai alapján a magyar társadalomban 30 százalékos, azaz tíz 18 évnél idősebb honfitársunkból hárman hallottak már a hivatal létezéséről. A nemek tekintetében csupán néhány százalékos eltérést mutatnak az adatok: a férfiak 32, míg a nők 28 százaléka hallott már az EBH-ról.

Az országos reprezentatív mintában részletesen is megvizsgáltuk azt, hogy mely társadalmi csoportok ismerik leginkább az EBH-t. Az alábbi táblázatban az egyes demográfiai változók mentén összesítve mutatjuk be az 'igen' válaszok, azaz az EBH-t ismerők arányát. Mint látható, **a Hivatal ismertsége a legmagasabb a magas(abba)n iskolázott, fővárosban élő, illetve vállalkozó státuszúak körében. Ezzel párhuzamosan, a legalacsonyabb ismertséget az alacsonyan iskolázottak, kistelepüléseken élők, fiatalok és idősek, illetve a munkaerőpiacon amúgy is hátrányos helyzetben lévők körében mértük.**

64. táblázat
Az EBH ismertsége

Az EBH ismertsége	Az 'igen' válaszok aránya az egyes szociodemográfiai csoportokban (%)
Vállalkozó	46
Felsőfokú	42
Középfokú	38
Budapest	38
Egyéb inaktív	35
40-49 év	34
25-29 év	33
Alkalmazott	32
Férfi	32
30-39 év	31
50-59 év	31
Tanuló	30
Város	30
Megyeszékhely	30
Nő	28
Alkalmi munkás, közhasznú munkás	28
Nyugdíjas, rokkantnyugdíjas	28
60 év felett	27
Befejezett általános iskola	26
Község	26
Szaktanácsadó, szakiskola	25
18-24 év	23
Munkanélküli	20
Befejezetlen alapképzés	5

Az EBH ismertsége a roma és az LMBT alminták esetében nagyobb volt azok körében, akik már elszenvetettek valamilyen diszkriminációt. (Természetesen a roma alminták tagjainak körében az EBH ismertsége jóval alacsonyabb volt az LMBT almintában.) Az EBH ismertsége különösen a diszkriminációt elszenvetett LMBT emberek körében volt

kiemelkedően magas (77,6%). A fogyatékos alminta, illetve az országos minta esetében is elmondható azonban az, hogy az EBH ismertsége a diszkriminációt elszenvedők körében volt alacsonyabb, ami e csoportokon belül is a hátrányosabb helyzetre utal.

65. táblázat
Az EBH ismertsége az elszenvedett diszkrimináció alapján

„Hallott-e már az Egyenlő Bánásmód Hatóságról (EBH)?”

	Érte-e Önt valamilyen diszkrimináció?											
	Roma alminta		LMBT alminta		Fogyatékos alminta		Férfi		Nő		Országos minta	
	Nem	Igen	Nem	Igen	Nem	Igen	Nem	Igen	Nem	Igen	Nem	Igen
Azok aránya, akik már hallottak az EBH-ról.	18,4	25,6	46,0	77,6	38,3	34	33,5	24,7	28,8	25	31,1	24,7
Azok aránya, akik még nem hallottak az EBH-ról, vagy nem tudtak a kérdésre válaszolni.	81,6	74,4	54	22,4	61,7	66	66,5	75,3	71,2	75	68,9	75,3
Összesen	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

A diszkriminációra adott válaszok különböző csoportjai szerint vizsgálva az EBH ismertségét láthatjuk, hogy itt is – nem túl meglepő módon – a passzív és információhiányos csoportok voltak azok, ahol az EBH-t az átlagnál jóval kevésbé ismerték.

66. táblázat
Az egyenlő bánásmódról szóló törvény és az EBH ismertsége a diszkriminációt elszenvedettek körében, az egyes válaszreakciók szerint (%)

(Alapsokaság: országos reprezentatív minta + alminták)

	Hallott-e az EBH-ról?		
	Igen	Nem	Nem tudja
Passzív magányos	33,9	66,1	
Beletörődő magányos	37,5	62,5	
Passzív	25,2	74,1	0,7
Beletörődő	32,4	64,7	2,9
"Szélmalomharcos"	11,1	88,9	
"Megháráló"	63,6	36,4	
"Tájékozott szélmalomharcos"	40,0	60,0	
"Tájékozott megháráló"	85,7	14,3	
Aktív	80,0	20,0	
Összesen	34,1	65,2	0,7

Azok körében, akik már korábban hallottak az EBH-ról, az információ elsődleges forrása a **televízió** volt. A teljes lakosság körében az EBH-t ismerők 60 százaléka jelölte meg a televíziót. Ettől az aránytól jelentősen elmaradva találjuk a **rádiót** (18%), az **ismerősök/barátok ajánlását** (17,3%), az **újságokat** (18%).

A két nem között nagyobb eltérések nem tapasztalhatók.

67. táblázat
Az Egyenlő Bánásmód Hatóság (EBH) ismertsége
„Honnan értesült az EBH működéséről?”

	Országos Minta	Férfi	Nő
Civil szervezettől	4,8	6,4	3,2
Érdekképviselőtől	0,6	1,2	0,0
Szakszervezettől	3,2	6,5	0,0
Televízióból	60,2	59,3	61,2
Rádióból	18,1	18,4	17,7
Újságból	15,9	17,4	14,5
EBH honlapjáról	12,4	13,7	11,0
Internetről	12,3	15,4	9,2
Plakátról	13,1	9,7	16,4
Ügyvéd, jogász ajánlotta	1,6	2,3	1,0
Más hivatalos helyről	1,7	2,0	1,3
Ismerősök, barátok ajánlották	17,3	17,3	17,3
Egyéb	2,8	2,6	3,0

A civil szervezetek esetében legtöbbször a **Mozgáskorlátozottak Egyesületeinek Országos Szövetségét** (MEOSZ) említették. A televíziós csatornák között az **m1**-et és az **RTL Klubot**, a rádiók közül az **mr1 Kossuth** adót említették többen. A többi esetben az említések száma nagyon alacsony maradt.

Az EBH által választott „Nincs egyedül” szlogent az országos minta 16 százaléka ismerte. ...az átlagot némiképpen meghaladja nők esetében is (18%).

Az EBH által elbírált és sérelmesnek tartott esetek nyilvánosságra hozását az országos minta közel 70 százaléka tartaná hatékony megoldásnak a diszkrimináció elleni küzdelemben. A nemek tekintetében jelentős eltérések nincsenek.

Az egyenlő bánásmód ellen sérelmet elkövető szervezet nevének nyilvánosságra hozatalát a megkérdezettek többsége szintén hatékony megoldásnak tartaná. Az országos minta 70 százaléka ért ezzel egyet. A nemek tekintetében eltérés lényegében nem mutatható ki.

Az EBH-t az országos minta 71 százaléka ajánlotta már vagy ajánlaná ismerőseinek abban az esetben, ha őket valamilyen hátrányos megkülönböztetés érné. A kérdésre adott válaszok természetesen csak fenntartásokkal értelmezhetők, hiszen egy jövőbeli – nem ismert – eseményről van szó. Ennek ellenére a viszonylag magas arány azt jelzi, hogy a hivatallal kapcsolatos bizalom szintje magas.

8. Az almintákra vonatkozó kutatási eredmények

A roma alminta elemzése

Miután a 201 fős, nem reprezentatív módon kialakított roma almintán kívül az országos minta válaszadói közül is 68-an romának nevezték meg magukat, és ezért a kérdőív romákra vonatkozó speciális kérdéseit is megválaszolták, az almintára vonatkozó kérdésekkel kiegészült teljes kérdőív alapján nyert válaszokat egy 269 fős roma mintán mutatjuk be.

Szociodemográfiai jellemzők

A roma alminta – természeténél fogva – nem tekinthető reprezentatívnak. Ezért a kutatásba került, magukat romának valló személyek társadalmi helyzetére, státusára vonatkozó adatait nem tartjuk szükségesnek más, romákra vonatkozó kutatások adataival összevetni. Ugyanakkor érdemes összefoglalni a kutatásunkban résztvevő roma válaszadók élethelyzetére és munkafeltételeire vonatkozó adatainkat, már csak azért is, hogy felhívjuk a figyelmet azokra az eltérésekre, amelyek az országos mintához képest mutatkoznak, valamint hogy ezeken keresztül is értelmezni tudjuk az egyes alminták közötti különbségeket.

A roma válaszadók 71,5 százaléka magát egyértelműen cigánynak/romának vallotta, 15,5 százalékuk a félig cigány-félig magyar, és további 12 százalékuk a magyar is és cigány is meghatározást érezte magára vonatkoztathatónak. Egy személy magát félig svábnak-félig cigánynak tartotta.

A roma válaszadók átlagos életkora alacsonyabb, mint az országos mintáé, és korösszetétele is különbözik attól. Közel kétszeres arányban (18%-kal) képviseltetik magukat benne a 18-24 év közöttiek, de kisebb az 50-59 év közöttiek, és csak fele annyi (14%-os) a 60 év feletti aránya közöttük, mint a reprezentatív mintában. Iskolázottsági szintjük is drámai eltérést mutat az országos adatokhoz képest: nagyjából egytizedük az alapfokú oktatást sem fejezte be, és relatív többségük (52%) is csak általános iskolai végzettséggel rendelkezik. Negyedük szakmai végzettséget, valamivel több, mint tizedük középfokú oklevelet szerzett, és egyáltalán nincs közöttük olyan, aki felsőfokú intézményben jutott volna diplomához. Miközben a roma lakosságra vonatkozó kutatási adatok éppen ellenkező tendenciát tükröznek, lakóhelyük alapján a mintába került romák között a budapestiek és a városokban élők nagymértékben felülreprezentáltak, miközben a községi lakosok aránya alig haladja meg az alminta egytizedét.

A magukat romának tartó válaszadók összességében minden szocio-ökonómiai jellemzőjük alapján a többséghez képest hátrányosabb helyzetűnek tekinthetők. Lakásviszonyaik mélyen az országos átlag alatti szintet tükrözik és csak valamivel több, mint felük rendelkezik önálló lakásingatlannal.

A legbiztonságosabb, határozatlan idejű munkaviszonyban foglalkoztatottak aránya körükben csupán 18,4 százalékos. Közel negyedük - a foglalkoztatott romák fele – viszont határozott idejű szerződéssel dolgozik, vagy alkalmi munkákat vállal (11,4%), a közfoglalkoztatásban pedig 3,9 százalékuk vesz részt. Szintén a roma válaszadók negatív

foglalkoztatási helyzetéről árulkodik, hogy körükben magas (18%-os) a munkanélküliség aránya.³ A roma minta demográfiai összetételéből is következik, de nem mond ellen az idevonatkozó szociológiai kutatások eredményeinek sem, hogy körükben alacsony az inaktívak, azon belül az öregségi nyugdíjasok aránya, viszont a GYES-en és GYED-en lévők aránya három és félszerese az országos átlagnak (13,4%). A roma válaszadók között alacsony az önálló vállalkozók aránya (2,5%), pedig éppen ez jelenthetne számukra egyfajta kiutat a munkaerőpiacon jellemző diszkriminációs folyamatok kivédésére. Erre azonban jellemzően hiányzik a megfelelő anyagi háttér vagy a megfelelő támogatás (71%-uk nem rendelkezik semmilyen hitellel). Ebben a válaszadói csoportban gyakran találoztunk a bejelentés nélküli alkalmazással, illetve nem hivatalos úton, “zsebbe” kapott alkalmi jövedelemmel is. A roma válaszadók 55 százaléka annak a megítélésének adott hangot, hogy elhelyezkedési esélyeik romlottak az elmúlt években. Ezt leggyakrabban a megnövekedett előítéletekre, a családban továbböröklődő szegénységre, valamint kisebbségi etnikai hovatartozásukra vezetik vissza. Amennyiben a közelmúltban mégis javult munkaerőpiaci helyzetük, ebben az új képzettség és a családi helyzetben bekövetkezett változás szinte egyforma súllyal szerepelt (37,1% és 33,2%).

A roma háztartások több mint felénél (51,2%) a bérek és fizetések képezik a legfontosabb jövedelemforrást. Ezt követik a nyugdíjak (16,9%) és a társadalombiztosítási juttatások, azaz a családi pótlék és a GYES/GYED (17,5%). Ha a nyugdíjakat és az egyéb TB juttatásokat együttesen kezeljük, akkor a az országos átlaghoz hasonló arányokat találunk, ami azonban szerkezetében különbözik, összefüggésben a romák eltérő korösszetételével és rövidebb várható élettartamukkal. A kutatásba került romák többséghez képest magasabb munkanélküliségével összhangban (18%) a munkanélküli segélyek szerepe is jelentős a roma háztartások megélhetésében. Jövedelmük alapján elmondható, hogy roma válaszolóink több mint fele (57,5 százaléka) került a negyedik, legrosszabb jövedelmi kategóriába, vagyis nagyon nehezen tud csak megélni. A két felső jövedelmi kategóriában a romáknak csupán az egytizede található. Jövedelmükre vonatkozó válaszaik alapján havi átlagban a család 113 ezer forintos bevételhez jut.

A roma válaszadók társadalmi beágyazottsága

Három kérdésünk a romák társadalmi integráltságának mértékére vonatkozott: arra voltunk kíváncsiak, vajon a többségi társadalom tagjaitól izoláltan, vagy velük együtt élnek-e közvetlen lakókörnyezetükben, dolgoznak a munkahelyeken és járnak szórakozni (kocsnába, vendéglőbe).

A roma minta tagjainak valamivel több, mint fele olyan környezetben lakik, ahol szomszédjainak többsége szintén ehhez az etnikai kisebbséghez tartozik. Ezen belül nagyjából negyedük (22,4%) környezetében kizárólag, egyharmaduk szomszédságában pedig többségében romák élnek. Egy további harmaduk közvetlen környezetében viszont nagyobb arányban élnek a többséghez tartozók, egytizedük pedig kizárólag nem romák között él. Ezek az arányok a vizsgálatunkba került romák meglehetősen nagymértékű szegregációjára utalnak.

³ A munkanélkülinek tekintettük a kutatás során mindazokat, akik a kérdőív kitöltése során a munkaerőpiaci státuszukat a három megadott munkanélküli csoport egyikeként definiálták. Ezek a következők voltak: 1) Munkanélküli: álláskeresési járadékban vagy segélyben részesül; 2) Munkanélküli: rendszeres szociális segélyben vagy rendelkezésre állási támogatásban részesül; 3) Munkanélküli: ellátás nélkül van.

Valamivel kevésbé tűnnek szegregálnak azok a munkahelyek, ahol válaszadóink dolgoznak. A munkahellyel rendelkezők relatív többsége inkább nem roma kollegákkal van körülvéve (44%), sőt, 16 százalékuk munkahelyén a válaszadón kívül nincs is más roma munkatárs. Közel harmaduk munkáltatója viszont nagyjából, 7 százalékuk pedig kizárólag romákat foglalkoztat.

Szabadidős, szórakozási lehetőségük többnyire együtt adódik nem roma társaikkal. Csak egyötödük jár olyan kocsmába, vendéglőbe, ahol a vendégek kizárólag (2%) vagy többségében (18%) szintén romák. Több mint felük (52%) etnikailag vegyes vendégkörű, 15 százalékuk pedig szinte csak a többség által látogatott helyekre jár.

Politikai-közéleti tájékozottságuk mértéke alulmarad a teljes mintára jellemző átlagtól, az ötfokú skálán 3,4-es átlaggal inkább kevésbé tájékozottnak tekinthetők. A fontos kérdésekről inkább a baráti, ismeretségi körben szereznek tudomást, de 14 százalékuk azt jelezte, hogy az ilyen jellegű kérdések nem foglalkoztatják őket.

Társadalmi integráltságuk hiányára utal az is, hogy **viszonylag bizalmatlannak tűnnek az olyan intézményekkel kapcsolatban, amelyek mindennapi életük szabályozásában szerepet játszanak.** Csupán egyetlen olyan intézmény volt a felsoroltak között, amelyet a tízfokú skálán az 5-ös közéérték felett értékelték, mégpedig az iskola. Igaz, ez is alacsonyabb érték, mint amit a reprezentatív minta körében láttunk. A legkevésbé a rendőrségben bíznak válaszolóink (3,3-as átlagérték). Sajnos úgy tűnik, a roma almintában a civil, érdekvédő szervezetek nem nyújtanak kellő segítséget a mindennapi élet problémáinak megoldásában, így az irántuk megnyilvánuló bizalom is alacsonyabb mértékű, mint ahogy ezt a többi válaszadó esetében tapasztalhattuk.

A romák hátrányos helyzetének feltételezett okai

A többi almintához és az országos mintához képest jóval nagyobb mértékben gondolják roma válaszadóink, hogy Magyarországon nincs valódi esélyegyenlőség, így nehéz helyzetüket elsősorban a társadalmi előítéletek, a diszkrimináció növekedésével magyarázzák. Ez a véleményük egybecseng az országos minta erre utaló adataival is, miszerint a válaszolók négyötöde elterjedtnek tekinti a roma származás miatti diszkriminációt.

A roma megkérdezettek igencsak érintve érezték magukat a hátrányos helyzet kialakulásában szerepet játszó kérdések listáját értékelve. Rendre minden egyes feltétellel kapcsolatban a másik két almintához és az országos minta válaszolóihoz képest gyakrabban érezték úgy, hogy a felkínált okoknak szerepe lehet a hátrányos helyzet kialakulásában, de közülük is ők állították leginkább, hogy a hátrányos családi háttér, maga a kisebbségi etnikai hovatartozás, az esélyegyenlőség hiánya és általában a társadalom előítéletessége az, ami hátrányos helyzethez vezet.

68. táblázat

A hátrányos helyzet feltételezett okai a romák szerint (1-5 közötti skála átlagértékei)

	Roma alminta	Országos minta
Tehetség hiánya	3,9	3,6
Szerencse hiánya	3,5	3
Családi háttér	4,4	3,6
Erkölcstelenség	4,0	3,6
Káros szenvedély	4,5	4,4
Kisebbségi származás	4,7	4,0
Erőfeszítés hiány	4,2	3,9
Előítéletesség	4,3	3,5
Esélyegyenlőtlenség	4,2	3,4
Gazdasági rendszer	4,3	3,9

Látható, hogy a roma válaszadók azokat a társadalmi tényezőket különösen meghatározónak tartják a hátrányok kialakulásában, amelyek a személytől függetlenek, és egyéni erőfeszítéssel szinte megváltoztathatatlanok, elkerülhetetlenek. Ezzel magyarázható, hogy nagymértékben támogatnák az államnak a hátrányokkal szemben megerősítést kínáló, pozitív diszkriminációs intézkedéseit. Ez hatványozottan igaz azoknak a követeléseknek az esetében, amelyek a roma társadalmat különösen érintik: a roma tanulók elkülönített oktatásának tilalmát és a roma diplomások helyzetbe hozását 90 százalékuk támogatta, és közel kétharmaduk állt ki a tanulásban akadályozott gyerekek integrált oktatása mellett. Még a női kvóta bevezetése mellett is a roma alminta tagjai foglaltak állást a legnagyobb arányban.

69. táblázat

Roma válaszadók egyetértése a pozitív diszkriminációval (%)

	Roma alminta	Országos minta
A munkáltató jelentős összeget fizessen az államnak, ha nem alkalmaz legalább 5% megváltozott munkaképességű személyt?	64,4	49,6
Azonos nemű párok közösen örökbe fogadhassanak gyermeket?	28,1	24,0
Büntessék az iskolák fenntartóit, ha a roma tanulókat elkülönítve oktatják?	89,7	52,1
Az államnak a pénzügyi nehézségek ellenére is kötelessége, hogy a szolgáltatásait minden fogyatékos személy számára akadálymentesen hozzáférhetővé tegye?	90,6	85,9
Roma diplomásokat meghatározott számban alkalmazzanak a közigazgatásban?	90,4	57,9
A képviselői helyekben előre meghatározott arányú női kvótát alkalmazzanak?	69,0	55,2
A tanulásban akadályozott gyerekeket a többiekkel együtt, integráltan oktassák?	63,5	55,9

Roma válaszadóink diszkriminációs tapasztalatai

Arra a kérdésünkre, tapasztaltak-e eddigi életükben előítéletességet, drámaian sokan válaszoltak igennel a roma válaszadók: több, mint háromnegyedük (76%) állította ezt. Az előítéletességet legnagyobb arányban (54%) hivatalos személy részéről érzékelték. Ezt követte a sorban a munkatárs részéről tapasztalt előítéletesség (36%), és a tanárok, iskola

részéről megnyilvánuló megkülönböztető viselkedés (34%). Közel negyedük (24%) a szomszédok magatartásában vélte felfedezni ennek jeleit, de 17 százalékuk a médiát, 13 százalékuk a politikai pártok, politikusokat tartotta előítéletesnek. Az egyéb válaszok (11%) között a munkáltató, a vendéglátó személyzete, vagy éppen a barátok, rokonok kerültek említésre.

A roma válaszadók egy sor területen, a reprezentatív mintához képest sokkal nagyobb mértékben, nagyobb gyakorisággal szembesültek diszkriminációval. Közel háromnegyedük átélt már faji megkülönböztetést, kétharmaduk a bőrszíne, közel 60 százalékuk etnikai kisebbségi hovatartozása, és közel 50 százalékuk családi háttere, társadalmi származása miatt szenvedett el eddigi élete során hátrányos megkülönböztetést. Az LMBT, ill. a fogyatékos almintá speciális helyzetéből következő okoktól eltekintve szinte nem volt olyan diszkriminációra okot adó feltétel a felsoroltak között, amely nem sújtotta volna nagyobb mértékben a roma válaszolókat, mint kutatásunk többi résztvevőjét.

A roma válaszolók számára összeállított kérdéssor alapján azt látjuk, hogy két fő területen: a hatóságokkal való érintkezés és a munkavállalás terén szembesülnek leginkább diszkriminációval, vagy legalábbis a munkaadóval, a rendőrséggel, a hivatalos személyekkel való interakciók során ismerik fel leginkább, hogy ami velük történik, az hátrányos megkülönböztetésnek minősül.

70. táblázat
Személyes tapasztalat hátrányos megkülönböztetésről

	Előfordult (%)
Gyerekeit nem engedték abban az iskolában tanulni, amelyikben szerették volna	15
Nem jött ki az orvos valamelyik családtag súlyos betegsége esetén	11
Kórházban a többségiektől elkülönítve helyezték el	7
Nem vásárolhatta meg a kiválasztott ingatlant	5
Szociális lakáskérelmét jogosultsága ellenére elutasították	15
A közmunka programban nem alkalmazták	11
Megvonták a szociális segélyét	13
Rendőr ok nélkül igazoltatta, az eljárás során igazságtalanul bánt vele	38
Súlyosabb büntetést kapott, mint ugyanazért a bűncselekményért más	11
Bár meghirdettek egy állást, amikor személyesen jelentkezett, elutasították	38
Nem engedték be diszkóba, szórakozóhelyre	24
Segélyezésnél hátrányosan megkülönböztették	13
Hivatali ügyintézésnél durva hangnemben beszéltek vele	25
A Magyar Gárda vagy más erőszakos csoport tagja megfenyegette	4

Kutatásunk egészében a konkrét diszkriminációs tapasztalatok felelevenítése nem tűnt különösen gyakorinak. Még a roma almintá tagjainak - akik az országos mintához és a másik két almintához képest nagyobb arányban számoltak be velük megtörtént diszkriminatív eseményekről – is „csak” mintegy negyede említette, hogy munkahelyi felvételnél a közelmúltban diszkrimináció érte, és valamivel több, mint egytizedük egyéb területeken is hátrányos megkülönböztetést tapasztalt: hivatali ügyintézés során 14 százalékuk, a rendőrségen 13 százalékuk, vásárláskor és a munkaviszony jellege miatt szintén 13-13 százalékuk említett ilyen eseményt. A diszkriminációt kiváltó okok is széles skálán szóródtak, így csak egy-két helyen talákoztunk jellemző sűrűsödéssel a roma válaszolók esetében, akik faji-kisebbségi, illetve nemzetiségi hovatartozásukat, bőrszínüket említették, mint diszkriminációt kiváltó okot. Diszkriminációs történeteik is híven példázzák a számokban már kifejezésre jutott sérelmes, és az élet minden területén előforduló tapasztalatokat, például: „a

romákat az iskolában csak roma gyerekek mellé ültetik”; „a rendőrségen máshogy kezelték, mint a magyarokat”; „az üzletben feltűnően figyelik, mert cigány”; „beteg volt, ezért nem tudott közmunkára menni”; „elbocsátották és azóta ellátatlan”.

Akik azonban számon tartották az ilyen eseményeket, azok közel háromnegyede halmozott diszkrimináció áldozata volt. A romák kiugróan magas arányt (az országos átlag ötszörösét) képviselnek azok között, akiket mind a munkahelyén, mind valamely intézmény részéről ért már hátrányos megkülönböztetés.

Sérelmekről – zaklatásról, megalázó bánásmódról viszont mintegy felüknek volt már személyes tapasztalata. Ezek szinte mindegyike éppen csoport-hovatartozásukhoz kötődik. A sérelem leggyakrabban említett megnyilvánulási formája a szóbeli zaklatás volt: erről számolt be a roma alminta 56 százaléka.

A sok sérelem, önbecsülést aláásó személyes és intézményes megkülönböztetés ellenére a roma válaszolók több, mint negyede (28%) senkinek nem beszélt diszkriminációs tapasztalatairól. Akik mégis szóvá teszik, inkább csak családjukban, közvetlen ismerőseikkel beszélnek erről, és szinte nem fordul elő, hogy sérelmük esetén a hatóságokhoz fordulnának.

A roma almintához tartozók 15 százaléka nagyon, 45 százaléka ennél kisebb mértékben, de tart attól, hogy a jövőben (is) diszkrimináció áldozatává válhat. Körükben többségben vannak a borúlátók, akik minden bizonnyal az eddigi életükben elszenvedett sérelmek, erőszakos támadások, zaklatások, hátrányos megkülönböztetés különböző tapasztalataiból kiindulva nem látnak reményt arra, hogy ez a tendencia a jövőben megváltozzon.

A romák hátrányos megkülönböztetése a társadalomban

Azoknak a kérdéseknek alapján, amelyek nem a személyesen átélt hátrányos megkülönböztetésre, hanem a kérdezett általános tapasztalataira vonatkoztak a romákat érő diszkriminációról, még sötétebb kép bontakozik ki előttünk. A roma válaszadók 95 százaléka adott hangot annak a véleményének, hogy a romákkal szembeni diszkrimináció elterjedt jelenség Magyarországon, háromnegyedük pedig úgy érzi, hogy az elmúlt öt évben elterjedtebbé vált a diszkrimináció mértéke velük szemben.

Ezeket a súlyos állításokat más oldalról erősítette meg az a kérdésünk, amelyben a romákat érő hátrányos megkülönböztetés különböző előfordulási területeire vonatkoztott:

71. táblázat
Történik-e hátrányos megkülönböztetés a következő területeken?

	Gyakran előfordul	Néha előfordul	Soha nem fordul elő
Oktatás	53	39	4
Egészségügy	32	46	18
Lakhatás	42	41	10
Munkavállalás	76	19	3
Szórakozás	39	45	12
Hivatali ügyintézés	42	43	12

Legnagyobb mértékben a munkavállalással kapcsolatban gondolják válaszadóink, hogy a romák számára nem egyenlőek a feltételek a társadalmi többséghez képest. Mindössze a roma alminta 3 százaléka nem gondolja, hogy a munkavállalás terén előfordulhat hátrányos megkülönböztetés, miközben háromnegyedük szerint ez gyakran, ötödük szerint alkalmanként előfordul. **A válaszadók nagy része az oktatási diszkriminációt érzi a második**

leggyakoribb hátrányos megkülönböztetési formának, de a lakhatás, a hivatali ügyintézés terén is elterjedtnek érzik a hátrányos megkülönböztetést. Úgy tűnik, az egészségügyi ellátásról gondolják legkevesebben, hogy megkülönbözteti roma klienseit, 18 százalékuk szerint ezen a téren soha nem fordul elő diszkrimináció.

A válaszok struktúrája arra enged következtetni, hogy a diszkrimináció különböző megnyilvánulási formáira vonatkozó vélekedést nagymértékben személyes tapasztalatok alapozzák meg.

A roma válaszadók hátrányos megkülönböztetése a munkavállalásban

Miután mind a személyesen megtapasztalt, mind a társadalomban a romákkal kapcsolatban észlelt diszkrimináció legnagyobb mértékben a foglalkoztatás, a munkavállalás terén következik be, érdemes alaposabban is elemeznünk az idevonatkozó adatokat.

A roma minta 58 százaléka nem munkavállaló, így válaszolt arra a kérdésünkre, miért nem dolgozik, miért nem talál maga számára megfelelő munkát. A felkínált lista szerint ezen a téren a **vezető ok a munkalehetőségek hiánya**, 31 százalékuk magyarázta ezzel helyzetét. Második helyen a **családi kötelezettségek** álltak (25%), míg harmadik helyen az **egészségi állapotot, betegséget** neveztek meg (22%). Negyedik helyen, de a minta ötödét érintően a **romákkal kapcsolatos előítéletesség** állt, amit bőségesen igazolnak fenti adataink is. A képzettség, tapasztalat hiányát említette a roma válaszolók 13 százaléka, és 14 százalékuk nem is keres munkát. Az egyéb okok között szerepelt, hogy a válaszoló még tanuló, illetve hogy nincs olyan szakmája, amire igény lenne.

Akik viszont munkavállalók, azok jó és rossz személyes tapasztalataikról számolhattak be a munkaadók romákkal kapcsolatos bánásmódjára vonatkozóan. Csak a válaszadók harmada jelentette ki, hogy jók a tapasztalatai, többségük (44%) vegyes tapasztalatokkal, és 18 százalékuk kifejezetten rossz tapasztalatokkal rendelkezik. A jó tapasztalatok relatív többsége (39%) a munkaadók és a szervezet fogadókészségéből származott, ennél valamivel kevesebben (36%) a munkatársak elfogadókészségét említették. Több, mint negyedük (27%) a vezetők pozitív hozzáállását honorálta, és csaknem egyötödük (19,5%) azt már önmagában jó tapasztalatnak könyvelte el, ha a munkatársak, főnökök, munkaadók részéről nem tapasztalt megkülönböztetést. Ugyanakkor a rossz tapasztalatok elsősorban éppen a munkaadók és vezetők elutasító magatartásával voltak kapcsolatosak, 45 százalékuk említette ezt a körülményt. Ennél kisebb mértékben okolták rossz munkahelyi élményeikért közvetlen munkatársaik velük szembeni viselkedését (24%), és ötödük kifejezetten ellenségesnek érezte a légkört a roma és nem-roma dolgozók között. Az egyéb válaszok között említésre került az, hogy nincs együttműködés a többségi és kisebbségi munkatársak között, az, hogy a közmunkásokat lenézik, kihasználják, nem fizetik meg kellőképpen.

Úgy tűnik, nincs olyan terület, ahol a munkavállaló romák úgy éreznék, megvalósult már az egyenlő bánásmód romák és nem romák között. Az általunk felkínált válaszlehetőségek között a következő rangsor alakult ki:

72. táblázat

Az egyenlő bánásmód megsértésének gyakorisága munkahelyi területenként (a válaszolók százalékában)

	Százalék (%)
1 Felvétel, kiválasztás	52
2 Munkaviszony jellege (kötnek-e vele szerződést, határozott vagy határozatlan idejű szerződéssel alkalmazták-e)	51
3 Bérezés, fizetés	51
4 Munkakör, feladat típusa (pl. képességének, végzettségének nem megfelelő munkakör)	49
5 Munkakörülmények (munkaidő, műszakbeosztás, ártalmak, balesetveszély, stb.)	48
6 Zaklatás	42
7 Elbocsátás	41
8 Előmenetel, karrier	37
9 Képzés	36

A roma válaszadók jogtudatossága

A diszkrimináció és az egyenlő bánásmód kérdését különösen fontosnak tartják a roma alminta megkérdezettjei (67% nagyon fontosnak, míg további 21,6% fontosnak tartja azt), nyilván összefüggésben azzal, hogy a hátrányos megkülönböztetés leginkább érintett kárvallottjai éppen a magyarországi romák. **A sérelmek, hátrányos megkülönböztetés tényét válaszadóink egyáltalán nem bagatellizálták, és készségesen be is számoltak ezekről – legalábbis a kérdőív lekérdezésének szituációjában -, jellemzően azonban mégsem fordultak panaszaikkal illetékes hatóságokhoz, szervezetekhez.** Mindössze 7 százalékuk fordult már valaha panasza orvoslása érdekében valamely, erre alkalmasnak vélt intézményhez: munkahelyi problémájával, segélyezési hátrányával például a családsegítő központhoz. Az intézmények iránti bizalmatlanságuk olyan válaszokban fogalmazódott meg, mint pl.: úgysem tudnak segíteni, nem mernek szólni, nem látják értelmét a panasznak, nem tudják, kihez kéne fordulniuk.

A különböző területeken szerzett diszkriminációs tapasztalatok, az egyenlő bánásmód hiánya és a romákra háruló nagyfokú előítéletesség ellenére mutatott passzivitás oka elsősorban az információhiány: többségük nem ismer, és 35 százalékuk ismer csak olyan intézményt, szervezetet, amely érdekvédelmét szolgálná. Ezek között leggyakrabban a **cigány kisebbségi önkormányzat** került megnevezésre (23%). Az Egyenlő Bánásmód Hatóságot mindössze 3 százalék (9 személy) említette. Az ismerethiánynak nem feltétlenül a megfelelő intézmény távolsága, nehéz megközelíthetősége az oka, hiszen a válaszadók negyede szerint a lakóhelyén, közvetlen környezetében is van erre szolgáló szervezet (itt ismét a CKÖ került megnevezésre).

Amikor azt kérdeztük, mit tartanak válaszadóink a legfontosabb tennivalónak a romákat érő hátrányos megkülönböztetés csökkentése érdekében, **többségük (55,5%) a roma és a nem roma társadalom egymáshoz való kölcsönös alkalmazkodását említette.** Ennél kevesebben, de a minta negyedét meghaladó mértékben (27%) a megoldást elsősorban a többségi társadalom gondolkodásmódjának, viselkedésének megváltozásában látná, és csupán 16 százalékuk érezte úgy, hogy a romáknak kellene több erőfeszítést tenniük ahhoz, hogy a többségi társadalom befogadja őket.

Az elmúlt tíz évre visszatekintve inkább a helyzet romlását, mintsem javulását érzékelték válaszadóink. Kétharmaduk szerint nem történt semmi a romák egyenlő esélyeinek megvalósulásáért, sőt, megfogalmazódott, hogy a rosszabb gazdasági helyzet vesztesei a romák, nagyobb lett a romák körében a szegénység és munkanélküliség mértéke, elterjedt a szegénység miatti bűnözés, valamint, hogy nőtt a gyűlölet, az előítéletesség. Az a kevés válaszoló, aki mégis némi javulást érzékelt, a CKÖ munkáját említette, vagy azt a módosítást a családok szociális ellátásában, hogy korlátozzák a juttatásokat, ha a szülők nem a gyerekekre fordítják a pénzt. De említésre kerültek a tehetséges roma gyerekek számára elérhető ösztöndíjak, vagy az Arany János program.

A romákat érintő hátrányos megkülönböztetés csökkentése, a romák egyenlő bánásmódban részesítése érdekében válaszadóink számtalan ötletet, lehetőséget soroltak fel. **A leggyakrabban említett válaszok az egymás kölcsönös megismerésére, mindenkinek, az egész társadalomnak a közös felelősségére hívták fel a figyelmet.** A munkahelyteremtés fontossága, a megkülönböztetés büntetése is több esetben hangot kapott. Többben pedig a politikától, a kormánytól, az országgyűléstől várnák el, hogy megfelelő intézkedéseket tegyenek a romák helyzetének javítása érdekében.

A fogyatékos alminta elemzése

A fogyatékosság a 21. században társadalmi problémaként jelenik meg, amely az érintettek oldaláról a korlátozott részvételt, a társadalomba történő integráció esélytelenségét is magába foglalja. Különösen érzékeny területnek minősül egyfelől a magánszféra, az oktatási és a munkaerőpiaci részvétel, másfelől a fogyatékos személyeket érintő szociális támogatás rendszere, a különböző védőháló kiépítésének problematikája. A fogyatékosság fogalmi meghatározásától függően Európa lakosságának igen magas számaránya (10-15% között) minősül vagy nevezi magát fogyatékosnak, amelyben kiemelt szerepet kap a rohamosan elöregedő társadalom tagjainak köre. Ez további - részben a fogyatékos-politikában, részben a szociális védőhálóban, nyugdíjrendszerben – elodázhatatlan feladatokat jelöl ki. Mindebből az is következik, hogy a fogyatékos személyek élet-, lakó- és munkakörülményeinek javítása az elkövetkező években elengedhetetlen. Mindehhez a társadalom részéről az integráció és a szolidaritás megteremtése, a diszkrimináció, a kirekesztés elvének elvetése szükséges Ennek megvalósulásához azonban maguk az érintettek, a többségi társadalom tagjai, a politika, a gazdaság és az állami szereplők együttesen kell, hogy fellépjenek.

A fogyatékos alminta jellemzői

Kutatásunkban a fogyatékos alminta keretében 200 fő került megkérdezésre, egyrészt az érdekvédő szervezeteiken keresztül, másfelől a fogyatékos személyekkel kapcsolatban álló egyéb állami, gazdasági résztvevők segítségével.

A válaszadók 63,5 százaléka nő (127), 36,5 százaléka férfi (73), iskolai végzettségüket tekintve a 24 százalék általános iskolát, 33 százalék szakiskolát, szakmunkásképzőt, 31 százaléka középfokú végzettséget szerzett, és 11,5 százaléka rendelkezik felsőfokú iskolai végzettséggel. Ez utóbbi esetében érdemes megjegyezni, hogy a fogyatékos emberek között még mindig igen alacsony a felsőfokú végzettséggel rendelkezők száma (4% az összes fogyatékos személyek között).

Ennek oka többértéű, egyfelől befolyásoló tényező maga a fogyatékoság típusa, jellege, a lakó-és életkörülmények köre, a területi-térbeli viszonyok köre, valamint az egyéni motiváció, a társas hatások, illetve a társadalmi befogadás jellege, körülményei, esélyei.

A területiség, a településtípusok, amelyeken az érintettek élnek, ugyanakkor kiemelt szerepet játszik a társadalmi integrálódás megteremtésében. A vizsgált minta (200 fő) megkérdezettjei elsősorban Budapesten 104 fő (52%), másodsorban a városokban 77 fő (38,5%) és megyeszékhelyeken 5 fő (2,5%), illetve községekben 14 fő (7%) élnek.

A megkérdezettek komoly küzdelmet folytatnak a mindennapokban az élet különböző területein. A hét megkérdezett fogyatékos csoport tagjai egyöntetűen inkább a **munkavégzés, tanulás** során érzik magukat akadályoztatva, nem utasítva egyértelműen e mögé a **mindennapi tevékenységekben** való akadályozottságot. A legnagyobb számarányban a mozgáskorlátozottak érzik hátrányosnak helyzetüket (66-42,5%), őket követi a hallási problémával rendelkezők csoportja (30-17,5%), a látásukban akadályozottak (21-13%), majd a kommunikációs problémával rendelkezők (5,5-10,5%), a krónikus (12,5-19,5%), a pszichés (7-11,5%), a labilis, mentális betegségben szenvedők (8-12,5%) köre. Az akadályozottság/fogyatékoság ez utóbbi négy csoport esetében látens formában nyilvánul meg, ez gyakran azt a látszatot kelti, hogy a társadalomban a többséghez hasonló módon élnek.

73. táblázat

Akadályozzák-e Önt az alábbi mindennapi tevékenységekben a következő problémák? (%)

	Mindennapi tevékenységei (nem munka vagy tanulás során)				Munkavégzés, tanulás során			
	<i>igen</i>	<i>nem</i>	<i>nem tudja</i>	<i>nem válaszol</i>	<i>Igen</i>	<i>nem</i>	<i>nem tudja</i>	<i>nem válaszol</i>
Hallási probléma	30	70	0	0	17,5	79,5	2	0
Látásával kapcsolatos probléma	21,5	78,5	0	0	13	83	2	0
Kommunikációs probléma	10,5	89,5	0	0	5,5	91	2	0
Mozgási probléma	66	33,5	0	0	42,5	54	2	0
Krónikus betegség (rohamok, görcsös állapotok, epilepszia) fizikai fájdalma	19,5	79,5	0	0	12,5	83,5	3	0
Pszichés betegség (depresszió, fóbia, skizofrénia, stb.)	11,5	88	0	0	7	89	2,5	0
Labilis mentális, érzelmi állapota	12,5	86,5	0	0	8	87,5	3	0

A megkérdezettek mindennapi tevékenységében, munkavégzésében és megítélésében kiküszöbölhetetlen a társadalom általános hozzáállása, elfogadása vagy elutasítása az érintett csoporttal szemben. A megkérdezettek közül 47 fő (23,5%) vélekedik úgy, hogy a társadalom általában „elfogadja a fogyatékosokat”, ennél többen gondolják azt, hogy csak „többnyire fogadják el” a csoportot (90 fő - 45%); 49 fő (24,5%) közömbösséget mutatott, 10 fő (5%) pedig nem fogadja el vagy elutasította (3 fő - 1,5%) az érintetteket.

A fogyatékossgal élő emberek munkaerőpiaci helyzete

A társadalom tagjai számára az egyik legfontosabb integrációs szintér a munkaerőpiac, annak közvetett, illetve közvetlen környezete. A fogyatékos személyek munkaerőpiaci pozíciója több szempontból sem mutatkozik „pozitívnak”. **Mind a jelen, mind pedig az eddigi kutatások azt mutatják, az egyik legkényesebb kérdés a fogyatékosok foglalkoztatása.** Azok a fogyatékos megkérdezettek, akik munkahellyel rendelkeznek jelenleg is, részben vagy egészben megváltozott munkaképességű emberekkel dolgoznak (67 fő, 33,5%), 22 fő (11%) viszont úgy nyilatkozott, hogy egyedül ő dolgozik megváltozott munkaképességű munkavállalóként a szervezetnél. A válaszadók arra a kérdésre, hogy **milyen személyes tapasztalatai vannak a munkaadók fogyatékos személyekkel szembeni diszkriminációjával kapcsolatban**, az alábbiak szerint válaszoltak.

74. táblázat

Össességében milyen személyes tapasztalatai vannak a munkaadók fogyatékos személyekkel szembeni diszkriminációjával kapcsolatban?

	%
Jó tapasztalataim vannak	21,0
Rossz tapasztalataim	6,5
Vegyesen vannak jó és rossz tapasztalataim is	28,5
Nincsenek tapasztalataim	12,0
Nem tudja	4,0
Összesen	72,0
Nincs válasz	28,0
Összesen	100

Jó tapasztalatokról az összes (72% - 144 fő) válaszadó 21 százaléka (42 fő), rossz tapasztalatokról 6,5 százaléka (13 fő) számolt be, a „vegyesen vannak jó és rossz tapasztalataim is” kérdésre a megkérdezettek 28,5 százaléka (57 fő) válaszolt, szemben a „nincsenek tapasztalatai” 12%-os arányával (24 fő), emellett megjelentek azok is, akik nem tudtak választ adni erre a kérdésre 4 százalékos (8 fő).

Amennyiben voltak jó tapasztalataik, úgy megállapítható, hogy a 96 válaszadó (a minta 48%-a) közül a munkaadók és a szervezet fogadókészségét 15 százalék (30 fő) említette, az akadálymentesítést 18% (36 fő), a munkatársak elfogadó készségét 23,5% (47 fő), a rugalmas munkaidőt 5% (10 fő), 13,5% (27 fő) emelte ki.

A „rossz tapasztalatokkal rendelkezők” három területre helyezték a hangsúlyt, amelyek különösen befolyásolják egyéni élettereiket. E válaszok között domináns kategóriát jelentett az érintettekkel összefüggésben **a munkaadók és a szervezet egészének elutasító magatartása, amit 6,5 százalék (13 fő) említett. 9 százalék (18 fő) találta úgy, hogy a munkavállaláshoz szükséges akadálymentesítés (fizikai) nem megoldott, 6 százalék (12 fő) gondolja úgy, hogy a vezetőség kényszerű magatartást tanúsít a foglalkoztatás területén, ellenben magas azoknak a számaránya (10% - 20 fő) is, akik látens magatartást tanúsítanak a kérdésre vonatkozóan.**

A munkaerőpiacról kialakított vélemények alapján megállapítható, hogy a fogyatékos személyek a munkaerőpiac jelenlegi helyzetével összefüggésben rendelkeznek mind pozitív, mind pedig negatív tapasztalatokkal, attitűdökkel. A társadalmi akadálymentesítés mellett továbbra is komoly gondot okoz a fizikai akadálymentesítés,

amely még további hátrányokat okoz az integrációban, az egyenlő hozzáférés esélyeinek megteremtésében.

A megkérdezett fogyatékos személyek között magas számarányban vannak jelen azok, akik a munkaerőpiacról kiszorultak. A fogyatékos almintában a megkérdezettek 59 százaléka (118 fő) válaszolt úgy: jelenleg nem dolgozik.

A társadalom működésében nélkülözhetetlen szerepet kapnak a különféle társadalmi, gazdasági szervezetek, politikai és civil kezdeményezések, valamint az egyének és a különböző csoportok. A hatékony, demokratikus együttélés egyik alapvető kritériuma a társadalmi elfogadottság, a befogadás (inkluzív folyamatok) jelenléte, a társadalmi kirekesztés háttérbe szorítása, a diszkriminációmentes élettér biztosítása. Ebben az esetben viszont az a kérdés, vajon a hazai munkáltatók, szervezetek megfelelően felkészültek-e a fogyatékos emberek fogadására, elfogadására, még inkább: befogadására. Az érintettek által adott válaszok e kérdés vonatkozásában az alábbiakat mutatják.

A válaszadók 4 százaléka (8 fő) gondolja úgy, hogy a szervezetek, egyének felkészültek a fogyatékosok fogadására, 21 százaléka (42 fő) többnyire felkészültnek, 38,5 százaléka (77 fő) részben felkészültnek találja őket. A többnyire nem felkészült kategóriát az érintettek 19 százaléka (38 fő), az egyáltalán nem felkészültek választ 6 százalék (12 fő) adta. A válaszadók között megtalálható azoknak a köre is, akik nem tudják, mit kezdjenek ezzel a kérdéssel (11% - 22 fő).

75. táblázat

Mi a tapasztalata, mennyire felkészültek a szervezetek, munkahelyek, munkatársak a fogyatékos személyek fogadására, segítségét illetően?

	%
Felkészültek	4,0
Többnyire felkészültek	21,0
Részben felkészültek, részben nem	38,5
Többnyire nem felkészültek	19,0
Egyáltalán nem felkészültek	6,0
Nem tudja	11,0
Nincs válasz	0,5
Összesen	100

A szervezetek, munkaadók és egyének tapasztalatainak, fogyatékosokhoz való hozzáállásának hiányossága feltehetően nem egy „helyzetből” adódik. Ennek sokkal mélyebb társadalmi, társadalompolitikai, gazdasági, illetve egyéb gyökerei vannak. A megkérdezettek 61,5 százaléka (123 fő) a „*Miben látja ezeket a hiányosságokat?*” kérdésre **a társadalom alapvető szemléletmódjában rejlő problémákat említették.** Ezzel szemben a **politika közömbös magatartására** a megkérdezettek 17,5 százaléka (35 fő), a **barátok, ismerősök, kollégák rossz tapasztalataira és hiányos ismereteire** 9 százaléka (18 fő) utalt. A **család hozzáállásában** rejlő hiányosságokra vonatkozó válaszok ellenben nem jellemzőek 1,5 százalékos (3 fő), szemben a munkaadók negatív attitűdjeinek 19,5 százalékos (39 fő) körével.

76. táblázat

Véleménye szerint az Ön jelenlegi (illetve utolsó) munkahelyén megvalósul(t)-e az egyenlő bánásmód a fogyatékosok és nem fogyatékosok között a következő területeken?

	Igen	Nem	Nem tudja	Összesen (%)
Felvétel, kiválasztás	54,2	19,6	26,3	100
Képzés	45,8	27,9	26,3	100
Előmenetel, karrier	38,2	34,3	27,5	100
Munkaviszony jellege	45,5	23,6	30,9	100
Munkakörülmények	51,1	20,8	28,1	100
Munkakör, feladat típusa	46,4	25,7	27,9	100
Bérezés, fizetés	42,7	28,7	28,7	100
Zaklatás	32,0	25,6	42,4	100

Az érintettek véleménye, véleményformálása, bevonásuk a különböző döntéshozási mechanizmusba csupán csak az egyik állomása annak a folyamatnak, mely elindítója és egyben megvalósítója is az integrációnak, a fogyatékosok és nem fogyatékosok közötti egyenlő bánásmód biztosításának. Arra a kérdésre, hogy *Véleménye szerint az Ön jelenlegi (illetve utolsó) munkahelyén megvalósul(t)-e az egyenlő bánásmód a fogyatékosok és nem fogyatékosok között a következő területeken...*, az alminta válaszadói elsőként a felvételt, kiválasztást említették, a válaszadók 54 százaléka (97 fő) állította azt, hogy mindez valóban megvalósult. A képzés, a munkaviszony jellege és a munkakör és feladat-típus esetében egyformán 46-46 százalékos arányban válaszoltak igennel, a munkakörülményekre 51 százalékos (91 fő) adott pozitív választ.

A fogyatékosokkal élő személyek jogtudatossága

Az érdekvédő szervezetekkel összefüggően az érintettek 66,5 százaléka (133 fő) válaszolta azt, hogy ismer érdekvédő szervezetet/szervezeteket, 31,5 százalékos (63 fő) válaszában a nem ismer kategória jelent meg. Az ismert szervezetek között kimagasló arányban a **Mozgáskorlátozottak Országos Egyesülete** és annak tagszervezetei szerepeltek 30 százalékos aránnyal (60 fő). A többi szervezet ismertsége alacsony.

Arra a kérdésre, hogy „tagja-e valamilyen érdekvédő szervezetnek, intézménynek”, a válaszadók a Mozgáskorlátozottak Országos Szövetségét emelték ki (20% - 40 fő), a **Vakok és Gyengénlátók Országos Szövetségét** a megkérdezettek 5 százaléka (10 fő), egy válaszadó említette az **Értelmi Fogyatékosok Egyesületének Országos Szövetségét** 0,5 százalékos (1 fő), ehhez hasonlóan a **Siketek és Nagyothallók Országos Szövetségét** is a válaszadók fél százaléka (1 fő) említette.

A hátrányos megkülönböztetés a fogyatékos személyek esetében két síkon értelmezhető. Egyrészt az érintettek oldaláról, az ő befogadó készségük, elfogadásuk feloldásának problematikájáról a többségi társadalommal szemben, másfelől a többségi társadalom megkülönböztető, stigmatizáló attitűdjei felől.

A hátrányos megkülönböztetés csökkentésével összefüggő kérdésre a megkérdezettek 55,5 százaléka (111 fő) látja úgy, hogy a fogyatékosok és nem-fogyatékosok között kölcsönös alkalmazkodásra van szükség, 38 százalék (76 fő) vallja azt, hogy a többségi társadalom gondolkodásmódja, viselkedése nem megfelelő a fogyatékosokkal szemben, s csak 1 százalék (2 fő) gondolja úgy, hogy a fogyatékosoknak kell több erőfeszítést kell tenniük a befogadás érdekében.

77. táblázat

Mit tartana a legfontosabb tennivalónak, hogy a fogyatékos személyeket érő hátrányos megkülönböztetés csökkenjen? (%)

	%
A fogyatékos személyeknek kéne több erőfeszítést tenni, hogy a többség befogadja őket	1,0
A többségi társadalom fogyatékosokkal kapcsolatos gondolkodásmódjának, viselkedésének kellene megváltoznia	38,0
A fogyatékosok és nem-fogyatékosok kölcsönösen alkalmazkodjanak egymáshoz	55,5
Egyéb	2,5
Nem tudja	2,0
Összesen	99,0
Nincs válasz	1,0
Összesen	100

A fogyatékos emberek válaszaik alapján, az elmúlt 10 évben jelentős változásokat éltek meg a társadalmi elfogadás körében: 49,5 százalék (99 fő) gondolta úgy, hogy igen komoly változások történtek, melyek közül legtöbbször 16 százalék (32 fő) az akadálymentesítést, továbbá a társadalmi elfogadást 5,5 százalék (11 fő) emelték ki. A válaszadók néhány százaléka pozitívnak tartotta a munkalehetőségek megjelenését (3,5% - 7 fő), a fogyatékosok médiában való megjelenését (3% - 6 fő), illetve a jelyelv törvény elfogadását (2,5% - 5 fő). **A válaszadók között csak igen kis arányban voltak olyanok, akik úgy gondolták, nem történt gyökeres változás a fogyatékos személyek elfogadása területén.**

Arra a nyitott kérdésre, hogy kinek-minek lehetne meghatározó szerepe abban, hogy a fogyatékos személyeket érintő hátrányos megkülönböztetés csökkenjen, a fogyatékos válaszadók 10,5 százaléka (21 fő) értékelte úgy, hogy ebben **a társadalom elfogadó készségének, attitűdjének van leginkább szerepe**, 5 százalék (10 fő) **a politika és munkahelyek korrekt hozzáállásában** látják az egyéni utak kialakítására vonatkozó lehetőséget, az egyenlő bánásmód megvalósítását. Hasonlóan értékelték a média (4% - 8 fő), a kormány (4,5% - 9 fő), valamint az állam (5,5% - 11 fő) feladatvállalását a fogyatékos területen. Az érdekvédelem (1% - 2 fő), és az állami támogatás (1% - 2 fő) részvételét nem nyilvánították számottevőnek.

Az LMBT almintá eredményei

Az LMBT almintá általános jellemzői és a közösségi mintavétel következményei

Az LMBT almintá eredményeinek vizsgálata során nagyon fontos figyelembe venni, hogy egy *klasszikus közösségi minta* felhasználásával készült, mely nem rendelkezik egy statisztikailag reprezentatív minta érvényesítő erejével. Mivel az emberek LMBT-státusza hivatalosan nem regisztrált és nem is regisztrálható személyes jellemző, az LMBT emberek lakosságán belüli „igazi” arányszáma mérhetetlen. A klasszikus közösségi minták jellegéből adódóan az is feltételezhető, hogy az LMBT közösségi színtereken kevésbé jelenlévő, illetve LMBT-mivoltukat valamely okból rejtteni kívánó embereket kisebb eséllyel sikerült elérnünk.

Az országos reprezentatív mintával összevetve az LMBT almintában jelentősen több a fiatalabb korosztályhoz tartozó, a magasabb iskolai végzettségű és a budapesti válaszadó. Iskolai végzettség tekintetében az LMBT almintá igen kedvező jellemzőkkel bír: ennek az almintának 41 százaléka felsőfokú végzettségű, míg az országos mintában mindössze 13 százalékos ez az arány. A maximum 8 általános iskolai végzettséggel rendelkezők tekintetében pedig azt találjuk, hogy míg az országos minta majdnem harmadának (29,5%) ilyen alacsony a végzettsége, az LMBT almintá csupán 4,5 százaléka sorolható e kategóriába. Lakhelyüket tekintve az LMBT almintá válaszadóinak 87 százaléka budapesti, 2 százaléka lakik megyeszékhelyen, 7,5 százaléka városi és csupán 3,5 százaléka lakik valamilyen községben. Az országos reprezentatív minta arányait tekintve viszont azt találjuk, hogy minden harmadik (32,7%) megkérdezett községben lakik és csupán 17,2 százaléka budapesti. A válaszadók korcsoportjait vizsgálva azt láthatjuk, hogy az LMBT almintá 30 százaléka 30 év alatti, míg az országos reprezentatív mintában ez az arány csak 17,2 százalék - ugyanakkor 50 év feletti válaszadók aránya az LMBT mintában 10 százalékos, az országos mintában viszont 45,3 százalékos.

Az LMBT almintá jellemezhető az országos reprezentatív mintához és a két másik almintához képest a legmagasabb (84%-os) foglalkoztatottsági aránnyal: közülük a foglalkoztatottak legtöbbször alkalmazott volt, míg 5,7 százaléka egyéni vállalkozóként vagy társas vállalkozás tulajdonosaként dolgozott. Az LMBT almintá alig 7 százaléka volt munkanélküli, 9 százaléka pedig inaktív: ez utóbbi kategóriába tartoztak többek között az (összes LMBT válaszadó 2,6%-át alkotó) öregségi nyugdíjasok és a tanulók (3,6%). Az LMBT almintában fő jövedelemforrásként a bérek és fizetések jelentek meg (83,3%), 7,6 százaléka élt vállalkozásból származó jövedelméből, míg 4 százaléka valamilyen nyugdíjból. Az átlagosan egy főre eső jövedelem tekintetében az LMBT almintá átlageredménye (119000 Ft) majdnem kétszerese lett az országos reprezentatív minta eredményének (63000 Ft). Az LMBT almintá 11 százaléka számolt be arról, hogy kényelmesen meg tud élni a rendelkezésére álló jövedelemből, míg az almintá több mint fele (53,5%) kijön a jövedelméből. Az LMBT válaszadók 34 százaléka jelezte, hogy felvett valamilyen hitelt (ugyanaz az arány a reprezentatív mintában 40 százalék volt), aminek a törlesztése azonban nem vagy csak néha jelentett nehézséget az érintettek 80 százalékának.

Az LMBT almintában a munkanélküliek és az inaktívak aránya az országos átlag alatti mértékű volt, míg az országos átlagot meghaladó mértékben folytattak vállalkozást (5,7%, illetve 4,4%), és szintén az országos átlagnál némileg magasabb arányban találhatók köztük az egy évet meghaladó, folyamatos munkavisztonnyal rendelkezők. Az iskolai végzettséggel korrelált, hogy az LMBT almintában közel 21 év az átlag, mire egy éves munkavisztonnyal rendelkeztek.

Az LMBT válaszadók szinte mindegyike (95,7%) rendelkezett folyamatos munkaviszonnyal az elmúlt öt évben, de körükben az országos átlagnál alacsonyabb volt a határozatlan idejű szerződéssel foglalkoztatottak aránya. A határozott idejű szerződéseken kívül az országos átlaghoz képest esetükben jellemzőbbnek tűnt az eseti megbízás, a számlaadás, valamint a bejelentés nélküli alkalmazás. Mindez tükrözheti a kifejezetten az LMBT embereket sújtó munkaerőpiaci diszkriminációs gyakorlatokat, ugyanakkor összefügghet az LMBT almlinta fiatalabb korösszetételével is, mivel a fiatalok esetében jellemzőbbek Magyarországon az említett megoldások. Az LMBT válaszadókat az országos átlaghoz képest kevésbé jellemezte, hogy teljes fizetésüket feketén kapják meg, ugyanakkor egyötödük arról számolt be, hogy fizetése egy részét zsebbe kapja, ami az országos átlag közel háromszorosa. Az LMBT válaszadók jellemző foglalkoztatói az állami intézmények (27,2%) és a magyar tulajdonú vállalkozások (27,2%) voltak, míg az országos mintához képest a magyar tulajdonú munkáltatók alulreprezentálódtak, az önkormányzati intézmények és a külföldi vállalkozások ugyanakkor kismértékben felülreprezentálódtak a körükben.

Kérdőívünk ötfokú skálán mérte, hogy válaszolóink mennyire gondolták tájékozottnak magukat a politikai-közéleti kérdésekben (ahol az egyes nagymértékű tájékozottságot, az ötös pedig teljes tájékozatlanságot jelentett). Az LMBT válaszadók közepesen tájékozottnak gondolták magukat, ahogy ezt a válaszok átlagértéke (2,54) mutatta, s csupán 8 százalékuk jelezte, hogy nem érdeklik őket ezek a kérdések. Az LMBT almlinta legtöbb tagja számára a legfontosabb információforrást a televízió (70%), az internet (67%) és az újságolvasás (51,5%) jelentette. Emellett igen fontos tájékozódási forrást jelentettek számukra a barátok (47,5%), valamint kiemelhető a civil érdekvédő szervezetek szerepe (11,5%-os említési arányuk több mint tízszerese az országos mintában szereplő 1%-nak), mely eredmény vélhetően szintén összefüggésbe hozható a közösségi mintavétel sajátosságaival.

Az intézményekbe vetett bizalom tekintetében (az országos reprezentatív mintához hasonlóan) az oktatási intézmények iránti bizalom volt a legerősebb, bár az LMBT mintában tapasztalt – az országos mintához képest valamivel – alacsonyabb arány arra is utalhat, hogy a „másnak” tekintett emberek számára korántsem annyira elfogadó intézmény az iskola, mint ahogyan ez elvárható volna. A többi intézmény közül az LMBT válaszadók az egyházak és a rendőrség felé az átlagosnak tekinthetőnél jóval alacsonyabb, míg a civil érdekvédő szervezetek felé – eddigi eredményeinkkel is összhangban – magasabb szintű bizalmat tápláltak.

Az LMBT almlinta tagjai igen nyitottnak mutatkoztak a különböző kisebbségi csoportok irányában: 88 százalékuk állította, hogy közletről ismer más vallású embert, 64 százalék jelezte, hogy kapcsolatban áll romákkal, 59 százalékuk pedig fogyatékos emberekkel. 87 százalékuk ismert más LMBT embert (míg ugyanerre a kérdésre az országos mintának csupán 16 százaléka válaszolt igennel).

A hátrányos helyzet okainak mérlegelése kapcsán a választási lehetőségek mindegyikével kapcsolatban az az álláspont rajzolódott ki az LMBT almlintában (is), hogy ezek gyakran, vagy nagyon gyakran szerepet játszanak a hátrány kialakulásában, egyedül a szerencse nem tűnt meghatározó jelentőségűnek. Az országos reprezentatív minta válaszolói legnagyobb arányban az alkoholizmust, a káros szenvedélyeket említették, mint hátrányt kiváltó okot, ezt követte a kisebbségi (roma) származás, de hasonlóan nagy jelentőséget tulajdonítottak az erőfeszítés hiányának és a gazdasági rendszer hibáinak is. Az LMBT válaszadók a hátrányos helyzet leggyakoribb okaként a kisebbségi származást azonosították, ezt követték a káros szenvedélyek, majd az előítéletesség és az erőfeszítés hiánya.

Az LMBT almintá válaszaik tehát nem sokban különböztek az országos mintától az oktulajdonításban – egy kivétel azonban említendő: az LMBT almintában az erkölcsi értékek hiányának ugyanolyan kevés jelentőséget tulajdonítottak, mint a szerencse hiányának (míg ez a szempont az országos mintában jóval nagyobb hangsúlyt kapott).

Az LMBT válaszadók 60 százaléka rendelkezett idegen nyelvismerettel, összhangban a korábbi adatok alapján már ismert strukturális jellemzőkkel. 26 százalékos válaszarányuk arra a kérdésre, hogy nehézséget okoz-e a munkavállalásnál a nyelvtudás hiánya jellemzően arra a városi, magas iskolai végzettséggel rendelkező emberek által kívánatosnak tekinthető munkavállalási aspirációjára utalt, amit adott esetben éppen a kellő nyelvtudás hiányában nem tudnak betölteni.

Az LMBT válaszadók körében a munkahelyi elhelyezkedés során a barátoknak az országos átlaghoz képest is kiemelt – kétszeres – súlya volt (33%) és a szűkebb család is viszonylag fontos szerepet kapott (20%). Az LMBT almintán belül a munkaerőpiaci pozíció javulásának hangsúlyos indokaként az új képzettség megszerzését említették, míg elhelyezkedési esélyeik romlását gazdasági okokkal, valamint a politikai klímával és az előítéletek erősödésével magyarázták.

Mindezek alapján úgy tűnhet, hogy az LMBT almintá tagjai több tekintetben pozitív fejleményekről számolhattak be. Amikor azonban az LMBT almintá eredményei a másik két almintá, illetve a reprezentatív minta mellett szerepelnek, nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy például a többi mintához képest kedvezőbb képet mutató jövedelmi és foglalkoztatottsági jellemzők nem esszenciálisan az LMBT-lét velejárói, hanem a fiatalabb kor, a magas iskolai végzettség és a fővárosi lakhely együttes következményei lehetnek.

Korábbi kutatások tapasztalatai alapján az is elmondható, hogy az idősebb, alacsonyabb végzettségű, vidéki LMBT-népeség nehéz elérhetősége a kutatók számára ismert problémát jelent. Ez összefüggésbe hozható az LMBT emberek számára is fejlettebb infrastruktúrát nyújtó, a vidéki zártabb közösségekben tapasztalható képest kevesebb közvetlen magatartásbeli kontrollt jelentő nagyvárosi környezet előnyeivel éppúgy, mint a jelenleginél is kevésbé elfogadó társadalmi klímában szocializált idősebb LMBT emberek rejtőzködő(bb) életmódjával. Emellett hangsúlyozni kell az iskolai végzettség emelkedésével jellemzően együtt járó tudatosságnövekedés hatását is, mely jelen kutatás eredményeiben is jól tükröződik.

A homoszexualitás és az LMBT emberek társadalmi megítélése az LMBT almintán kívül és belül

Az országos mintának a homoszexualitás megítélésére vonatkozó – korábban már több szempontból elemzett – eredményei szerint a kérdezettek leginkább azzal az állítással értettek egyet (egy ötfokú skálán, ahol az egyes érték teljes egyet nem értést, az ötös pedig teljes egyetértést jelentett), hogy a *homoszexualitás az egyén magánügye* (átlag: 4,2; medián: 5). Ezt követte a *homoszexualitás társadalmi normáktól, szabályoktól eltérő viselkedésként való meghatározása* (átlag: 4,0; medián: 4), majd pedig még mindig elég nagy – és egymással szinte teljesen azonos (átlag: 3,7; medián: 4) – egyetértési arányokkal a *homoszexualitás betegségdefiníciója és az azonos nemű partner választása alapvető jogként való megítélése*. A legalacsonyabb szintű egyetértés a homoszexualitás – isten és társadalom elleni – *bűndefinícióit* övezte (átlag: 2,5; medián: 2).

Az LMBT almintán belül a legnagyobb egyetértés az *azonos nemű partner választása alapvető jog* megközelítést övezte (átlag: 4,7; medián: 5), ezt követte a *homoszexualitás magánügyként* való fölfogása (átlag: 4,0; medián: 5). Közepes mértékben elfogadottnak, illetve elutasítottak tűnt *homoszexualitást a társadalmi normáktól, szabályoktól eltérő viselkedésként* meghatározó nézet (átlag: 2,8; medián: 3), míg a homoszexualitás *betegség-* (átlag: 1,5) valamint *isten* (átlag: 1,4) és *társadalom* (átlag: 1,3) *elleni bűndefinícióit* (egy-egy mediánértékekkel is) kifejezett egyet nem értés övezte.

Az országos és az LMBT alminta eredményei közötti különbségek rávilágítanak az érintettek és a külvilág definíciós készleteinek különbségeire: különös tekintettel az emberi jogi megközelítés hangsúlyozására az LMBT almintán belül valamint a – WHO és más szakmai szervezetek évtizedes ellenérvei dacára is kitartó – betegségdefiníció makacs jelenlétére az országos mintában.

További két változó vonatkozott még az LMBT emberek társadalmi elfogadottságának mérésére: a „*Hagyni kell, hogy a melegék és leszbikusok szabadon éljék az életüket úgy, ahogy akarják*” kijelentéssel az LMBT almintán belül töretlen egyetértés mutatkozott (átlag: 4,5; medián: 5 – ötfokú egyetértési skálán, ahol az egyes érték teljes egyet nem értést, az ötös pedig teljes egyetértést jelentett). Az országos minta e kérdésre adott válaszai jóval mérsékeltebb egyetértést, ám közel sem teljes elutasítást tükröztek (átlag: 3,4; medián: 3).

Az azonos nemű párok közös örökbefogadási lehetőségét az LMBT válaszadók szintén nagyfokú egyetértéssel fogadták (átlag: 1,3; medián: 1 – ahol 1=igen, 2=nem). Az országos minta válaszai azonban e felvetéssel kapcsolatban már egyértelmű elutasítást jeleztek (átlag: 1,7; medián: 2).

Az LMBT válaszadók magánéleti és háztartási jellemzői

A 200 fős LMBT minta válaszadói közül 68 százalék (136) vallotta magát leszbikusnak, illetve melegnek, 26,5 százalék (53) biszexuálisnak, 3,5 százalékuk (7) pedig bizonytalan volt e kérdés tekintetében. A mintából négyen, két férfi és két nő, transzszexuálisaként azonosította magát.

A 96 férfi válaszadó közül 49-nek egész eddigi életét tekintve csak férfiakkal volt szexuális kapcsolata, 46-nak férfiakkal és nőkkel is, míg egy férfi válaszadónknak még nem volt semmilyen szexuális kapcsolata. A 104 női válaszadó közül 26-nak csak nőkkel volt szexuális kapcsolata, 77-nek férfiakkal és nőkkel is, míg egy női válaszadónak csak férfiakkal. Az LMBT válaszadók 55 százaléka 16 éves korára már rendelkezett szexuális tapasztalattal: a női válaszadók több mint a fele 13-17 éves kora között szerezte az első szexuális tapasztalatát, ugyanez a férfi válaszadók esetében 15 és 17 éves koruk között volt jellemző (az LMBT minta átlagértéke 16,2; mediánértéke: 16). A felmérés jellegéből adódóan e kvantitatív adatokból nem derül ki, hogy a válaszadók közül ki mit értelmzett „első szexuális tapasztalatként”. Az LMBT válaszadók átlagosan 16,4 (mediánérték: 15) éves korukban érezték először, hogy azonos nemű személyekhez vonzódnak: ezen belül a férfi válaszadók (a válaszok mediánértékeit tekintve) 15 évesen, a nők pedig 16 évesen (a válaszok értékei mindkét nem esetében 3 és 35, illetve 36 között szóródtak).

Az LMBT minta válaszadóinak 51 százaléka jelezte, hogy életének valamely szakaszában megpróbálta elfojtani szexuális irányultságát. A szexuális orientáció elfojtásának kísérlete inkább a férfiakat jellemezte: míg a férfi válaszadók 62 százaléka, a nőknek csupán 40 százaléka válaszolt így.

Saját melegségét/leszbikusságát válaszadóink különböző családi és ismeretségi körökben más-más arányban vállalták föl nyíltan. Az ezzel kapcsolatos jellemzőket a következő táblázatban foglaltuk össze:

78. táblázat
Saját melegség/leszbikusság vállalása

Mennyire nyíltan vállalja szexuális irányultságát? (%)	föl	Teljesen vállalom	Részben vállalom	Nem vállalom	Nincs ilyen kapcsolatom	NT	NV
Anya		49,5	22,5	19,5	7	-	1,5
Apa		36,5	15,5	28	14,5	-	5,5
Partner		68	6	12,5	11,5	-	2
Korábbi partner(ek)		52	19,5	12	13,5	1	2
Gyermek(ek)		12	2	13	67,5	1,5	4
Testvér(ek)		38	11	15	33,5	-	2,5
Más családtag(ok)		18	31	34	14	0,5	2,5
Barát(ok)		45	33,5	10	10	-	1,5
Háziorvos		13	13,5	63	4	3	3,5
Szakorvos (urológus, nőgyógyász)		21	15	55	4,5	1	3,5
Szomszéd(ok)		13,5	20,5	54,5	8	1,5	2
Munkatárs(ak)		18	29	38	14	-	1
Munkahelyi felettes(ek)		17	15,5	49	17	-	1,5
Általános iskolai iskolatárs(ak)		5,5	16,5	38,5	33,5	3	3
Középiskolai iskolatárs(ak)		12,5	21,5	31,5	30,5	1	3
Egyetemi iskolatárs(ak)		13,5	17	21	44	-	4,5
Tanár(ok)		8	12	38,5	36,5	1	4
Vallási közösség		6,5	4	21,5	63,5	-	4,5
Közösségi oldalak (iwiw, Facebook,)		17	24	35	22,5	-	1,5

Jellemzőnek tűnt, hogy családi kapcsolataikat tekintve többen vállalták föl nyíltan szexuális orientációjukat anyjuk, mint apjuk felé. Az is megfigyelhető, hogy az LMBT mintán belüli női válaszadók mindkét szülő felé nyíltabbak voltak e tekintetben. A testvérek felé is elég nagy bizalmat tápláltak válaszadóink, míg a távolabbi családtagok felé kevesebbet. Ugyan az **LMBT minta válaszadóinak kevesebb, mint harmadáról következtethetjük azt, hogy van gyermeke, azonban közülük 26-an nem vállalják föl saját szexuális irányultságukat a gyermekük felé** (bár ez esetenként valószínűleg összefüggésbe hozható például a gyermek kicsi korával). Sok esetben a partnerek, illetve a korábbi partnerek mellett a barátok tudták a legtöbbet válaszadóink életének eme aspektusáról. A legkevesebb bizalmat az orvosok, a szomszédok és a munkahelyi felettesek élvezték. Itt lehetne említeni az egyházi közösségeket is – azonban a válaszadók alig harmada rendelkezett egyáltalán ilyen kapcsolatokkal (az LMBT válaszadóknak csak 32 százaléka mondta, hogy valamilyen mértékben kötődik valamely felekezethez). Az iskolatársak tekintetében az általános iskola felől a felsőbb fokú iskolák felé haladva nőtt a nyíltság, míg úgy tűnt, hogy válaszadóink tanáraik előtt általában nem szívesen tárták föl életüknek ezt a szeletét.

Válaszadóink több mint 60 százaléka nyilatkozott úgy, hogy soha sem vagy csak ritkán gondolják róla, hogy azonos nemű személyekhez vonzódik. A férfi válaszadók 6 százaléka, a nőknek pedig 11,5 százaléka szerint gyakran, míg a férfiak 23 százaléka és a nők 15 százaléka szerint néha előfordulhat ilyesmi. Mindez azt támaszthatja alá, hogy az esetek többségében ránézésre nem dönthető el, hogy kinek milyen irányúak a vonzalmai.

Az LMBT minta összetétele családi állapot szerint a következőképpen alakult: egyedülálló 48,5; házas 8; azonos nemű élettársával él 27; bejegyzett élettársi kapcsolatban él azonos nemű párjával 4,5; különböző nemű élettársával él 3; elvált/házastársával külön él az alminta 6,5 százaléka. A háztartások létszámát tekintve az LMBT minta 40 százaléka kétfős háztartásban, 37,5 százaléka pedig egy fős háztartásban él, míg 15,5 százalékuk háztartásszáma 3, négyen vagy annál többen pedig csak 7 százalék él. A háztartásban élő 18 éven aluliak arányát firtató kérdésre az összes LMBT válaszadónak csak a 62,5 százaléka válaszolt: közülük pedig csak 14 százalék számolt be egy 18 éven aluli háztartás-tagról, míg kettőről vagy többről 3 százalék.

Az LMBT mintán belül 54-en éltek azonos nemű élettársukkal nem regisztrált partnerkapcsolatban (27 férfi és 27 nő), továbbá még 9-en éltek regisztrált élettársi kapcsolatban (8 férfi és 1 nő), de 35-en (17,5%) nyilatkoztak úgy, hogy részletesen ismerik az azonos nemű párok bejegyzett élettársi kapcsolatára vonatkozó szabályozást (a férfiak 23% és a nők 12,5%). A válaszadók majdnem 40 százaléka arról számolt be, hogy nagy vonalakban ismeri a szabályozást, több mint harmaduk pedig hallott már róla, de a részleteket nem ismeri. Míg 6,5% egyáltalán nem hallott róla. A válaszadók 9 százaléka tervezi a közeljövőben, 17%-a pedig a távolabbi jövőben, hogy bejegyzett élettársi kapcsolatot létesít – jellemzően valamennyivel több férfi, mint nő. A többség (60%) azonban nem készül „regisztrálódni”, mely döntés okai közül a legnyomósabbnak az a válasz tűnt, hogy nincs kivel „összeregisztrálódni” (az érintettek 14,5%-a nyilatkozott így: a férfiak 9%-a, a nőknek pedig 19%-a). Ezt követték a következő okok: a hivatalos papírnak nincs jelentősége (11,5%), a párom nem szeretné (11%), egyéb okok (9%), ahol például azt említették, hogy „egyszer már elvált, nem köti le magát ismét”, „jó egyedül”, „öreg”, illetve „nem látja értelmét”. Ezután következett, hogy fel kellene vállalnom a szexuális irányultságomat (8%), nem biztosít megfelelő jogokat (6,5%), félek a nyilvántartásba vételtől (5%) és túlzottan hasonlít a házasságra (3,5%).

A gyermekvállalással kapcsolatban kiderült, hogy a válaszadók 39,5 százaléka szeretne gyermeket: a nők 46 százaléka és a férfiak 32 százaléka. Míg az LMBT minta 51 százaléka nem kíván gyermeket vállalni: egy részük (17%-uk: a férfiak 12,5%-a és a nők 22%-a) azonban azért nem, mert már van gyermeke és nem szeretne többet vállalni. A fennmaradó 33,5 százalék (45% férfi és 23% nő) több okot is megjelölt, hogy miért nem kívánja a gyermekvállalást: 12 férfi és 6 nő szerint túl bonyolult lenne ilyesmibe belevágni, 12 férfi és nő attól tart, hogy a gyermeket hátrány érné; 1 férfi és 3 nő pedig a jogi lehetőség hiányára hivatkoztak akadályozó tényezőként. A legtöbben (19 férfi és 14 nő) azonban más okokat neveztek meg: a nők közül legtöbben (7 fő) az életkorukra hivatkoztak, emellett pedig arra még, hogy „nem szülő típus”, „nem vágyik rá” (2 fő), nem megfelelő az életvitele vagy az anyagi helyzete, illetve egyiküknek nem lehet gyermeke. A férfiak közül (szintén 7 fő) azt említette, hogy nem vágyik ilyesmire, mások a korukra (2 fő), egzisztenciális okokra vagy arra utaltak, hogy nem lennének jó apák és sok mindenben korlátozná őket a gyerek.

Arra a kérdésre, hogy amennyiben szórakozni jár, vendéglátóhelyre megy, akkor ott milyen a vendégkör összetétele, a válaszadók 25 százaléka válaszolta azt, hogy ritkán fordul elő közöttük LMBT ember – míg 8 százalékuk (a férfiak 10%-a és a nők 6%-a) szerint a vendégek mindegyike LMBT ember. A legtöbben arról számoltak be, hogy olyan helyekre járnak, ahol a vendégek között vannak LMBT emberek (31,5%), illetve a vendégek többsége LMBT ember (28,5%).

Az LMBT almintán belüli diszkriminációs tapasztalatok

Amikor azt vizsgáltuk az LMBT almintán belül, hogy tapasztaltak-e, és ha igen, milyen gyakran szenvedtek el hátrányos megkülönböztetést 19 védendő tulajdonság⁴ alapján, az eredmények azt mutatták, hogy a megkérdezetteket leggyakrabban szexuális irányultsága (60%), életkora (41%) és neme (37%) miatt érte hátrány. A válaszadók közel kétharmada halmozott diszkrimináció megtapasztalását jelezte.

Az LMBT válaszadók elsősorban verbális inzultusokról számoltak be: *a meleg felvonuláson trágár szavakat kiabáltak rájuk és megfélemlítették őket; a szomszédok homofób baráti körével tettelegességgig fajult a vita; beszóltak, mert kézen fogva mentek, de előfordult megkülönböztetés ügyintézéskor (az önkormányzatnál ügyintézés során buziztak), vagy családi körben is (a családi javak elosztásában hátrányt szenved a szexuális irányultsága miatt).*

Az LMBT almintán 65 százaléka (köztük a férfi válaszadók 73%-a és a nők 58%-a) tapasztalt meg személyesen előítéletességet: 46 férfi és 26 nő a média részéről, 35 férfi és 29 nő egy vagy több munkatársától, 31 férfi és 21 nő a tanárok és/vagy valamilyen iskola, 27 férfi és 15 nő valamely hivatalos személy, míg 21 férfi és 16 nő a szomszédja részéről. Ezen válaszként felkínált lehetőségek mellett az egyéb kategórián belül 9 férfi és 6 nő utalt az „utca emberére”, illetve a közvéleményre, valamint 7 férfi és 7 nő említette a családot, mint olyan közeget, ahol személyesen érintette őt az előítéletesség.

LMBT válaszadóink (különösen a megkérdezett férfiak) véleménye szerint a leggyakrabban az oktatás, a munkavállalás és a szabadidős tevékenységek területén történik Magyarországon hátrányos megkülönböztetés az LMBT emberekkel szemben. Legritkábban a hivatali ügyintézésről említették olyan területként, ahol ilyen típusú diszkrimináció tapasztalható – ez azonban úgy is magyarázható, hogy jelenleg Magyarországon elég kevés olyan hivatalos ügy van (a bejegyzett élettársi kapcsolaton kívül, aminek hivatali ügyintézése is csak egy éve – 2009. július 1. óta – gyakorolható), ahol LMBT emberként kellene megjelenni. Az eredmények a következő táblázatban láthatók:

⁴ Az egyenlő bánásmód törvény összesen 20 diszkriminációs alapot tartalmaz: nem, faji hovatartozás, bőrszín, nemzetiség, nemzeti vagy etnikai kisebbséghez való tartozás, anyanyelv, fogyatékoság, egészségi állapot, vallási vagy világnézeti meggyőződés, politikai vagy más vélemény, családi állapot, anyasága (terhessége) vagy apasága, szexuális irányultság, nemi identitás, életkora, társadalmi származás, vagyoni helyzet, a foglalkoztatási jogviszony vagy munkavégzésre irányuló egyéb jogviszony részmunkaidős jellege, illetve határozott időtartama, érdekképviselethez való tartozás, egyéb helyzet, tulajdonság vagy jellemző

79. táblázat
Az LMBT embereket sújtó hátrányos megkülönböztetés területei

Történik-e hátrányos megkülönböztetés az LMBT emberekkel szemben? (%)	Gyakran előfordul	Néha előfordul	Soha nem fordul elő	NT	NV
Oktatás (férfiaknál gyakoribb)	26	41,5	23,5	7,5	1,5
Egészségügyi ellátás (férfiaknál gyakoribb)	16	44,5	27	11	1,5
Lakhatás	8,5	38,5	33	17,5	2,5
Munkavállalás (férfiaknál gyakoribb)	23	48	21	7	1
Szórakozás, szabadidős tevékenységek	22,5	41	25,5	10	1
Hivatali ügyintézés (férfiaknál gyakoribb)	10,5	35,5	39,5	13	1,5
Egyéb területen	4	5	32,5	20,5	38

Az egyenlő bánásmód munkahelyi megvalósulásával kapcsolatban az LMBT válaszadóknak átlagosan a harmada számolt be pozitív fejleményekről. Az eredményeket az alábbi táblázat tartalmazza:

80. táblázat
Egyenlő bánásmód megvalósulása a munkahelyen az LMBT al minta férfi és női válaszolói szempontjából

Megvalósult munkahelyi egyenlő bánásmód a legutóbbi munkahelyen (%)	LMBT mind	LMBT Nő	LMBT Férfi
Felvétel, kiválasztás	34,5	27,9	41,7
Képzés	35,5	32,7	38,5
Előmenetel, karrier	31,5	26	37,5
Munkaviszony jellege	37	32,7	41,7
Munkakörülmények	36	32,7	39,6
Munkakör, feladat típusa	34,5	28,8	40,6
Bérezés, fizetés	42	33,7	51
Zaklatás	25	21,2	29,2
Elbocsátás	32,5	24	41,7

Figyelmet érdemelnek a férfi és a női válaszadók tapasztalatai közti különbségek az LMBT mintán belül. A válaszok a nők hátrányosabb helyzetét tükrözik a felvétel-kiválasztás, a karrierépítési lehetőségek, a munkakör, a bérezés és az elbocsátás területén is. A következő táblázatban a negatív tapasztalatokat foglaltuk össze, ahol jól látszik, hogy az LMBT válaszadók véleménye szerint a munkavállalással összefüggésben a karrierépítési lehetőségek és a zaklatás a két legproblematisabb terület.

81. táblázat
Az egyenlő bánásmód megsértése a munkahelyeken az LMBT almintához tartozó férfi és női válaszolók szemszögéből

Nem valósult meg a munkahelyi egyenlő bánásmód legutóbbi munkahelyen (%)	LMBT Mind	LMBT Nő	LMBT Férfi
Felvétel, kiválasztás	32	32,7	31,3
Képzés	31	29,8	32,3
Előmenetel, karrier	36	35,6	36,5
Munkaviszony jellege	28,5	29,8	27,1
Munkakörülmények	29	29,8	28,1
Munkakör, feladat típusa	31	33,7	28,1
Bérezés, fizetés	28	28,8	27,1
Zaklatás	37	37,5	36,5
Elbocsátás	30,5	32,7	28,1

Arra vonatkozóan, hogy előfordult-e már, hogy a kérdezett okozott hátrányt másoknak az LMBT alminta tagjai közül 19 százalék számolt be arról, hogy etnikai alapon megkülönböztetett valakit. 10 százalék körüli arányban fordult elő az LMBT válaszadókkal, hogy életkora vagy vallása miatt okoztak hátrányt valakinek, és 38 százalékos volt körükben azoknak az aránya, akik valamilyen személyes tulajdonság alapján különböztettek meg másokat. A leírásnak ezen a szintjén nem értelmezhető, hogy ezek az arányok az LMBT alminta válaszolóinak az átlagot meghaladó iskolázottsági, foglalkozási, társadalmi státusbeli mutatóiból következnek-e (pl. munkaadóként kerülhetnek hatalmi helyzetbe), vagy esetleg jobban reflektálnak saját cselekedeteikre, éppen alacsony társadalmi elfogadottságukból következő helyzetük miatt.

A valamilyen tulajdonság miatt átélt sérelmekre vonatkozó kérdés eredményei alapján az LMBT alminta közel fele számolt be sérelmes tapasztalatairól. A válaszok legnagyobb arányban (72%) a szexuális irányultság alapján elszenvedett sérelmekre vonatkoztak, ugyanakkor a válaszadók negyede egyéb okokat említett, 24 százalékuk nemi hovatartozását 17 százalékuk pedig korát említette a sérelmek kiváltó okaként. A sérelmek leggyakrabban említett megnyilvánulási formája a szóbeli zaklatás volt (63%), ezt követte a megalázás (49%), az erőszakkal fenyegetés (28%) és a nyilvános megszégyenítés (24%). Az erőszakkal fenyegetés, a sértő felirattal történő zaklatás, a megdobálás, a tettleges bántalmazás és a megerőszakolás is az országos mintához képest jelentősen nagyobb arányban fordult elő az LMBT válaszadók beszámolóiban.

Hivatalos panaszt, feljelentést azonban csak alig néhányan tettek a sérelmet elszenvedők közül. Az érintett LMBT válaszadók közül csupán heten kerestek segítséget a rendőrségen, de ők is többnyire arról számoltak be, hogy ugyan megindult az ügy hivatalos kivizsgálása, de érdemben nem történt semmi. Ennek fényében érthető, hogy az LMBT alminta zaklatást elszenvedett válaszolóinak több, mint negyede kifejezésre juttatta, hogy nem bízik a hatóságokban.

Az LMBT válaszadók jogtudatossága

Az LMBT válaszadók jogorvoslatot kereső hajlandósága magasnak tűnt: nagyjából minden harmadik válaszolóban megfogalmazódott a tájékozódás igénye. A valamely civil szervezethez, szakszervezethez fordulás lehetőségét a legmagasabb arányban (79%) az LMBT almintá tagjai említették, és ugyancsak ők voltak, akik jellemzően az internet segítségével próbáltak tájékozódni (63%). Fontos jelzés lehet, hogy az LMBT almintá esetében az önkormányzathoz fordulás lehetősége szinte fel sem merült, mely eredmény egyúttal azt is tükrözheti, milyen alacsony mértékű az LMBT emberek mindennapi létezésére vonatkozó társadalmi tudatosság a helyi önkormányzatok szintjén.

Az LMBT almintá tudatosabb válaszolói ugyan értelmét látnák a diszkriminációs eset bejelentésének (40%), de ténylegesen csak kevesebb, mint egytizedük élt már ezzel a lehetőséggel. Ugyanakkor 20 százalékuk senkinek nem beszélt diszkriminációs tapasztalatáról. Arra a kérdésre, hogy miért nem jelentette diszkriminációs tapasztalatát, az érintett LMBT válaszadók 47 százaléka azt jelezte, hogy úgysem tudnak rajta segíteni. Negyedük szerint az eset súlyossága nem indokolta volna a bejelentést, ötödük pedig félt, hogy rosszabb helyzetbe kerülne a bejelentés miatt és majdnem ugyanennyien túlságosan szégyelltek, ami velük történt ahhoz, hogy bejelentsék. Ezek az eredmények is arra világítottak rá, hogy a diszkrimináció áldozatai kevésbé bíztak a segítségnyújtás hivatalos fórumaiban. Ugyanakkor egy jövőbeli diszkrimináció esetére LMBT válaszadóink 64 százaléka helyezte kilátásba, hogy jogorvoslatért folyamodik majd.

Válaszadóink majdnem fele (48,5%; a férfiak 54%-a és a nők 43%-a) ismert valamilyen érdekvédő szervezetet – legtöbbször a saját lakóhelyén (mivel a minta több, mint 80 százaléka Budapesten él, ez nem is meglepő, hiszen az LMBT érdekvédő szervezetek többsége is budapesti székhelyű). Az említett érdekvédő szervezetek a következők voltak: a kifejezetten LMBT szervezetek közül a Háttér Társaság a Melegekért, a Labrisz Egyesület, az LMBT Szövetség, a Szivárvány Misszió Alapítvány, az Atlasz, a Szimpozion, az Inter Alia, a PFLAG és a DAM Kör. A nem kifejezetten az LMBT érdekvédelemre szakosodott szervezetek közül említették az Amnesty Internationalt, az EBH-t, a TASZ-t és a Helsinki Bizottságot. Továbbá szóba hozták még a Karolina úti Anonym AIDS Szűrőállomást, a Pocok Klubot, TS Online-t, a NANE Egyesületet, a Stop Férfierőszak szervezetet, a Patent Egyesületet és a Vállalati Magadat – valamint már nem létező szervezetek is felkerültek a listára, köztük a Habeas Corpus Munkacsoport, a Homeros, a Lambda Budapest Baráti Társaság és az Öt Kenyér Egyesület.

A válaszadók közül 4 nő és 10 férfi fordult már valamilyen érdekvédő szervezethez – főként tájékozódás és jogsegély igénybevétele miatt. Azok közül, akik nem fordultak eddig még LMBT érdekvédő szervezetekhez a legtöbben (18 nő és 19 férfi) ezt úgy indokolták, hogy nem volt erre okuk.

Az LMBT embereket érő hátrányos megkülönböztetés csökkentése érdekében a legtöbben úgy vélekedtek (50%), hogy a többségi társadalom LMBT emberekkel kapcsolatos gondolkodásmódjának, viselkedésének kellene megváltoznia. A válaszadók több, mint negyede szerint arra lenne szükség, hogy az LMBT emberek és a többségi társadalom kölcsönösen alkalmazkodjanak egymáshoz, míg 9 százalékuknak az az álláspontja, hogy az LMBT embereknek kéne több erőfeszítést tenniük azért, hogy a többség befogadja őket.

A válaszadók közel fele (48,5%) szerint jelentős változások történtek az elmúlt 10 év során az LMBT emberek társadalmi elfogadása érdekében, majdnem negyedük (23%) szerint nem történt e téren előrelépés, míg a válaszadók negyede nem tudta megítélni a helyzetet. A pozitív fejlemények között elsősorban a bejegyzett élettársi kapcsolat jogi lehetőségét, a beleegyezési korhatár kérdésének rendezését, a melegszerzetek működését, a melegfelvonulások megtartását, az EBH megalakulását és az elfogadás mértékének növekedését említették. A negatív fejlemények listáján elsősorban a (melegfelvonulás kapcsán is megtapasztalt) erőszak erősödését, a társadalmi intolerancia, a homofóbia és a xenofóbia fokozódását, az elért eredményekhez és „az apróbb javuláshoz” képest a visszarendeződés veszélyét, valamint a politikusok támogatásának hiányát találjuk. Végül pedig azzal kapcsolatban, hogy kinek-minek lehetne meghatározó szerepe abban, hogy az LMBT embereket érintő hátrányos megkülönböztetés csökkenjen, legtöbbször a következők fontosságát hangsúlyozták: nagyobb nyilvánosság, több felvilágosítás; híres emberek előbújása; a társadalmi elfogadás növelése a politika, a média és az oktatás segítségével; törvényi szigor a meglévő szabályozás alkalmazásához; civil szervezetek szerepvállalása.

9. Összefoglalás

Kutatásunk, mely a hátrányos megkülönböztetés, a személyes és a társadalmi diszkrimináció témakörét, valamint az egyenlő bánásmóddal kapcsolatos ismeretek és jogorvoslati lehetőségek témáját járta körül, különböző összehasonlításokra ad lehetőséget.

A reprezentatív mintán folytatott kérdőíves kutatás főbb témaköreit, az egyes kérdésekre adott válaszok megoszlását elsősorban az ország lakosságát reprezentáló, a kutatásba került személyek demográfiai, szociokulturális, gazdasági és jövedelmi jellemzői alapján kialakított kategóriái szerint vizsgáltuk. Más kutatásokhoz hasonlóan mi is azt találtuk, hogy az ún. háttérváltozók mindegyike jelentős hatást gyakorol a személyek mindennapi tapasztalataira, és ezek a tapasztalatok egyúttal befolyásolják világlátásukat, a társadalmi igazságosságról alkotott felfogásukat, a megkülönböztetéssel kapcsolatos véleményüket, vagy éppen a hátrányokat kiegyenlíteni kívánó pozitív diszkriminációhoz való viszonyukat. Az egyén felfogása pedig kutatásunk eredményei szerint hatással van arra, hogyan reagál, milyen viselkedési formákat alakít ki az őt érő, a közvetlen és tágabb környezetéből – a társadalomból – származó, az állampolgári egyenlőséget befolyásoló tényezőkre vonatkozóan. Így az összehasonlítás lehetősége elsősorban a különböző dimenziók mentén létrehozott válaszolói csoportokhoz tartozók élethelyzete és a véleményeik, attitűdjeik, nézetrendszerük, valamint az ezekkel kapcsolatos viselkedések közötti összefüggések feltárásából adódik.

Az országos minta válaszolóinak harmada nem érintkezik egyáltalán a kutatás fókuszában álló kisebbségi csoportok tagjaival, és csupán egytizedük jelezte, hogy közvetlen környezetében mindhárom csoportbeli személy előfordul. Úgy találtuk, hogy az iskolázottság mértékének növekedésével nő a valószínűsége annak, hogy a személy kapcsolati hálójához a kutatás fókuszában álló kisebbségi csoportok tagjai is tartoznak. A nők, a budapesti lakosok, és a fiatalabb korosztály nyitottabb a „másnak” tekintettekkel való érintkezésre, mint a községekben élők, az idősebbek, valamint munkaerőpiaci státusuk szerint a vállalkozók vagy a nyugdíjasok. Az pedig, hogy valaki nem csak hallomásból, hanem közvetlen tapasztalatból ismer meg olyanokat, akik valamilyen tulajdonságuk miatt különböznek a többségtől, a szociálpszichológia idevonatkozó elmélete szerint a sztereotípiamentes értékeléshez és az előítéletesség csökkenéséhez vezet.

A válaszadók saját helyzetének megértésében érzékelhetően fontos szerepet játszik, hogy milyen okokra, milyen feltételekre vezetnek vissza a „más” csoportok hátrányos helyzetének létrejöttét. Kutatásunkban beigazolódott, hogy a hátrányos helyzet kialakulásának okai mögött egy látens struktúra húzódik meg, vagyis a válaszadók egy része inkább személyes, más része viszont társadalmi okokkal magyarázza azt, miért kerül valaki hátrányos helyzetbe. Az iskolai végzettség, a lakóhely és a vagyoni helyzet látszott befolyást gyakorolni a véleményekre: az előnyösebb helyzetben élők hajlamosabbak a hátrányt elszenvedőket okolni sorsukért, míg azok, akik maguk is különböző hátrányokkal küzdenek, inkább elkerülhetetlen, társadalmi okokat feltételeznek helyzetük alakulása mögött.

A hátrányos helyzet magyarázatát azonban nemcsak a saját társadalmi pozíció, hanem a válaszoló értékrendje is befolyásolja. Adataink szerint a minta válaszolói legnagyobb mértékben az egyenlőség-elvet támogatták, ezt követte a konzervatív-meritokratikus értékrend elfogadottsága, majd végül legkisebb mértékben a kisebbségek pozitív megkülönböztetését kifejező méltányosság-elv követése. Úgy találtuk, hogy erős összefüggés áll fenn a hátrányos helyzet kialakulását személyes okokra visszavezető magyarázat és a konzervatív-

meritokratikus értékrend között: az ezt az értékrendet követő válaszolóink hajlamosak magukat a hátrányt elszenvedőket vádolni sorsukért. A szociálisan érzékeny, a társadalmi méltányosságot szem előtt tartó személyek viszont inkább strukturális, egyéntől független okoknak tulajdonítják a hátrányos helyzet létrejöttét.

Elemzéseink szerint az igazságos társadalomra vonatkozó elvekkel és gyakorlatokkal kapcsolatos vélemények alapján különböző nézetípusok rajzolódnak ki: a konzervatív-meritokratikus, az emberi jogi megközelítésű, és a redisztribúció-párti megközelítések. Ezek a nézetrendszerek pedig összefüggésben állnak a válaszadók strukturális jellemzőivel: iskolázottsági szintjével, jövedelmi helyzetével, lakóhelyének típusával, stb. Bizonyítást nyert, hogy az emberi jogi megközelítéssel jellemezhető válaszadók magyarázzák leggyakrabban a hátrányos helyzet kialakulását társadalmi okokkal, és ez a magyarázat a legkevésbé a konzervatív-meritokratikus értékrendűeket jellemzi. Azok a válaszolók pedig, akik a társadalmi újraelosztás egyenlőség-elvű nézetrendszere alapján állnak, közelebb állnak az emberi jogi megközelítéshez, mint a konzervatív-meritokratikus állásponhoz. Ennek a válaszolói csoportnak az ambivalens hozzáállása a társadalmi hátrányok kialakulásának okaival kapcsolatban annak köszönhető, hogy egyaránt előfordulnak közöttük a rosszabb anyagi helyzetben élő, kevésbé iskolázott válaszadók, valamint a magasabb státusú, elsősorban a fővárosban vagy városokban élő, a szociális szempontokat szem előtt tartó „baloldali” személyek.

Az igazságos társadalomról alkotott nézetek különbözősége a pozitív diszkriminációhoz való hozzáállást is befolyásolja. A válaszadók relatív többsége, 40 százaléka elfogadónak, harmaduk semlegesnek, egynegyedük viszont elutasítónak tekinthető a pozitív diszkriminációs intézkedésekkel kapcsolatban. A háttérváltozók alapján elemezve kiderült, hogy egyedül a válaszolók életkora gyakorol szignifikáns befolyást arra, hogy a válaszolók elfogadják-e a megerősítő intézkedéseket. A hátrányos helyzettel kapcsolatos oktatási típusai viszont megosztották a mintát. Akik társadalmi okokat feltételeznek a hátrányos helyzet kialakulása hátterében, azok nagyobb valószínűséggel támogatják a pozitív diszkriminációt: tehát mindazok, akik maguk is nagyobb mértékben érintettek a különböző hátrányok előfordulásában (nők, alacsony iskolai végzettségűek, rosszabb anyagi viszonyok között élők), inkább mutatják a szociális érzékenység jegyeit, mint jobb helyzetben lévő társaik. A véleményekre nemcsak a válaszadó saját társadalmi helyzete, hanem a hátrányban élők csoportjaival való kapcsolattartás, ismeretség szintje is hatással van. Azok, akik mindennapjaik során érintkeznek romákkal, fogyatékkal élőkkel, vagy az LGBT csoport tagjaival, elfogadóbbak a hátrányok csökkentését célzó intézkedésekkel kapcsolatban.

A társadalom igazságos berendezkedésére és működésére vonatkozó nézetek kialakulásának egyik fő forrását azok a megkülönböztetéssel kapcsolatos személyes tapasztalatok jelentik, amelyek válaszadóinkat érthették. Az egyenlő bánásmódról szóló törvényben megnevezett védett tulajdonságok közül a leggyakrabban az életkor alapján történő megkülönböztetést említették válaszadóink, második helyen a társadalmi származás, a családi háttér okozta diszkriminációt, míg harmadik helyen az egészségi állapot miatti megkülönböztetést nevezték meg.

Elemzésünkben kimutattuk, hogy a különböző diszkriminációs okok bizonyos látens rend szerint összekapcsolódnak. Külön faktorba kerültek azok a külső szemlélő számára is azonnal szembeszökő, diszkriminációt kiváltó tényezők, amelyek a személy etnikai/szociális hovatartozására utalnak; azok a jellemzők, amelyek a válaszoló állampolgári és emberi jogaival kapcsolatosak; azok a tulajdonságok, amelyek a családi helyzethez vagy adott életciklushoz kötődnek; illetve azok, amelyek a személyek egészségi állapotával függenek össze. Válaszadóink relatív többségét az életciklusa, családi állapota miatt érte diszkrimináció, közülük is szignifikánsan nagyobb arányban a nőket sújtotta a megkülönböztetésnek ez a formája.

Amikor nem a személyesen átélt megkülönböztetés tapasztalatait, hanem a társadalom különböző csoportjait érő diszkrimináció jelenségét, elterjedtségének mértékét vizsgáltuk, válaszadóink szemében a roma származás miatti diszkrimináció tűnt a legerősebbnek. Ezt követte, jóval kisebb arányban, az életkor alapján történő megkülönböztetés, majd a fogyatékoság miatti diszkrimináció észlelése. Kutatásunkban nagy súlyt fektettünk a foglalkoztatási diszkrimináció jelenségére. Ezen a téren is a roma csoporthoz tartozás, valamint az életkor és a fogyatékoság vezet válaszadóink szerint tipikusan hátrányhoz. Kutatásunk egyik meglepő eredménye, hogy a férfiak és nők munkavállalással kapcsolatos esélyegyenlősége, illetve az egyenlőség hiánya megítélésében a hátrányokat gyakrabban elszenvedő nők a férfiakhoz képest kevésbé érzékelték a diszkrimináció jelenségét. Ezekben a válaszokban a kognitív disszonancia jelensége érhető tetten: a sorsukon változtatni nem képes, alárendelt helyzetben levő nők inkább alávetik magukat a számukra hátrányos feltételeknek, mintsem hogy azzal a feszültséggel éljenek, hogy a velük szemben elkövetett igazságtalanságot tudatosítsák magukban.

A válaszadók többségének a társadalmi igazságtalanságokkal, a hátrányt okozó megkülönböztetéssel kapcsolatos passzivitása fejeződik ki abban, hogy felismerik ugyan a társadalmi diszkrimináció nagymértékű elterjedtségét, de kevésbé hajlamosak tenni ellene. A személyesen megtapasztalt hátrányos megkülönböztetés esetei, a különböző sérelmes történetek többnyire rejtve maradnak, legfeljebb szűk családi-ismeretségi körben kerülnek megbeszélésre. Ennek egyik oka a jogokkal kapcsolatos ismeretek szűkössége, illetve a jogorvoslatot nyújtó intézményekkel szembeni bizalmatlanság. A diszkriminációval kapcsolatos cselekvési módok tipológiája szerint a leginkább jellemző stratégiának a passzív, a passzív magányos, illetve a beletörődő hozzáállás mutatkozott. Egyértelműen látszik, hogy a válaszadók iskolázottsági szintje, életkora és munkaerőpiaci státusa befolyást gyakorol az egyenlő bánásmódhoz való jogot védő törvény ismertségére. Az Egyenlő Bánásmód Hatóságot a válaszadóknak alig harmada ismeri, közülük is leginkább a magasabban iskolázott, fővárosban élő, jellemzően vállalkozói státusú személyek.

Az országos minta eredményeinek bemutatása mellett egy másik összehasonlítási lehetőséget kínál a kutatás fókuszában álló kisebbségi csoportok almintái alapján nyert adatok egymással történő összevetése. Habár hangsúlyoztuk, hogy az a 200-200 ember, akit a kérdőívünkkel megkerestünk, nem reprezentálja sem a magyarországi roma népeiséget, sem a fogyatékkal élő embereket, sem pedig az LMBT összefoglaló névvel illetett sokaságot, mégis érdemesnek láttuk a kérdőív kérdésköreire adott válaszoknak az egyes almintákban a reprezentatív mintától is szinte minden tekintetben különböző, de egymástól is eltérő megoszlásait összehasonlítani.

A reprezentatív mintához képest ezeknek a csoportoknak a tagjaira különösen igaz, hogy csoport-hovatartozásuk fokozott mértékben kihat tapasztalataikra és az őket körülvevő társadalomról kialakított véleményükre, mivel sajátos élethelyzetük valószínűsíti a megkülönböztetés, a kirekesztés, a sérelmek különböző formáival való szembesülés mindennapi átélését. Éppen ezért folyamodtunk ezeknek az almintáknak a vizsgálatához, mert rajtuk keresztül a társadalmi működés olyan mechanizmusait tudjuk éles fényben megvilágítani, amelyek képesek megakadályozni az egyenlő bánásmód érvényesülését, az állampolgári egyenlőség megvalósulását.

Az egyes kisebbségi almintákhoz tartozó személyek szociális-jövedelmi helyzete mind az országos mintától, mind egymástól eltérő képet mutat. Bár mindegyik csoportban a bérek és fizetések képezik a legfontosabb jövedelemforrást, a roma és a fogyatékkal élő válaszadók körében a nyugdíjak és a családra vonatkozó társadalombiztosítási juttatások jelentősebbek, mint a társadalom egészében. A fogyatékkal élő személyek között az országos arányhoz képest nagyobb arányt képviselnek azok, akik nehezen élnek meg jövedelmükből. Azonban - összhangban más kutatási eredményekkel - adataink is azt mutatják, hogy a roma népesség körében a legerősebb a szegénység problémája. A roma almintá több mint fele érzi azt, hogy nagyon nehezen tud csak megélni.

Az emberek mindennapi életét szabályozó, annak keretét szabó intézmények közül mind az országos reprezentatív minta, mind az egyes alminták válaszolói körében az oktatási intézmények iránti bizalom volt a legerősebb. Az egyes almintáknak - különösen a roma válaszadóknak - az országoshoz képest alacsonyabb bizalmi arányai arra utalnak, hogy a valamilyen szempontból „másnak” tekintett emberek számára korántsem annyira elfogadó intézmény az iskola, mint ahogy ez várható, illetve társadalmilag kívánatos lenne. A többi intézménnyel kapcsolatos bizalom is valamivel alacsonyabb fokú e csoportok tagjai között az országos mintához képest. Kirívó különbséget két esetben tapasztaltunk: a rendőrség iránti bizalom – vagy inkább bizalmatlanság – jellemzi a roma almintát, és valamivel kevésbé, de szintén az átlagostól jóval kisebb mértékben viszonyultak bizalommal a rendőrséghez az LMBT almintá válaszolói. Ugyancsak nem tekinthető véletlennek, hogy az LMBT almintá tagjai az egyház iránt is jóval kisebb bizalmat éreznek, mint a többi minta válaszolói. Pozitív értelemben is azonban éppen ők különböznek az országos minta és a másik két almintá válaszolóitól: ez az egyetlen csoport, amely a civil szervezetekben sokkal inkább kötődik, mint a többiek. Ez a különbség érthető, ha felidézzük, hogy ők azok, akik számára valódi tájékozási pontot jelentenek azok a működő civil szervezetek, amelyekhez tartoznak. Sajnos úgy tűnik, a roma almintá esetében a különböző érdekvédő szervezetek nem nyújtanak kellő segítséget a mindennapi élet problémáinak megoldásában, így az irántuk megnyilvánuló bizalom is alacsonyabb mértékű, mint ahogy ezt a többi válaszadó esetében tapasztalhattuk.

A hátrányos helyzetért felelős okok között az országos reprezentatív minta válaszolói legnagyobb arányban az alkoholizmust, a káros szenvedélyeket, tehát a hátrányos helyzetben lévő személyek önromboló tulajdonságait említették, de szintén nagy jelentőséget tulajdonítottak a gazdasági rendszer hibáinak, illetve a kisebbségi (roma) származásnak is. Ezen a téren nem találtunk különbséget férfi és női válaszolóink között. Az LMBT és a fogyatékos almintá válaszolói nem sokban különböztek az országos mintától az oktatásban – egy említendő kivétellel: az LMBT csoport tagjai az erkölcsi értékek hiányának, tehát a személyes okoknak kisebb jelentőséget tulajdonítanak, mint a többi minta – köztük is kiváltképp a roma almintá – válaszadói.

Az is jól látható, hogy a roma almintá válaszolói érezték leginkább érintve magukat a kérdéssor által: rendre minden egyes feltétellel kapcsolatban a másik két almintához és az országos minta válaszolóihoz képest gyakrabban érezték úgy, hogy a felkínált okoknak szerepe lehet a hátrányos helyzet kialakulásában. A roma válaszadók állították leginkább, hogy a hátrányos családi háttér, maga a kisebbségi etnikai hovatartozás, az esélyegyenlőség hiánya és általában a társadalom előítéletessége az, ami hátrányos helyzethez vezet. Egyedül az alkoholizmus vagy más káros szenvedély tekinthető olyan feltételnek, amiért az egyén is felelőssé tehető, az összes többi válaszlehetőség strukturális, az egyéntől független okra utal, aminek nem aktora, hanem elszenvedője, áldozata az, aki hátrányos helyzetbe kerül.

A társadalmi igazságosságra vonatkozó elveket tekintve mind az országos minta válaszolói, mind pedig a három különböző almintá tagjai az egyenlőség-elvet támogatták legnagyobb mértékben. Az, hogy a kisebbség, vagy éppen a többség érdekeit kell-e elsősorban védelemben részesíteni, már megosztotta a válaszolókat. A három kisebbségi csoport mindegyike, közülük is leginkább a roma almintá tagjai a kisebbség érdekében történő pozitív diszkriminációval nagyobb fokú egyetértést mutattak, mint a reprezentatív minta válaszolói.

Nem meglepő módon tehát a hátrányos megkülönböztetés elleni intézkedésekkel kapcsolatban az alminták tagjai érintettségük mértékében foglaltak állást. A roma almintá résztvevői általában véve is érzékenyebben reagáltak minden esélyegyenlőséget növelő felvetésre, mint a többi csoport tagjai. Ez hatványozottan igaz azoknak a követeléseknek az esetében, amelyek a roma társadalmat különösen érintik: a roma tanulók elkülönített oktatásának tilalmát és a roma diplomások helyzetbe hozását túlnyomó többségük támogatta, és közel kétharmaduk állt ki a tanulásban akadályozott gyerekek integrált oktatása mellett. Még a női kvóta bevezetése mellett is a roma almintá tagjai foglaltak állást a legnagyobb arányban, meghaladva az ez ügyben érintett nők válaszarányait is. Az LMBT almintá kétharmada kiállt az azonos nemű párok örökbefogadása mellett, miközben az országos minta és az ez ügyben nem érintett két másik almintá ezt a lehetőséget legfeljebb egyharmados arányban támogatta. A fogyatékos almintában találkoztunk az akadálymentesítés legnagyobb fokú szorgalmazásával, bár ezt a követelést a többi válaszadó is megalapozottnak tartotta.

A személyesen megtapasztalt diszkrimináció is szoros összefüggést mutatott az alminták sajátos élethelyzetével. A fogyatékos csoport tagjainak leggyakrabban éppen testi fogyatékoságuk, illetve egészségi állapotuk okozott hátrányt, egyéb területeken nem mutattak jelentős eltérést az országos minta adataihoz képest. Az LMBT válaszadók közel 60 százaléka átélte már szexuális irányultsága miatti diszkriminációt, és ugyancsak az ő körükben volt a legmagasabb a nemi alapon hátrányt szenvedők aránya is. A roma almintá résztvevői viszont egy sor területen, és más csoportokhoz képest sokkal nagyobb mértékben, nagyobb gyakorisággal szembesültek a hátrányos megkülönböztetés különböző megnyilvánulásaival. Közel háromnegyedük átélte már faji megkülönböztetést, kétharmaduk a bőrszíne, közel 60 százalékuk etnikai kisebbségi hovatartozása, és közel 50 százalékuk családi háttere, társadalmi származása miatt szenvedett el eddigi élete során diszkriminációt. Az LMBT, ill. a fogyatékos almintá speciális helyzetéből fakadó, diszkriminációra okot adó feltételektől eltekintve szinte nem volt olyan megkülönböztetést kiváltó ok a felsoroltak között, amely nem sújtotta volna nagyobb mértékben a roma válaszolókat, mint kutatásunk többi résztvevőjét.

A halmozott diszkrimináció - amikor a személyt több tulajdonsága miatt, vagy több területen is megkülönböztetés éri – kutatásunk szerint Magyarországon meghatározó jelenségnek tekinthető. Miközben a reprezentatív minta több, mint egyötöde kettő vagy több védett tulajdonság miatt szenvedett eddigi élete során diszkriminációt, a három almintában a halmozott diszkriminációt még inkább jellemzőnek, egyre fokozottabb mértékűnek találtuk a fogyatékosággal élőkől haladva az LMBT embereken át a romák csoportjáig.

A sérelmek leggyakrabban említett megnyilvánulási formája a szóbeli zaklatás volt: erről számolt be az országos minta és a fogyatékos almintá több mint kétharmada, az LMBT almintá 63 százaléka, és a roma válaszadók több, mint fele. Az országos mintán belül a nők jóval nagyobb arányban számoltak be ilyen sérelemről, mint a férfiak. Az országos minta körében a második leggyakoribb említés a megalázás, az emberi méltóságon esett sérelem volt – mintegy negyedük számolt be ilyen esetről -, és itt is jelentős különbség volt férfi és női válaszolóink tapasztalata között, a nők hátrányára. Ezt követte a nyilvános megszegényítés említése a válaszadók egytizedét meghaladó arányban, amit viszont jellemzően inkább a férfiaknak kellett elszenvedniük. Az emberi méltóságot megalázó bánásmód fokozott mértékben, a válaszadók felét érintette az LMBT mintában, a roma almintá tagjainak pedig egyharmada számolt be erről. Az erőszakos fenyegetés, sértő felirattal történő zaklatás, megdobálás, tetteges bántalmazás, sőt, a megerőszkolás is mind az országos mintához, mind a másik két almintához képest jelentősen nagyobb arányban fordult elő az LMBT tagjai között.

Arra a kérdésünkre, tartanak-e válaszolóink attól, hogy a jövőben diszkrimináció, hátrányos megkülönböztetés áldozatává válhatnak, általában nemleges volt a válasz. Az országos minta 15 százaléka gondolta csak úgy, hogy nagyobb vagy kisebb valószínűséggel előfordulhat vele, hogy valamilyen okból hátrányosan megkülönböztetést fog elszenvedni a jövőben. Ennél nagyobb arányú volt a fogyatékos és még inkább az LMBT almintá tagjainak félelme az áldozattá válástól – e két csoporthoz azonban jóval nagyobb arányban tartoztak olyanok is, akik többé-kevésbé biztosak voltak abban, hogy ilyesmi nem fog velük előfordulni. A roma almintá tagjainak jelentős része azonban tart attól, hogy a jövőben (is) diszkrimináció áldozatává válhat. Közöttük többségben vannak a borúlátók, akik minden bizonnyal az eddigi életükben elszenvedett sérelmek, erőszakos támadások, zaklatások, hátrányos megkülönböztetés különböző tapasztalataiból kiindulva nem látnak reményt arra, hogy ez a tendencia a jövőben megváltozzon. Ennek ellenére a roma almintá tagjai tűntek a leghatározottabbnak abban, hogy a jövőben bejelentést tennének, ha diszkrimináció, sérelem érné őket – több, mint felük állította ezt.

Mintegy igazolva a roma válaszadók félelmeit, az országos reprezentatív vizsgálat adatai azt mutatták, hogy a társadalomban uralkodó megkülönböztetések közül Magyarországon a romák elleni diszkriminációt érzékelik legerőteljesebben az emberek. A roma minta tagjainak szinte mindegyike hangot adott annak a véleményének, hogy a cigányellenesség elterjedt jelenség Magyarországon. Az LMBT válaszadók háromnegyede véli úgy, hogy szexuális irányultság miatti, illetve a nemi identitás alapján megnyilvánuló diszkrimináció gyakori jelenség. A fogyatékos válaszadók fele pedig arról nyilatkozott, hogy a hasonló sorsban osztozók ellen létező jelenség a hátrányos megkülönböztetés.

A munkával, foglalkoztatással kapcsolatos diszkriminációt körüljáró kérdésekre adott válaszokban megismétlődni láttuk a korábbi megállapításainkat, miszerint a bőrszín (értsd roma származás), az életkor és a fogyatékoság vezet legtipikusabban hátrányhoz, ha egy munkáltató két egyenlő képességű és végzettségű jelentkező közül választhat. Az országos minta válaszadóihhoz képest a három almintá tagjai kevésbé látják megvalósulni munkahelyükön az egyenlő bánásmódot.

A teljes lakosságot reprezentáló mintának mintegy fele úgy gondolja, hogy Magyarországon nem foglalkoznak eleget a diszkrimináció és az egyenlő bánásmód kérdésével. Az egyes alminták esetében a pozitív válaszok aránya még alacsonyabb volt. A fogyatékosok harmada, a roma válaszadók 30 százaléka, az LMBT embereknek viszont csak negyede hiszi, hogy megfelelő súlyt kapnak ezek a kérdések a közgondolkodásban és az ezeket szolgáló szabályozásokban.

A diszkrimináció és az egyenlő bánásmód kérdését a roma almintá megkérdezettjei különösen fontosnak tartják, de emellett az LMBT és a fogyatékos minta esetében is nagyon magas volt azok aránya, akik a fontos vagy nagyon fontos válaszlehetőséget jelölték meg.

Az országos minta elemzésében láthattuk, hogy válaszadóink nem mutattak nagy aktivitást azon a téren, hogy utánajárjanak, tájékozódjanak, mit tehetnének akkor, ha diszkrimináció éri őket. Az LMBT és a fogyatékos almintá tagjai tűnnek a leginkább tudatosnak: közülük nagyjából minden harmadik válaszolóban megfogalmazódott a tájékozódás igénye. Azok közül, akik megpróbáltak utánajárni, hol lehet segítséget, jogorvoslatot kapni, többnyire a családon és az ismeretségi körön keresztül igyekeztek tájékozódni. A valamely civil szervezethez, szakszervezethez fordulás lehetőségét a legmagasabb arányban az LMBT almintá tagjai említették, és ugyancsak ők voltak, akik jellemzően az internet segítségével próbáltak tájékozódni arról, mit tehetnek diszkrimináció esetén. A roma válaszadóknak jelentős hányada, több, mint negyede inkább az önkormányzattól várta (volna) a felvilágosítást sérelmei orvoslásával kapcsolatban, miközben ezt az opciót a teljes minta 15 százaléka és a fogyatékosok nagyjából egytizede említette csak, ugyanakkor az LMBT almintá esetében ez a lehetőség szinte fel sem merült. Ez a bizalmatlanság jogosnak tűnik, tudván, milyen alacsony mértékű az LMBT emberek mindennapi létezésére vonatkozó társadalmi tudatosság a helyi önkormányzatok szintjén.

Ezek után érthető, hogy viszonylag kevesen voltak olyanok, akik egyáltalán jelentették, vagy értelmét látták jelteni, ha hátrányos megkülönböztetés érte őket. A reprezentatív minta válaszolóinak alig tizede fordult valamely személyhez vagy intézményhez diszkriminációs tapasztalatával kapcsolatban, miközben valamivel többen azért értelmét látnák a panaszuk bejelentésének. Az LMBT almintá tudatosabb válaszolói közül sokkal többen – mintegy 40 százalékuk - gondolják, hogy lenne értelme, ha bejelentést tennének a tapasztalt diszkriminációs esetekkel kapcsolatban, de ténylegesen csak kevesebb, mint egytizedük élt már ezzel a lehetőséggel. A legtöbb diszkriminációs tapasztalattal rendelkező romák a legkiábrándultabbak és/vagy legtájékozatlanabbak ezen a téren: csak 3,8 százalékuk jelentette be esetét, és csupán 6,4 százalékuk látja úgy, hogy egyáltalán értelme lenne a segítségkérésnek.

Látható tehát, hogy kevés a hajlandóság válaszolóinkban arra, hogy amennyiben diszkriminációt észlelnek, azt illetékes helyen bejelentsék, illetve jogorvoslatért folyamodjanak. Mindez azonban csak részben magyarázható információhiánnyal. Igaz ugyan, hogy a reprezentatív minta közel ötöde, a fogyatékos és a roma minta negyede nem tudná, hogy adott esetben kihez kéne fordulnia (ez az arány csak 12 százalékos az LMBT almintában), de vezető okként mind az országos, mind a speciális mintákban azt a magyarázatot kaptuk, hogy a diszkrimináció áldozata nem bízik a segítségben. Azt sem tekinthetjük elhanyagolható jelentőségűnek, hogy több, mint 20 százalékos azoknak az aránya az összes válaszoló körében, akik éppen azért nem fordulnak segítségért, mert azt gondolják, hogy ügyük felvállalásával még nagyobb bajba sodornák magukat. Ez különösen vonatkozik a fogyatékos almintá tagjaira, akiknek közel harmada tart ettől a lehetőségtől.

Az Egyenlő Bánásmód Hatóság (EBH) ismertsége az országos reprezentatív minta válaszolói körében nem tűnik nagyon alacsonynak: minden harmadik honfitársunk hallott már a hatóság létezéséről. A legtöbb diszkriminációt elszenvedő roma válaszadók ennél kisebb arányban, a fogyatékkal élők az országos mintához hasonló mértékben, az LMBT emberek viszont jóval nagyobb, a válaszadók felét meghaladó arányban tudták, hogy létezik ez a hatóság.

Az EBH-t az országos minta közel háromnegyede ajánlotta már vagy ajánlaná ismerőseinek abban az esetben, ha őket valamilyen hátrányos megkülönböztetés érné. A kérdésre adott válaszok természetesen csak fenntartásokkal értelmezhetők, hiszen egy jövőbeli – nem ismert – eseményről van szó. Ennek ellenére a viszonylag magas arány azt jelzi, hogy a hatósággal kapcsolatos bizalom szintje magas.

Kutatásunk egyszerre próbálta feltárni az állampolgárok hátrányos megkülönböztetésével kapcsolatos véleményeket és nézeteket, valamint a személyesen átélt vagy a társadalomban általában tapasztalt diszkrimináció megnyilvánulási formáit és gyakoriságát a válaszadók különböző csoportjaiban. Mind a reprezentatív kutatás, mind pedig az egyes alminták alapján történő elemzések azt bizonyították, hogy sem maga a diszkrimináció ténye, sem pedig a diszkrimináció percepciója, illetve a vele kapcsolatos vélekedések nem függetlenek az emberek társadalmi struktúrában elfoglalt helyétől, amelyet iskolázottsági szintjük, gazdasági és munkaerőpiaci helyzetük, életkoruk, nemi hovatartozásuk, vagy éppen etnikai származásuk, testi állapotuk, vagy a többségitől eltérő szexuális irányultságuk jelöl ki számukra. A hátrányos megkülönböztetés tilalma és az egyenlő bánásmód követelménye egy olyan ideális cél, amelyben - az emberek között létező, akár strukturális okokra, akár egyéni választásra visszavezethető különbözőségek ellenére - legalább az esélyek kiegyenlítésére való törekvés fejeződik ki. Kutatásunk bizonyította, hogy a diszkrimináció tilalma és az esélyegyenlőség ideálja egyelőre csak a törvényekben létezik. Ha más-más mértékben, de a lakosság különböző csoportjai megszenvedik a társadalmi egyenlőtlenségből fakadó, és az emberi gondolkodásban rejlő intolerancia és előítéletesség alapján megvalósuló megkülönböztetés különböző formáit, miközben csak kevés eszköz áll rendelkezésükre az igazságtalanság elleni fellépésre, az elvileg mindenkinek kijáró méltányos bánásmód kiharcolására. Amennyiben az állampolgárokat szolgáló különböző intézmények iránti bizalom megerősödne, fokozódna az emberek jogtudatossága, és az Egyenlő Bánásmód Hatóság ismertsége és a hozzáfordulás gyakorisága nőni tudna a közeljövőben, csak akkor számíthatunk arra, hogy az emberi méltóság kérdése központi szerephez jut majd a társadalmi gondolkodásban.

10. Bibliográfia

- Becker, H.S. (2000) A kívülálló. Tanulmányok a deviancia problémaköréből.
- Csepeli Gy.- Örkény A.- Székelyi M.(1991): A nemzeti-etnikai identitás változatlanága és átalakulása.= Kisebbségkutatás, 1994.4.
- Dahrendorf, R. (2004): Egy új rend nyomában. Bp. Napvilág.
- Danish Institute for Human Rights, 2007. *Literature Review on multiple discrimination.*
- European Commission, 2009, Discrimination in the EU in 2009. Special Barometer 317.
- European Communities, 2007. *Tackling Multiple Discrimination Practices, policies and laws.*
- European Network Against Racism (ENAR), 2007. Fact Sheet 33. Multiple Discrimination.
- European Union Agency For Fundamental Rights (FRA), 2011. European Union Minorities and Discrimination Survey. Data in Focus Report. Multiple Discrimination. www.fra.europa.eu/eu-midis.
- Fredman, S. and Szyszak, E., 1993. "The Intersection of Race and Gender" in Hepple and Szyszak (eds) *Discrimination: The Limits of the Law* (London)
- Hannett, S., 2003. "Equality at the Intersections: The Legislative and Judicial Failure to Tackle Multiple Discrimination" *Oxford Journal of Legal Studies*
- Kemény I.(1996): A magyarországi roma(cigány) népeességről. = Magyar Tudomány, 1996.6.
- Kertesi G.-Kézdi G.(1998): A cigány népeesség Magyarországon. Bp. Socio-Typo
- Ladányi J.- Szelényi I.(1997): Ki a cigány? = Kritika, 1997.12.
- Laki I. (2009): Fogyatékosok és a mai magyar társadalom. MTA SZKI - Belvedere
- Mead, G.H. (1973): A pszichikum, az én és a társadalom. Bp. Gondolat
- Mieke Verloo, 2006. Multiple Inequalities, Intersectionality and the European Union *European Journal of Women's Studies.*
- Moon, Gay. "Multiple discrimination – problems compounded or solutions found?" <http://www.justice.org.uk/images/pdfs/multiplerediscrimination.pdf> (Accessed on February 12, 2011)
- Nelson, T.D. (szerk) (2009): Handbook of prejudice and discrimination.= Psychology Press-Taylor-Francis Group.
- Neményi M (2000): Csoporkép nőekkel. Bp.Új Mandátum Kiadó
- Neményi M- Szalai J (2005): Kisebbségek kisebbsége. Bp. Új Mandátum Kiadó
- Rapley, M. (2004): The social construction of intellectual disability. Cambridge. UK

Ontario Human Rights Commission. "An intersectional approach to discrimination: Addressing multiple grounds in human rights claims". http://www.ohrc.on.ca/en/resources/discussion_consultation/DissIntersectionalityFtns/pdf

Ságvári B.-Lengyel B. (2008): Kreatív atlasz. A magyarországi kreatív munkaerő területi és időbeli változásáról. Demos Magyarország.

Sen, A (1999): Development as Freedom. Oxford Univ. Press

Sen, A ((2007) Társadalmi kirekesztés. Fogalom, alkalmazás és vizsgálat. = Esély 2007.1.

Shoben, E.W., 1980. "Compound Discrimination: The Interaction of Race and Sex in Employment Discrimination" *NYU Law Review*

Takács J.(2007): Az egyenlő bánásmód gyakorlatai How to put equality into practice? Bp. Új Mandátum Kiadó

Tardos K.(2007): A foglalkozási diszkrimináció jellemzői Magyarországon és kezelése az EU-ban. In: Európai Magyarország. MTA EKI- MTA SZKI- MTAVKI

Tibori T. (2007): Zempléni átjáró. MTA SZKI- Belvedere

Townsend, P.(1979): Poverty in the United Kingdom: a survey of household resources and standards of living. Harmondsworth. Penguin Books

11. Függelék

A kutatás módszertana

A kutatás során tervezett adatfelvételt az alábbi paraméterek alapján hajtottuk végre:

- **országos reprezentatív minta** a felnőtt lakosság körében, 1000 fő személyes megkérdezésével (40 perc)
- **kiemelt célcsoportokat vizsgáló, 3x200 fős alminták**; az alminták segítségével fogvatékossággal élőket, romákat, illetve LGBT embereket vizsgáltuk (40+20 perc).

A minta összetétele

Országos reprezentatív minta

Az 1000 fős országos reprezentatív lakossági vizsgálat során kvótás mintavételi eljárást alkalmaztunk.

A minta kialakítása a következőképpen történt. Az alapsokaságot az ország településein élő felnőtt lakosság jelentette. A mintavétel során többlépcsős mintavételi módot alkalmaztunk. Az első lépésben meghatároztuk az ország településszerkezetét reprezentáló településkört. A rétegzett mintavételnél lehetőség nyílt a mintavételi hiba csökkentésére. Ennek egyik eszköze a minta homogenitásának növelése. Itt nem a teljes populációból választottuk egyből a mintát, hanem előtte a populációt homogén csoportokra osztottuk. A csoportok közti megoszlás esetén a standard hiba nem változik (mivel a csoportok különböznek egymástól), de a homogén csoportokon belül a standard hiba minimálisra csökkent. A csoportképző (vagy réteggképző) változókat annak ismeretében határoztuk meg, hogy milyen adatok álltak rendelkezésünkre.

Ezt követően a megkérdezendők korcsoportok és nemek szerinti megoszlását alakítottuk ki, majd ezeket a települések méretével arányosan osztottuk szét. A minta kialakítása során a KSH Népszámlálás lakossági adatait használtuk fel. A kvótának megfelelő személyeket a településeken belül véletlen kiválasztással keresték meg a kérdezőbiztosok. Ennek során a véletlen séta alapján választották ki a megkérdezendő háztartást, illetve azon belül a kvótának megfelelő demográfiai helyzetű személyt, majd e módszer szabályai szerint haladtak tovább. A véletlen séta indításához a települést ismerő helyi instruktorként jelölte ki a kiindulási pontokat, hogy az egyes településeken belül is különböző társadalmi környezetet megjelenítő részekből kerülhessenek kiválasztásra a személyek.

Az alminták kiválasztásánál alkalmazott mintavételi eljárás

Az 1000 fős adatfelvétel esetén a mintába kerülő megkérdezetteknek feltettük a kérdést, hogy ő maga, vagy a közvetlen környezetében élők között van-e olyan személy, aki a később vizsgálandó alminták valamelyikébe tartozik, és hajlandó lenne véleményét elmondani egy másik kutatásban. Ha pozitív választ kapunk, akkor az illető adatait a kérdés többi

dokumentumától elkülönülten kezelve rögzítettük. Az alminták vizsgálata során a kiinduló címanyag felhasználásával indítottuk az adatfelvételt, majd a fent leírt szűrőkérdések alkalmazásával, hólabda módszer segítségével kerestük a további válaszadókat.

Kiinduló címlista, illetve kontroll adatszolgáltatására felvehettük a kapcsolatot pl. az **Országos Cigány Önkormányzattal** és a különböző **fogyatékos szervezetekkel**, illetve az LMBT almintához kapcsolódóan is **érdek- és jogvédő civil szervezetekkel**. A tőlük kapott segítséggel tudtuk az egyes almintákban elindítani a hólabda módszer alapján a megkérdezendők megkeresését.

A kutatás különlegessége, hogy ún. **hólabda módszerrel** kerestük fel a válaszadókat, azaz minden interjú végén megkértük a válaszadót, hogy adjanak meg bármilyen számú nevet és telefonszámot, amely olyan ismerőséhez, barátaihoz vezet el minket, akik szintén az adott csoportba sorolhatók. Az mindegy, hogy egy egyesületbe, szervezetbe is tartoznak-e vagy sem, a lényeg, hogy hasonló helyzetben legyenek.

Mivel nem kérdeztük a válaszadó nevét, és minden anonim módon került feldolgozásra, a válaszadóknak nem kellett a valódi nevüket használniuk. Fontos, hogy értsék, hogyan zajlik majd a kérdezés, és tisztában legyenek azzal, hogy bármelyik kérdésre megtagadhatják a választ, illetve, hogy bármikor kérhetik a kérdezés befejezését.

A kérdező feladata volt, hogy felkeresse a Megkeresési lapról, a kulcs alapján kiválasztott személyt, ha nem sikerült a felkeresés vagy az interjú, akkor azt a Megkeresési lap hátoldalán regisztrálja és keresi a következő személyt.

Az alminták felkutatására az 1000 fős vizsgálat során is próbáltunk címeket kérni, ezért az ismerősök adatlapját az 1000 fős vizsgálat során is használnia kellett a kérdezőnek. Ha a kérdezett személy nem tartozott egyik almintába sem, akkor is meg kellett kérdezni, hogy van-e az ismerősi körében olyan személy, aki érintett.

Az adatfelvételeink során egyedülállóan szigorú ellenőrzési módszerekkel garantáltuk eredményeink megbízhatóságát.

- Az adatrögzítéskor automatikus ellenőrző rendszert alkalmaztunk.
- A megkérdezetteket véletlenszerűen felhívtuk.
- Az adatfeldolgozás tisztított adatbázis alapján történt.
- A feldolgozás további fázisában logikai ellenőrzéseket végeztünk speciális algoritmusok alapján.
- A kutatást folyamatos belső ellenőrzés kísérte, amely kizárta a módszertani standard megváltoztatását, az esetleges csúszások halmozódását, a véghatáridő elmulasztását.
- A kutatási jelentés a belső ellenőrzésen ment át.
- A kutatást követően a minta 10 százalékán utólagos ellenőrzést is végeztünk.

Megyéenként szervezett országos kérdezőbiztosi hálózatot alkalmaztunk.

Illeszkedés a mintához

Az adatfelvétel kvóta alkalmazásával történt, amely kor, nem és területi elosztás szerint reprezentálta az ország felnőtt lakosságát. Ezeknél a változóknál az eltérés 0 volt, vagy olyan minimális, amit súlyozással sem lehetett volna korrigálni.

Kisebbségi eltérések voltak tapasztalhatók a településtípusok, és valamivel nagyobbak az iskolai végzettség szerinti megoszlásoknál. Ezeket az eltéréseket az alábbi táblázatokban közöljük. Az adatbázisban erre a két szempontra vonatkozó súlyozással korrigáltuk az eltéréseket.

82. táblázat
A minta megoszlása nemek szerint

	Férfi	Nő
Tény	472	528
Adatbázis	472	528
Eltérés	0	0

83. táblázat
A minta megoszlása korcsoportok szerint (%)

	18-30 éves	31-40 éves	41-50 éves	51-60 éves	61 év fölött
Tény	26,3	15,5	16,2	18,2	23,8
Adatbázis	26,3	15,5	16,2	18,2	23,8
Eltérés	0	0	0	0	0

84. táblázat
A minta megoszlása régiók szerint (%)

Régió	Tény	Adatbázis	Eltérés
Közép-Magyarország	28,6	28,9	0,3
Közép-Dunántúl	11,0	11,0	0
Nyugat-Dunántúl	10,0	9,8	-0,2
Dél-Dunántúl	9,7	9,8	0,1
Észak-Magyarország	12,4	12,4	0
Észak-Alföld	14,9	14,7	-0,2
Dél-Alföld	13,5	13,5	0

85. táblázat
A minta megoszlása településtípusok szerint (%)

	Budapest	megyeszékhely	város	Község
Tény	17,5	18,1	31,3	33,1
Adatbázis	18,4	17,6	32,4	31,7
Eltérés	0,9	-0,5	1,1	-1,4
Súlyozott adatbázis	17,5	18,2	31,3	33,0

86. táblázat
A minta megoszlása iskolai végzettség szerint (%)

	legfeljebb 8 általános	szakmunkásképző	érettségi	Diploma
Tény	37,7	19,6	29,1	13,6
Adatbázis	23,3	30,1	34,0	12,7
Eltérés	-14,4	10,5	4,9	-0,9
Súlyozott adatbázis	37,5	19,8	29,1	13,6

A tény adatokat a KSH Mikrocenzus 2005. évi adatai jelentik.⁵

⁵ Forrás: http://www.mikrocenzus.hu/mc2005_hun/index.html

A főkérdőív válaszhiányainak bemutatása

A kérdezői és instruktori tapasztalatok alapján a kérdezéssel kapcsolatos általános megállapítás az, hogy a válaszadási hajlandóság a kérdés témája érzékenysége ellenére jó volt. Ez bizonyítja, hogy a fő kérdőívbe is bekerült 64 fő roma, 57 fő fogyatékos és 2 fő, az LMBT almintához tartozó válaszadó.

A táblázatban azokat az eseteket hagytuk meg, ahol a *MissingValueAnalysis* elemzési panel 5 százaléknál magasabb értékeket jelzett. Ezekben belül szürke alapszínnel jelöltük azokat az eseteket, ahol a kérdőív szerkezetéből, a kérdések közötti ugrásokból adódóan eleve kisebb elemszámú sokaságon kellett a kérdést végezni.

A fehéren hagyott sorok jelzik azokat az eseteket, ahol úgy volt 5 százaléknál magasabb a válaszhiány, hogy azt a kérdőív szerkezete nem indokolta. Az alábbiakban az egyes eseteket vesszük sorra. Az elemzés során ezeknek a kérdéseknek az értékelésénél figyelembe kell venni a lecsökkent válaszadói sokaságot.

K26. kérdésben a kérdezett háztartásának jövedelmét kérdeztük, megadott kategóriákkal. Az adathiány itt magasnak tűnik, de ugyanezt a kérdést nyitott formában kérdezve (k25), a válaszhiány csak 0,2 volt.

K36. a vallási hovatartozás pontos meghatározása. Ez olyan érzékeny kérdés, amelynél nem meglepő ez a magas válaszhiány.

A K72.9 alkérdés olyan kérdés volt (nemi identitás), ami kényes és sokak számára érthetetlen, ezért a magas válaszhiány.

A K76 kérdés nehezen volt érthető a kérdezettek számára. Ezt a problémát a próbakérdés tapasztalatai alapján jeleztük, de a kérdéssor standard jellege miatt azon nem lehetett változtatni. Ez viszont magasabb válaszhiányt okozott.

Kérdés sorszáma	N	Átlag	Szórás	Missing		No. of Extremes	
K15	895			106	10,6		
K16	895			106	10,6		
K14	892			109	10,9		
K17	890			111	11,1		
K12	877			124	12,4		
K11.1	869	18,784	3,875	132	13,2	6	48
K11.2	868	1980,16475	16,96565	133	13,3	0	0
K7	835	,726	1,064	166	16,6	0	57
K13.1	388	8,374	7,843	613	61,2	0	10
K13.2	335	3,406	3,132	666	66,5	0	0
K22	910			91	9,1		
K18.4	898			103	10,3		
K18.1	897			104	10,4		
K18.2	897			104	10,4		
K18.3	897			104	10,4		
K18.5	897			104	10,4		
K18.6	897			104	10,4		
K18.7	897			104	10,4		
K18.8	897			104	10,4		
K18.9	897			104	10,4		
K18.10	897			104	10,4		
K18.11	897			104	10,4		
K18.12	889			112	11,2		
K26	392			609	60,8		
K21	387			614	61,3		
K20	43			958	95,7		
K36	560			441	44,1		
K29	402			599	59,8		
K28.1	401			600	59,9		
K28.2	401			600	59,9		
K28.3	401			600	59,9		
K28.4	401			600	59,9		
K28.5	401			600	59,9		
K28.6	401			600	59,9		
K28.7	401			600	59,9		

	N	Missing	Percent
K48.2	30	971	97,0
K48.3	26	975	97,4
K48.9	26	975	97,4
K48.11	23	978	97,7
K48.5	21	980	97,9
K48.8	19	982	98,1
K48.14	18	983	98,2
K48.4	17	984	98,3
K48.12	14	987	98,6
K48.13	12	989	98,8
K48.15	12	989	98,8
K48.2.1	7	994	99,3
K48.6	7	994	99,3
K48.10	7	994	99,3
K48.11.1	6	995	99,4
K48.1.1	4	997	99,6
K48.3.1	4	997	99,6
K48.7	4	997	99,6
K48.8.1	3	998	99,7
K48.4.1	2	999	99,8
K48.5.1	2	999	99,8
K48.12.1	2	999	99,8
K48.13.1	2	999	99,8
K48.14.1	2	999	99,8
K48.10.1	1	1000	99,9
K48.15.1	1	1000	99,9
K48.6.1	0	1001	100,0
K48.7.1	0	1001	100,0
K48.9.1	0	1001	100,0

	N	Átlag	Szórás	Missing		No. of Extremes	
				N	Percent	Low	High
K50.2	143			858	85,7		
K50.3	143			858	85,7		
K50.4	143			858	85,7		
K50.5	143			858	85,7		
K54	141			860	85,9		
K50.1	140			861	86,0		
K51	139			862	86,1		
K53	135			866	86,5		
K55.1	126			875	87,4		
K55.2	125			876	87,5		
K55.3	125			876	87,5		
K55.4	125			876	87,5		
K55.5	125			876	87,5		
K55.6	125			876	87,5		
K55.7	125			876	87,5		
K55.8	125			876	87,5		
K61.1	123			878	87,7		
K61.3	123			878	87,7		
K61.4	123			878	87,7		
K61.5	123			878	87,7		
K61.7	123			878	87,7		
K61.8	123			878	87,7		
K61.2	122			879	87,8		
K61.6	122			879	87,8		
K63	122			879	87,8		
K61.9	120			881	88,0		
K65	120			881	88,0		
K62.1	119			882	88,1		
K62.2	119			882	88,1		
K62.3	119			882	88,1		
K62.4	119			882	88,1		
K62.5	119			882	88,1		
K62.6	119			882	88,1		
K62.7	119			882	88,1		
K62.8	119			882	88,1		
K62.9	119			882	88,1		
K62.10	119			882	88,1		
K62.11	119			882	88,1		
K62.12	119			882	88,1		
K62.13	119			882	88,1		
K68.1	105			896	89,5		
K68.2	105			896	89,5		
K68.3	105			896	89,5		
K68.4	105			896	89,5		
K68.5	105			896	89,5		
K68.6	105			896	89,5		
K68.7	105			896	89,5		
K68.8	105			896	89,5		
K68.9	105			896	89,5		

K68.10	105			896	89,5		
K68.11	105			896	89,5		
K64.1	91			910	90,9		
K64.2	91			910	90,9		
K64.3	91			910	90,9		
K64.4	91			910	90,9		
K64.5	91			910	90,9		
K52.1	36			965	96,4		
K52.2	34			967	96,6		
K52.3	34			967	96,6		
K52.4	34			967	96,6		
K52.5	34			967	96,6		
K52.6	34			967	96,6		
K52.7	34			967	96,6		
K70	21			980	97,9		
K57	13	7,154	4,200	988	98,7	0	0
K56.1	13			988	98,7		
K56.2	13			988	98,7		
K56.3	13			988	98,7		
K56.4	13			988	98,7		
K56.5	13			988	98,7		
K56.6	13			988	98,7		
K56.7	13			988	98,7		
K56.8	13			988	98,7		
K56.9	13			988	98,7		
K66.1	10			991	99,0		
K66.2	10			991	99,0		
K66.3	10			991	99,0		
K66.4	10			991	99,0		
K66.5	10			991	99,0		
K66.6	10			991	99,0		
K66.7	10			991	99,0		
K66.8	10			991	99,0		
K66.9	10			991	99,0		
K67	10			991	99,0		
K76.1	886			115	11,5		
K76.2	768			233	23,3		
K76.3	874			127	12,7		
K76.4	819			182	18,2		
K76.5	846			155	15,5		
K76.6	837			164	16,4		
K76.7	916			85	8,5		
K76.8	913			88	8,8		
K76.9	822			179	17,9		
K72.9	883			118	11,8		
K78	878			123	12,3		
K80	875			126	12,6		
K79	873			128	12,8		
K77.1.1	863			138	13,8		
K77.1.7	858			143	14,3		
K77.1.4	857			144	14,4		
K77.1.5	857			144	14,4		
K77.1.6	856			145	14,5		
K77.1.9	853			148	14,8		

K77.1.2	852	149	14,9
K77.1.3	847	154	15,4
K77.2.7	845	156	15,6
K77.1.8	843	158	15,8
K77.2.3	842	159	15,9
K77.2.1	841	160	16,0
K77.2.5	840	161	16,1
K77.2.6	840	161	16,1
K77.2.2	839	162	16,2
K77.2.4	838	163	16,3
K77.2.9	834	167	16,7
K77.2.8	822	179	17,9

	N	Missing	
		N	Percent
K89.1	288	713	71,2
K89.4	288	713	71,2
K89.3	287	714	71,3
K89.6	287	714	71,3
K89.7	287	714	71,3
K89.8	287	714	71,3
K89.9	287	714	71,3
K89.10	287	714	71,3
K89.11	287	714	71,3
K89.12	287	714	71,3
K89.2	286	715	71,4
K89.5	286	715	71,4
K89.13	286	715	71,4

A szövegben hivatkozott táblázatok

87. táblázat
Az országos minta válaszadóinak politikai tájékozottsága– (1 legkevésbé, 5 leginkább)

Nem	
Férfi	3,21
Nő	2,96
Életkori csoportok	
18-24 év	2,83
25-29 év	3,07
30-39 év	3,15
40-49 év	3,22
50-59 év	3,15
60 év felett	2,97
Iskolai végzettség	
Befejezetlen alapkfokú	2,34
Befejezett általános iskola	2,79
Szaktmunkásképző, szakiskola	3,01
Középfokú	3,26
Felsőfokú	3,64
Településtípus	
Község	2,90
Város	3,22
Megyeszékhely	3,12
Budapest	3,08
Munkaerőpiaci státusz	
Alkalmazott	3,22
Vállalkozó	3,25
Alkalmi munkás, közhasznú munkás	2,95
Nyugdíjas, rokkantnyugdíjas	3,02
Munkanélküli	2,93
Tanuló	2,78
Egyéb inaktív	2,87
Teljes minta átlaga	3,08

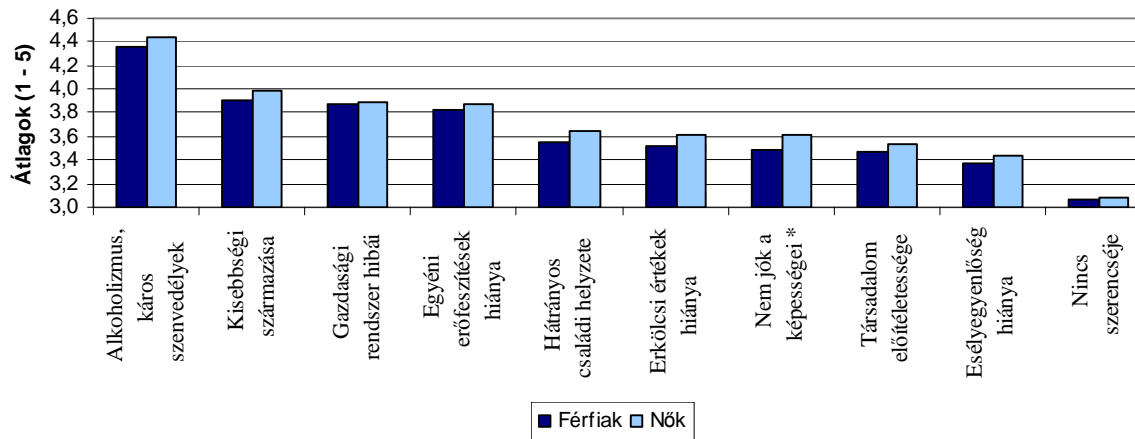
88. táblázat

Kapcsolat „más” csoportokkal a válaszolók neme, életkora, iskolai végzettsége és lakóhelye szerint (%)

	Egyikkel sem barátkozik	egyet említ	kettőt említ	mindhármat említi
Nem				
Férfi	35,7	28,0	24,9	11,4
Nő	32,2	27,5	26,9	13,4
Életkori csoportok				
18-24 év	30,4	29,3	27,2	13,0
25-29 év	29,8	27,4	32,1	10,7
30-39 év	24,2	33,9	26,9	15,0
40-49 év	26,4	28,9	23,9	20,8
50-59 év	34,5	26,9	26,9	11,7
60 év felett	48,3	21,6	23,8	6,3
Iskolai végzettség				
Befejezetlen alapfokú	33,3	28,3	30,0	8,3
Befejezett általános iskola	39,9	27,6	25,5	7,0
Szakmunkásképző, szakiskola	35,0	31,4	23,7	9,9
Középfokú	32,1	23,3	26,4	18,2
Felsőfokú	24,1	30,8	28,6	16,5
Településtípus				
Község	41,8	24,9	22,3	11,0
Város	28,3	34,2	26,5	11,1
Megyeszékhely	27,6	26,0	29,1	17,3
Budapest	35,0	20,3	29,9	14,7
Munkaerőpiaci státusz				
Alkalmazott	30,1	29,9	23,9	16,1
Vállalkozó	46,7	13,3	26,7	13,3
Alkalmi munkás, közhasznú munkás	19,2	23,1	26,9	30,8
Nyugdíjas, rokkantnyugdíjas	45,6	23,4	25,3	5,7
munkanélküli	22,5	42,2	23,5	11,8
Tanuló	31,1	20,0	40,0	8,9
Egyéb inaktív	19,2	30,8	33,3	16,7
Teljes minta átlaga	33,8	27,8	25,9	12,5

4. ábra
A hátrányos helyzet okai férfiak és nők szerint

Mit gondol, mitől kerülhet valaki hátrányos helyzetbe?

* $p < 0,05$

89. táblázat
Társadalmi és személyes okok – iskolai végzettség szerint

Iskolai végzettség		Társadalmi okokat megnevezők	Személyes okokat megnevezők
Befejezett általános iskola	Átlag	,161	-,06
	N	237	237
	Szórás	,921	,883
Szakmunkásképző, szakiskola	Átlag	-,133	-,03
	N	281	281
	Szórás	,946	,854
Középfokú	Átlag	-,047	,06
	N	294	294
	Szórás	,854	,768
Felsőfokú	Átlag	,113	,03
	N	115	115
	Szórás	,846	,765

Szig=0,01; Szig=0,293

90. táblázat
Személyes vagy társadalmi okok – település típus szerint

Lakóhely		Társadalmi okokat megnevezők	Személyes okokat megnevezők
Község	Átlag	-,095	,008
	N	292	292
	Szórás	,907	,901
Város	Átlag	-,033	-,013
	N	363	363
	Szórás	,924	,754
Megyeszékhely	Átlag	,066	,149
	N	116	116
	Szórás	,917	,926
Budapest	Átlag	,203	-,094
	N	157	157
	Szórás	,822	,744

Szig=0,00, Szig =0,368

91. táblázat
Személyes vagy társadalmi okok –jövedelmi helyzet szerint

Jelenlegi jövedelmi helyzet		Társadalmi okokat megnevezők	Személyes okokat megnevezők
Kényelmesen megélünk a jelenlegi jövedelmünkből	Átlag	,097	,325
	N	34	34
	Szórás	,657	,607
Kijövünk a jelenlegi jövedelmünkből	Átlag	-,114	-,069
	N	334	334
	Szórás	,893	,887
Nehezen élünk meg a jelenlegi jövedelmünkből	Átlag	,001	,121
	N	369	369
	Szórás	,872	,745
Nagyon nehezen élünk meg a jelenlegi jövedelmünkből	Átlag	,186	-,168
	N	189	189
	Szórás	1,001	,850

Szig =0,003 Szig =0,000

92. táblázat
Igazságosság-felfogás és oktatájdönítés (Spearman-féle korreláció)

		Egyenlőség-elv „Az államnak különös gondot kell fordítania arra, hogy minden állampolgárt egyenlő jogok illessenek meg.”	Méltányosság-elv „Az államnak különös gondot kell fordítania a kisebbségek védelmére.”	Konzervatív-meritokratikus elv „Az államnak különös gondot kell fordítania a többséghez tartozó polgárok jogainak érvényesülésére-„
Személyes okok	Korrelációs együttható	,120**	,110**	,216**
	Kétmintás <i>t</i> -próba	,000	,000	,000
	N	1008	1000	1003
	Korrelációs együttható	,144**	,211**	,114**
Társadalmi okok	Kétmintás <i>t</i> -próba	,000	,000	,000
	N	1000	996	996

93. táblázat
A kérdézt lakóhelye és értéktrendje

Lakóhely		Konzervatív-meritokratikus	Emberjogi megközelítésű	Redisztribúció-párti
Község	Átlag	,110	,041	,072
	N	306	306	306
	Szórás	,707	,767	,616
Város	Átlag	-,022	-,068	-,043
	N	313	313	313
	Szórás	,685	,673	,615
Megyeszékhely	Átlag	-,078	,004	-,005
	N	166	166	166
	Szórás	,717	,633	,659
Budapest	Átlag	,018	,126	-,169
	N	188	188	188
	Szórás	,731	,638	,658

Sig=0,027; Sig=0,020; Sig=0,001

94. táblázat
A kérdezett iskolai végzettsége és értékrendje

Iskolai végzettség kategória		Konzervatív- meritokratikus	Emberjogi megközelítésű	Redisztribúció- párti
8 általános	Átlag	,084	,097	,108
	N	230,000	230,000	230,000
	Szórás	,773	,831	,665
Szakmunkásképző	Átlag	,065	-,032	,013
	N	301,000	301,000	301,000
	Szórás	,682	,660	,650
Érettségi	Átlag	-,062	-,011	-,099
	N	326,000	326,000	326,000
	Szórás	,668	,620	,601
Diploma	Átlag	-,014	,058	-,175
	N	116,000	116,000	116,000
	Szórás	,740	,668	,583
Total	Átlag	,018	,016	-,025
	N	973,000	973,000	973,000
	Szórás	,709	,694	,636

Sig=0,052; Sig=0,136; Sig=0,000

95. táblázat
A kérdezett jövedelmi helyzete és értékrendje

Jelenlegi jövedelmi helyzet		Konzervatív- meritokratikus	Emberjogi megközelítésű	Redisztribúció- párti
Kényelmesen megélünk a jelenlegi jövedelmünkből	Átlag	,214	-,019	-,341
	N	28,000	28,000	28,000
	Szórás	,680	,479	,663
Kijövünk a jelenlegi jövedelmünkből	Átlag	,039	,001	-,088
	N	377,000	377,000	377,000
	Szórás	,672	,607	,671
Nehezen élünk meg a jelenlegi jövedelmünkből	Átlag	,009	,001	,002
	N	385,000	385,000	385,000
	Szórás	,728	,696	,567
Nagyon nehezen élünk meg a jelenlegi jövedelmünkből	Átlag	-,058	,067	,100
	N	177,000	177,000	177,000
	Szórás	,745	,856	,664

Sig=0,211; Sig=0,715; Sig=0,000

96. táblázat

A hátrányos helyzet kialakulása mögött személyes okokat feltételezők értékrendje (?)

Hátrányos helyzet kialakulása mögött személyes okokat feltételezők		Konzervatív-meritokratikus	Emberjogi megközelítésű	Redisztribúció-párti
Ritkán	Átlag	-,021	-,064	-,163
	N	163	163	163
	Szórás	,669	,662	,729
Néha	Átlag	-,023	-,051	-,049
	N	518	518	518
	Szórás	,696	,672	,632
Gyakran	Átlag	,016	,033	,127
	N	260	260	260
	Szórás	,726	,621	,532

Sig=0,913; Sig=0,140; Sig=0,000

97. táblázat

A hátrányos helyzet kialakulása mögött társadalmi okokat feltételezők értékrendje

Hátrányos helyzet kialakulása mögött társadalmi okokat feltételezők		Konzervatív-meritokratikus	Emberjogi megközelítésű	Redisztribúció-párti
Ritkán	Átlag	-,037	-,086	-,193
	N	186	186	186
	Szórás	,673	,591	,6912
Néha	Átlag	,087	-,058	-,045
	N	472	472	472
	Szórás	,671	,628	,597
Gyakran	Átlag	-,111	,122	,080
	N	258	258	258
	Szórás	,703	,732	,594

Sig=0,001; Sig=0,000; Sig=0,000

98. táblázat

Keresztábra elemzés: a pozitív diszkriminációs eszközök alkalmazásával való egyetértés-index életkori csoportok szerint

		elutasítja a pozitív diszkriminációs eszközök alkalmazását	Semleges a pozitív diszkriminációs eszközök alkalmazásával szemben	elfogadó a pozitív diszkriminációs eszközök elfogadásával szemben	Összesen
	N	19	36	38	93
18-24 év	a korcsoportok %-ában	20,4	38,7	40,9	100
	az egyetértés %-ában	6,9	10,4	9,4	9,0
	N	22	29	33	84
25-29 év	a korcsoportok %-ában	26,2	34,5	39,3	100
	az egyetértés %-ában	8,0	8,4	8,1	8,2
	N	65	58	103	226
30-39 év	a korcsoportok %-ában	28,8	25,7	45,6	100
	az egyetértés %-ában	23,6	16,7	25,4	22,0
	N	33	63	62	158
40-49 év	a korcsoportok %-ában	20,9	39,9	39,2	100
	az egyetértés %-ában	12,0	18,2	15,3	15,4
	N	68	60	70	198
50-59 év	a korcsoportok %-ában	34,3	30,3	35,4	100
	az egyetértés %-ában	24,7	17,3	17,2	19,3
	N	68	101	100	269
60 év felett	a korcsoportok %-ában	25,3	37,5	37,2	100
	az egyetértés %-ában	24,7	29,1	24,6	26,2
	N	275	347	406	1028
Total	a korcsoportok %-ában	26,8	33,8	39,5	100
	Az egyetértés %-ában	100	100	100	100

Sig=0,026

99. táblázat

Pozitív diszkriminációs eszközök alkalmazásával való egyetértés összefüggése a hátrányos helyzet társadalmi okokkal történő magyarázatával

		Pozitív diszkriminációhoz való hozzáállás indexe			Total
		Elutasító	Semleges	Elfogadó	
Hátrányos helyzet kialakulása mögött társadalmi okokat feltételezők	Ritkán (%)	62 37,3	47 28,3	57 34,3	166 100,0
	Néha (%)	24,1	14,8	14,8	17,3
		144 27,1	186 35,0	201 37,9	531 100,0
	Gyakran (%)	56,0	58,5	52,2	55,3
		51 19,4	85 32,3	127 48,3	263 100,0
	Total (%)	19,8	26,7	33,0	27,4
	257	318	385	960	
	26,8	33,1	40,1	100	
	100	100	100	100	

Sig=0,00

100. táblázat
Pozitív diszkriminációs eszközök alkalmazásával való egyetértés indexe és kapcsolat a hátrányos helyzetű csoportokkal

		Pozitív diszkriminációhoz való hozzáállás indexe			Total
		elutasítja	Semleges	Elfogadó	
Egyikkel sem barátkozik	N	110	116	122	348
	a barátkozás %-ában	31,6	33,3	35,1	100
	a pozitív diszkriminációval való egyetértés %-ában	39,9	33,4	30,1	33,9
Ön barátkozik-e a következő emberekkel?	N	77	99	109	285
	a barátkozás %-ában	27,0	34,7	38,2	100
	a pozitív diszkriminációval való egyetértés %-ában	27,9	28,5	26,9	27,7
Kettőt említ	N	55	100	112	267
	a barátkozás %-ában	20,6	37,5	41,9	100
	a pozitív diszkriminációval való egyetértés %-ában	19,9	28,8	27,7	26,0
Mindhárommal barátkozik	N	34	32	62	128
	a barátkozás %-ában	26,6	25,0	48,4	100
	a pozitív diszkriminációval való egyetértés %-ában	12,3	9,2	15,3	12,5
Total	N	276	347	405	1028
	a barátkozás %-ában	26,8	33,8	39,4	100
	a pozitív diszkriminációval való egyetértés %-ában	100	100	100	100

Sig=0,015

101. táblázat
K43 faktor és homoszexualitáshoz való viszony

Hogy viszonyul a homoszexuálisokhoz		Konzervatív-meritokratikus	Emberjogi megközelítésű	Redisztribúció-párti
Elfogadó	Átlag	-,148	,161	,035
	N	306	306	306
	Szórás	,743	,612	,599
Közömbös	Átlag	,035	-,019	-,0678
	N	537	537	537
	Szórás	,698	,675	,676
Elutasító	Átlag	,172	-,253	,166
	N	155	155	155
	Szórás	,744	,847	,639

Sig =0,00; Sig=0,000; Sig=0,00

102. táblázat
(K47): A személyes diszkrimináció előfordulási gyakorisága területenként a kérdezést megelőző 12 hónapban (%)

	Férfi	Nő	Összesen
Munkahelyi felvételnél	8,0	5,8	6,9
Fizetésnél	4,3	2,7	3,4
Munkaköri besorolásnál	3,5	2,5	2,9
Munkaviszony jellegénél	3,4	2,0	2,7
Elbocsátásnál	3,9	1,8	2,8
Iskolában	0,7	0,6	0,6
Óvodában	0,1	0,5	0,3
Egészségügyi ellátás során	1,3	2,7	2,1
Szociális segély ügyintézők	4,7	3,0	3,8
Munkánélküli segély intézők	2,6	1,2	1,9
Hivatalos ügyintézés során	3,7	2,4	3,0
Rendőrségen	2,1	1,4	1,7
Vendéglátás területén	2,4	0,9	1,6
Közlekedésben	2,1	1,7	1,9
Vásárláskor	1,5	1,5	1,5

103. táblázat
(K46-49): A megkérdezettek megoszlása aszerint, hogy diszkriminálták-e őket eddigi életük során (%)

	Országos minta	reprezentatív	Férfi	Nő
Diszkrimináltak	36,1		36,1	36,0
Nem diszkrimináltak	63,9		63,9	64,0
Összesen	100		100	100

104. táblázat
A diszkrimináltak és nem diszkrimináltak megoszlása életkor szerint (%)

	Diszkrimináltak	Nem diszkrimináltak	Országos reprezentatív minta
18-24	7,3	10,0	9,0
25-29	8,9	7,9	8,3
30-39	19,9	23,3	22,1
40-49	18,1	13,9	15,4
50-59	22,4	17,4	19,2
60 év felett	23,5	27,5	26,1
Összesen	100	100	100

105. táblázat
A diszkriminációt elszedveők szociodemográfiai jellemzői (Logisztikus modell)

	Score	df	Sig.
Nő	,139	1	,709
Település típus	15,500	3	,001
Falu	5,333	1	,021
Város	4,949	1	,026
Budapest	4,912	1	,027
Iskola-kategória	2,677	3	,444
8 általános iskola	,039	1	,843
Szakmunkás	2,487	1	,115
Diploma	,319	1	,572
Korcsoportok	2,090	2	,352
30 alatt	1,902	1	,168
50 felett	1,083	1	,298
Nem jönnek ki a jövedelmükből	18,479	1	,000
Nem tartozik vallási felekezethez	1,337	1	,248
Van kapcsolata romával	13,473	1	,000
Van kapcsolata homoszexuálissal	3,139	1	,076
Overall Statistics	50,648	13	,000

Model Summary

Step	-2 Log likelihood	Cox & Snell R Square	Nagelkerke R Square
1	1028,016(a)	,062	,085

Hosmer and Lemeshow Test

Step	Chi-square	Df	Sig.
1	13,329	8	,101